

Альманах.

З друкарні В. А. Шийковського у Львові.

Зашифровано

Александр Сушко

Альманах

руско-українських богословів.

Зібрав

ОЛЕКСАНДЕР СУШКО.

Л Ъ В І В.

Накладом власним.

1902.

BX383

A46x

1902

Їх Високопреосвященству

К И Р

АНДРЕЄВИ

ґр. на Шептицях

ШЕПТИЦКОМУ

Митрополитови Галицкому, Архиепископови Львівському, Єпископови Каменця Подільського і пр. і пр.

свому улюбленому Батькови

складають

**вдячні та щиро віддані
руско-українські богослови.**

Олександр Маліцький.

МАМО, МАМО...

В вечірню, тихую годину
Через Сикстиньску на долину
Домів із Пінчя ми вертали.
На сходах паньскої палати
Сиділа в чорних лахах мати,
А на руках сінка держала.
Чорнійша землі була мати...
А сині очка у дитяти
Сьміялись, а ніжна рука
Простягалась до хідника,
Куда йшли люди. Мати плакала.
Ідуть пани. В ситих висках
Розсїв ся блеск, а на устах
Закрашених усьміх ся грає —
А дитя ручку простягає,
А мати плаче. — Пани минають
Мерщій убогих і позирають
В противний бік на пишні дами.
Дитятко тулить ся до мами,
А мама? — плаче...

Мамо! мамо!

Доки розпуки ти слезами
Зимний мрамор будеш зливати?
А сина свого. Херувима,
З тими голубими очима,
До зьвірів руку простягати
Будеш учила? мамо, мамо...

Рим, 1901.

Ярослав Левицький.

Поезії Федьковича.

Юрій Федькович має в українсько-руській літературі, а спеціально в буковинській, першорядне значінє. Крім своєї ваги та слави поета і повістеписателя, величають ся ще Федькович і пробудителем - батьком буковинських Українців-Русинів. Слава Федьковича береть ся передовсім із єго пречудових повістей, в яких з великим артизмом малює гуцульське та вояцке житє.

Одначе не меншої вартости є й єго поезії. Ними він розбудив Русинів, у них висказав те, що лежало єму на серцю, ними промостив собі дорогу до слави; поезиєю став він нашим другим кобзарем. В поезії Федькович є чистої крові ліриком. Пише, правда і епічні твори, але скупю і, аби так сказати, мимоходом. До найкрасших епічних стихотворів Федьковича належать: »Стрілецька пригода«,

»Празник у Такові«, »Киртчалі«, та »Довбуш«. Перше місце займає »Король Гуцул«. В поемі »Стрілецька пригода«, де є мова про osvobodженє дівчини стрільцем від медведя, заявляє Федькович напрям до реалізму. У дальших двох поемах, себто у »Празнику у Такові« та в »Киртчалім« зобразив поет повстанє Сербів, в поемі »Довбуш« оспівав сего-ж героя, прикрашуючи єго історичну личність мітичними оповіданнями про »Короля Гуцула«.

Більша о много і вартнійша частина єго поетичної творчости, се поезії ліричні, як вояцкі, патріотичні, любовні і иньші. Діяльність Федьковича на сїм поли дасть поділити ся на періоди.

Перший період, найкоротний, сягати ме від самого початку єго літературної діяльности, значить від р. 1859 до р. 1862. У сїм часі сьпіває поет свої перші чарівні вірші. Сюжет до них взятий переважно в вояцкого побуту та любови до рідної країни, Підгіря.

Від р. 1862. до 1867. сягає другий період, в яким поет занаяцує самостійний напрям своєї творчої сили і наслідувє Т. Шевчечка. Поезії із сеї доби видав Федькович у Коломиї в трех випусках в р. 1867 — 8.

Третій період, що обіймає час від р. 1867—77., важний тим, що в ній поет перестає складати переспіви поезій Шевченка, та розширює свій вузький світогляд ідеями українофільства та думками про правду і волю. З сего періоду маємо прегарні, патріотичні пісні.

Врешті четвертий послідний період, що тягне ся від р. 1877. до смерти поета, значить р. 1888, не визначається великою продуктивністю і помітною поетичною творчістю. Тоді поет займався народними оповіданнями про Довбуша, які розкрили перед ним чудовий, зачарований світ і навівали на нього містицизмом, а опісля песимізмом.

Між ліричними поезіями першого періода найкрасші є жовнірські пісні. Федькович малює живими красками картини з жовнірського побуту, будь то свого власного, будь то своїх товаришів. А долі жовнірської поет самий зазнавав через десять з накладом літ. Він на військові дивиться ся, як на щось небажане, накинене і враз з народом почуває до него якусь відразу, острах. У всіх піснях вояцьких віє сум, нарікання на свій стан, подекуди розпука. Жовнір заливається сльозами, стріляє ся... Чому се так? Аби се

порозуміти, треба знати вдачу нашого
Гуцула, єго сильну, горячу любов і при-
в'язанє до рідного краю Підгір'я і родини.
Гуцул з тугою у серцю пращає ся, ідучи
у військо, із своїми горами та із своєю
старенькою ненькою. Він крім того
звик до вольности, нічим не в'язаного жи-
ття; для него тісна є вояцка одежа, тісна
так на »серце як і на душу«. Поет сьпіває:

»Ой брате, мій брате,
Як можеш питати,
Чого ми боліти,
Чого ми думати?
Вшак знаєш, шом козак,
Вшак знаєш, шом пан,
А люди вложили на мене кайдан...

У військо, крім сего, чекає Гуцула
ще иньша біда, себ-то знущанє і катованє
з боку жовнірської старшини. Се є друга
причина єго неприхильности до сеї служби.
Поет відчуває се, він мабуть і сам зазнав
капральського бука, тому стає в обороні
своїх братів-товаришів. Єму жалко, що
личко сокола-Гуцула блідніє, покриваєть
ся сумом і що з черевика тече єму кров.
Противні поетови арешти, по яких са-
джають винуватих за будь що, за най-
меньшу буцім то провину. Характеристи-
чні будуть у сїм місци слова жовніра,

що відсидів уже кару в арешті і завтра має вийти на волю:

А я стану проти сонця,
Висхнуть мої крила!
Боже милий, як полечу,
Коби лиш не били...

Гуцул сумує за краєм і родиною не лише тоді, коли розлучає ся з нею, але через цілий час жовнірської служби не може він забути ні Підгір'я, ні Довбуша, неньки старенької, дівчини-голубки, парубків-товаришів. Поет виступає тут, як справжній речник сердець Гуцулів-жовнірів. Ніхто, здаєть ся, не міг би вже краще висьпівати всякі відтінки почувань вояка-Гуцула, як се зробив Федькович. Чи то в касарні, чи на варті, чи на полі битви, — з кожного місця шле Гуцул привіт своїй стороні, своїй ненці, про неї думає, з думкою про неї умирає.

Поет, як сказано, не любить війська, сам з найбільшою неохотою іде служити; таку саму неохоту бачить і в інших. А вже із усього найбільше ненавидить війну. Пролив крові єму відражаючий, остогидний. Поет жалує за товаришами, що кладуть голови на полі битви, або кінчать своє життя по шпиталях. Сумно єму, коли видить, як жовнір самотою, без рідного

серця, без остатного поцілунку замикає
очи на віки далеко від рідної країни.

Доля вояка осьпівана ту в цілій своїй
наготі. Смерть від шаблі, смерть від кулі,
смерть на кождім кроці.

Не забуває поет і про жоввіра-батька
і про его тяжку долю. Ось і він гине
від кулі. Коло него плаче двоє его ді-
точок і їх мати. Батько лежить цілий
у крові, оперши голову о цеглу. Такий
образ добуває у поета іронічно-сумні
слова:

Не любя-ж, мої братя,
в цісаря заслуга?

Другий ряд стихотворів Юрія Федь-
ковича, яких сюжет: любов до рідної
сторони і взагалі до вітчизни, себ-то сти-
хотворів патріотичних, мусимо поділити
на два підряди. Перший підряд обіймає
єтихи писані в першій періоді, другий у
періоді третім. У перших світогляд поета
ограничається самими Підгірєм, у дру-
гих розширюється на цілу Україну-Русь
і набирає більше ясности та виразности.

Що Гуцул любить свою рідну країну,
ми вже сказали, Федькович як Гуцул, не
міг її менше любити, чим иньші. Любов
поета до Буковини з самого початку по-

казуєть ся сліпою. Він єї любить, бо й як не любити Гуцулови Підгіря »веселого, щасливого«, де »щастє, доля, слава дружить«, »де кожде вільне, кожде на свободі, де навіть щазник пробувати любить«. На Підгірю богато ліпше, як у Бога в раю, бо в Бога в раю ні трембіти нути, ані фльоари на тугу не чути.

А на Підгірю пісня не втихає,
Бо ту і камінь засьпівати знає,
Бо ту і пуга думку свою чує«.

Такою вузкою і сліпою любовю до своєї вітчизни жив поет, як сказано, до р. 1867—1868. У тім часі завдяки мабуть більшій осьвітї, якої міг набути, коли вийшов з війська і перебував супокійним житєм на селі, а опісля завдяки побутови у Львові розширив поет свій сьвітогляд і цілком иньшим оком споглянув на свою Буковину і на цілу Україну Русь. До тепер згадував він лише про Україну, як про історичний, козацький край; козаки Запорожці, степи, Дніпро, могили, ось про що поет лише й згадує. Тепер уже не утіха, а сум, тяжкий сум налягає поета, як згадує про Україну, опущену своїми, гнетену чужими. Найбільше бо-лить поета найогиднійший боляк кожного народа, значить ренегатство синів Укра-

їни-Руси. Для них не має він солодких слів, але поважно і сурово наминає їх і поучає: »Чого Україна діждала ся?« жалув поет. »Із єї сина, якого вона поїла думкою, плекала славою та кроїла йому свого серця, зробило ся трохи Німця, трохи Ляха, решту Татарчати, значить, Москаля«. Коли вже всякі просьби і перестороги не помагають, поет так вкінці співає:

Ох, не плач лиш, не жури ся,
Україно мати,
Хто наважив у калюгу,
Помагай му Боже,
А ми брате не покинем
Наше Запороже.

І погляди на своє рідне Підгірє змінили ся у Федьковича. Вже не манить його материяльний добробит одиниць, краса краю і веселе гуцульське житє, він тепер з иньшого боку дивить ся на свій рідний куток. Видячи, як иньші народи живуть уже кождий своїм питомим житєм, як уже і в сусідній Галичині засвітало, а на Буковині тимчасом темнота, національна несвідомість і страшна моральна нужда, поет накликає і Буковинців, аби вставали та ломали кайдани темноти:

»Нуте Гуци, нуте спати,
Час мабуть вже і вставати«,
кличе поет з приспаним гуцульским ко-
ролем.

У нього родить ся горяче бажанє розбудити цілу Буловину і дітий її при-
вернути до людей. Способом до сеї ціли
має бути осьвіта. Поет не бажав анї „ні-
мецьких шкіл, анї козацьких фум“, але
сьвітла і осьвіти, аби як сонце запалала
на Буковині і осьвітила народ темний-
непросьвічений. Вагу осьвіти ровуміє поет
добре. Не пора тепер рвати ся до зброї,
каже він, але до сьвітла. Федькович о-
стерігає своїх братів, аби заздальгидь
брали ся до діла, бо „вороги кують кай-
дани і сплячих окують, тих, що сьвітла
цурають ся, що сплять і не чують дзво-
нів правди, дзвонів волі“. Тому тїшить
ся поет з того, що удало ся йому зало-
жити на Буковині „Нову Січу“, якої вже
ніхто не здужав зруйновати, бо стереже
ві кожда руска грудь.

Про опришків, специяльно про Дов-
буша, чим Федькович займав ся пере-
важно в остатнім періоді своєї літера-
турної діяльности, не виробив собі ясної
і сталої гадки та осуду. Раз згадує про
них, як про народніх героїв, мстителів

народу і мало що не боготворить їх, передовсім Довбуша; другий раз хоча не з меншою симпатією, говорить про них всеж таки як про історичний минулий уже факт, мерзить ся їх кровавим реміслом і не бажає собі їх більше. Доказом посліднього висказу послужить хоч би стих: „Убогий легінь“.

Так поезії з побуту вояцького, як і патріотичні крім свого спеціального характеру, пронизані наскрізь горячою, вірною любовю родинною та товарискою. Се лежить уже в природі Гуцула і відповідним доказом сього є повісти Федьковича. В поезиях Федьковича оспівана передовсім любов дітий до материй і на відворот, та любов одного товариша-брата до другого. Поезій чисто любовних знаходимо у Федьковича дуже мало.

З великим поважанем і любовю відносять ся до материй передовсім вояки Гуцули. Чи вибираючи ся на службу, чи в часі єї, чи ідучи в похід проти ворогів, або на полі битви та перед загином. Гуцул ніколи не забуває на стареньку матір. Діставши з дому лист і дізнавши ся, що мати сама гине з зимна, бо нема їй кому врубати дров, син Гуцул не надумує ся довго, а дезертирує і спішить.

до неї,... Покійна старенька мати приви-
джується воякови у сні і вояк з туги
за нею стріляє ся. На полі битви ране-
ний уже смертельно вояк просить сво-
го товариша, аби сей обвістив і на-
писав

до мої ненечки, що ї маю,
до мої неньки рідненької,
та як зазуля сивенької.

Не меншою любовю відплачують
ся синам і їх матери. Найкрасшим до-
казом на се буде стих: »Золотий лев«.
Сина - соколика взяли до війська. Мати
пряжою заробляє по людях гроші на
викупно сина. З надмірної праці умирає
і тисне ще в руках »золотого лева«, що
був призначений для цісаря за сина.

Поет не рідко підносить у своїх по-
езиях, і сим разом передовсім вояцких,
любов товариську, приятельську. Взагалі
гуцульські вояки живуть між собою як
свій зі своїм, по родинному, та станов-
лять мов одну сімю. Так званих »побра-
тимів« між Гуцулами доволі. Вірну і вза-
їмну любов показують вони в потребах,
наприклад в часі битви, або перед смер-
тю. Ідучи в неприятельский край на
війну, оба спільно потішають ся, перед
битвою, оба на чужині разом плачуть,

ведуть приятельську розмову, дають один одному поручення; перед смертю приятеля приятель не опускає його до останньої хвилі, а забитому копає шабельною яму...

Коли Федьковича іменовано р. 1867. окружним шкільним інспектором, то він заповідливо старався про те, аби в школах поставити руску мову викладовою і не мало старався про шкільне вихованє рускої молодіжи. З сего часу походить спора вязанка його гарних стишків дидактичного переважно змісту, в яких заохочує молодіж до науки і праці. Їго стишками ще й тепер удержують ся рускі учебники - читанки народніх шкіл.

Природна цілком річ, що коли Федькович був правдивим народним співачком підгірської країни, то його ідеалом було те, що в ідеалом народа, значить, він мав і віру свого підгірського народа. Поет сьміється і жалує тих, що пійшли у свою грішну путь,
покинувши сьвятого лона,
сьвятої матери і йдуть
тепер до мети манівцями.
»Не йдіть за ними!« — взиває поет, — »бо вони самі не знають, куда

йдуть. Вони як той човен серед бурі на мори киданий і битий філями, безрадний, без керми-провідника. Провідником нашим, нашою кермою у сім бурливім житю, най буде віра — заохочує поет...

Вона тя до Бога
Вітця твого запровадить,
І якором стане
Серед сьвіта широкого,
Житя океану.

При огляді поетичних творів Юрія Федьковича не можна поминути й его наслідовань музи Т. Шевченка. Ми вже згадали, що Федькович наслідував Шевченка в другім періоді своєї літературної діяльності, значить від р. 1862. до 1867. Вплив поезій українського Кобзаря, що овіяв усіх українсько-руських поетів тої доби, не минув і такого талановитого сьпівака, яким був Федькович. Він став пересьпівувати думки і баляди Тараса, уживаючи подекуди тих самих навіть фраз і поетичних образів, якими послугував ся Шевченко. І так наприклад, его поема »Мертвець« є пересьпівом баляди Шевченка: »Тополя«; думка: »Городенчук«, пересьпівом »Перебенді«; у »Циганці« наслідував: »Най-

мичку і Катерину»; поема: »Свекруха« нагадує рівно-ж »Наймичку«.

Наводити докази наслідувань Шевченка навіть що до фраз, нема потреби; хто читав обох поетів, сам се помітив.

От се були би і всі головніші провідні ідеї в поезиях Федьковича: оспівати жите Гуцула-вояка з боку, який его найбільше характеризує, оспівати любов до рідного краю-вітчини та любов родинну.

Пригляньмо ся тепер вкортці сим поезиям з боку артистичного. Федькович се, як каже др. Франко, одна з найоригінальніших фізіономій у нашій літературі. В нїм зложила гуцульска природа, що мала найніжнійшого і найкрасшого: чаруючу простоту, мельодийність слова, теплоту чутя, та погідний і сердечний і неколючий гумор. До слабих сторін его таланту зачисляють поперед всього его невеликий обшир. Федькович поет одного закутка і тут він у себе дома. Де хотїв вийти пова сельський і жовнірський сьвіт та уняти у своїх творах цілу людскість або весь нарід, там уже сила его видимо слабне. Друга слаба сторона Федьковича се его м'яккість та переважно лірична, суб'єктивна

вдача. Вдача та не дозволила йому сконцентрувати своїх сил до якого більшого діла, що було би спосібне, потрясти, розбудити і повести за собою цілу нашу суспільність і вона-ж не дозволила йому й практично використати для добра загалу те становище, яке він собі виробив серед галицької молодіжи; а третю слабу сторону у Федьковича беруть його нахил до містики. Однак сей нахил до містики не проявляє ся у всіх поезіях Федьковича, а лише в останнім періоді його літературної діяльності, значить ся від р. 1877, коли то поет почав займатися оповіданнями про Довбуша. Останні плоди його музи є вже цілком вільні від містицизму.

Отже всі слабі сторони у Федьковича далеко не перевищують і не переважають його добрих сторін. Як музик, володіючий по майстерськи хоч і не великим засобом звуків, та все таки звуків чистих і глибоких, Федькович займає в нашій літературі важне місце. Особливо болі, тугу, надії і розчаровання рекрутського та вояцького життя оспівав він так, як ніхто другий. Всі його поезії навіяні теплим, індивідуальним чуттям; так і здасть ся, що автор співає

і розказує всюди про те, що сам бачив і чув. І в тім як раз лежить чаруюча сила вго поезії, порука їх живучости, доки живе наша мова. Пісні у Федьковича пливають просто з вго серця, не вимушені, не виучені, не виковані штучно книжним язиком, лише висьпівані живою народною мовою.

Петро Карманський.

ЦАРЮ НЕБЕСНИЙ.

Зболік ся дух з брудної лежі
І кинув яр грішної страсти
І лють-вражду.

Повзу до Тебе — гень за межі
Гіснни мук. Не дай пропасти:
Жажду! жажду!

В пекучих сльозах сплило ложе,
А дух не вяне — ні! аж чахне
В жарі страждань!
Жажду любви і правди. Боже —
Напій мене! Нехай потахне
Огонь бажань.

Всещедрий Боже! Ти купаєш
Дугою сьвітла всю вселенну —
Як багром хвиль.

Алмазом власних вій змиваєш
З рабів гріха гидку, мерзенну
Отруйну гниль.

Всипляєш страсть; і всі скорботи,
Вливаєш в душу мирє віри
І жар ідей.

Двигни мене з багна підлоти —
Я тону вже в гирлі безвіри.
Що я? — пігмей!

Відвічна Правдо! З пекла муки,
З калюжі сльоз, з постелі скону —
Встаю, повзу, здіймаю руки
До ясных зір, до Твого трону:
Спаси! спаси!

Рим, 9. цвѣтня, 1901.

МАЇВКА.

Цвітуть сади, кує зазуля
І з чорних хиж снують ся змори, —
Раби чепіг. З під вій чорніє
Дрімучий сум і пропасть горя.

Глухі на всьо. Жура розсілась
На їх лицах рядном тривоги.
Бліді, прибиті, вялі, хорі —
Ледви - ледви волочать ноги.

Бродять по нивах. Вістре плуга
Як пявка всалось в сіру скибу;
Земля зітхає, коні стогнуть —
Дарма — коб' тільки хліба — хліба!

Рим, 3. мая 1901.

Я ЧЛЕН ЛЮДСТВА!

В шлії грижі, в ярмі страдань,
Вертаю в свій пустий берліг.
В душі бренить акорд стогнань,
З під вій текуть алмази сльоз.
Як стятий трам валю ся з ніг
На ложе мук. Скрегіть ключа —
І — сам — як пес — хирю в норі.

Коби самому!... Дух щемить,
І в хату лине безліч дум
І хмара мрій. Душа болить,
А серце давить дикий сум.
І впять кублить ся хроб туги,
І впять жарить зболілу грудь
Страшна, пекольна грань смаги.

. . . . .
Немов в норі хирю в півсні
І чую вир борні житя.
А я — стежу блудні огні —
Ватагу мрій... Фермент бутя
Займає всьо — лиш я запав —
Немов в глуху нору рабства —
В моральний сон.

Я член людства!

Рим, 6. лютого, 1901.

МОЛИТВА.

Чи раз я вмлїв у стїп Голготи
І змив слїзми цвинтар надїї?
Я впив ся горем! Їдь скорботи
Жере нутро, як клюв гарнїї.
О Боже, доки ще страдати?

Куда не гляну, де не кинусь,
Горять зїниці відьми Скуки;
В порожнї духа мозок стине,
В ланцах недолї мліють руки.
Мїй Отче, мож кубок відняти?

Посуха чўств, жага п'яниці
І войки мук спивають сили.
Сповнив ся вже кубок гїрчиці, —
Щаслив гляджу в гирло могили.
Ох, Отче мїй, Твоя будь воля...

А може ще стогін риданя
Розгонить в серці тьму нїрвани?
А може, може ткань страданя
Прїрвесь — і щастє згоїть рани?
Сьвятий, менї годить ся доля!

Рим, 9. грудня, 1900.

ДУША СТРАЖДА'!

Душа стражда! В ній лід зневіри,
Опир нудьги і челюсть скуки.
Я всьо втеряв: зівялі груди
Гнете холодний ланц розпуки.

Як зойк плачок, у спазмах болю,
Скомлить під серцем *largo* муки.
Терплю без меж: самотню душу
Гнете холодний ланц розпуки.

Львів, в жовтні, 1900.

С О Н.

Знеміг ся дух, охляли сили
І я пірнув в бездонну кручу, —
В берліг зневіри. В серці скліли
Болючі рани; жаль пекучий
Ятрив давні, тверді мозолі.
І я ридав.

Канчук недолі
Смагав мене і сік до крови.
Я зріс в ярмі, в багні підлоти.
Весь вік лизав мерзенні руки;
Скомлів і жебрав слів любови.
Я млів в ланцах! Клеймо гельота
Жарило духа приском муки,
Стогін рабів, сапіт конаня,
Вдовичий зойк, сирітські сльози —
Налили серце трійлом злюки.

Я сьміло брив шляхом страданя!
Пекучий жар, чи лють морозу —
Я все стояв на стійці чину.

Знеміг ся дух, охляли сили,
Змаганя згриз червяк руїни —
А я валюсь в гирло могили.

Пощо було в ярмі скомліти?
На віщо я страдав, томив ся
І млів в шлії? Гирло нїрвани
Проковтне всьо: мої алмази,
Мій піт і кров і люті рани —
Остане тільки їдь прокази —
Отруйний жаль і жовч зневіри

Яка-ж мета? Пощо страдати?
Навіщо потом шлях зливати
І впасти трупом в рот вампіра, —
В багно знесилля, в каглу смерти?
Відвічний сфінксе! прірво муки —
Явись! Напій жажду бажаня,
Вгаси пекольний жар страданя,
Здійми з душі рантух розпуки!
Триклята тайно!“ — — —
Могильна глуша. Серце нив,
Каскада муки мулить груди
„Сибілля, скинь рядно полуди
З зїниці духа!“ —

Вихор вив,
І чорна тьма злягла на душу
Вагою скелі.

Сонню глушу
Розвіяв шум. Повіяв холод
І дих могили. В темну хату
Ввійшла моя покійна мати. —

„А хто терпів смагу і голод?
А хто тебе купав сльозами?
А хто тебе поїв кервою
Своїх грудий? — — —
Я — я — дочка товпи! Над нами
Повис проклін! Сповиті тьмою
Купаєм плоть в гїєнні муки,
А дух скимить в оковах плоти...
Що ми? Раби! слабї гельоти
Відвічних прав! У наші руки
Впялась кліщами тачка чину.
В ярмі насильства терпне спина,
А ми повзем на край могили
З цїнним покровом — каплі поту...

Що ми? Нічо! марні пігмеї!
Нікчемний корч сліпої сили;
Атом атому... Гризь скорботи
І стон жалів — твої трофеї...
Бо знай! стійке вселенне право:
Жиєш для всіх! Ключем страданя
Відчиниш рай. Ціною поту
Добудеш вічну пальму слави.
Поглянь в гирло людства! Міль'они
Як черви гинуть в корчах скону,
В ярмі рабства!

Борись що сили!

Що плоть? Нікчемна урна пилу.
Страдай, втирай вдовичі сльози,
Бо тим сльозам ціни не має!
А там — а там — тебе чекає...“ —

В ту мить повіяв дих морозу,
Закликав сич — і все звалилось
В бездонню пропасть. — — —

Серце мліло,

А я ридав в страшній розпуці
І кликав: „Мамо, молю сили
Тягнуть важкий леміш страданя!“

І внять загув немов з могили
Глухий гомін: „Твої бажаня
Сповнять ся, сину! Чорні руки
Засіє гриб твердих мозолів“...

Примерло все. І терпли муки
І канув жах і гніт зневіри.
А гень лунав стогін розпуки
Рабів ярма — і сик вампіра.

Рим, 3. цвітня, 1901.

Юрій Кміт.

Станіслав Пшибишевський.

Полський театр у Львові виставив у марті сього року новий твір Пшибишевського „Золоте руно“, драму в трьох актах. Се дало тему львівській публиці до розговору про модерністів. Книгарники порозкладали его писаня поза вікнами в значній кількості. Появили ся короткі замітки в польських часописах. Думаємо, що не від річи буде сказати дещо про Пшибишевського українській публиці, бо і у нас є такі, що любують ся его писанями.

Станіслав Пшибишевський, найчільнійший між польськими модерністами, родив ся 1868 р. над озером Гопло, в сусідстві Шимбожа, в місцевости, в якій сім літ перед Пшибишевским уродив ся визначний поет-модерніст, Іван Каспрович. Пшибишевський був хлопцем пустим, апатичним; він брав кий, але се не придало ся нінащо. Вступні науки відбував у власній хаті. Били его і в гімназії, бо ду-

же тяжко вчив ся по німецки. Як окінчений гімназияст пішов він 1889 р. на університет до Берліна, де студював зразу через шість літ медицину, опісля через два літа архитектуру. Тут жив він у приязні з модерністом Стріндбергом, великим противником феміністичного руху. Подібно, як Стріндберг, переходив він різні становища у пізнійшому суспільному житю. Був народним учителем, органістом, завідував почтою, працював у бюрі, де виробляли кандидатські праці; був редактором соціялістичної часописи, опісля пропагував католицизм. За се викинули єго з соціялістичної партії, а рівночасно Апостольска Курия обжалувала єго за образу голови церкви. Опісля був Пшибишевский редактором окулістично-спіритистичного органа. Скитав ся по всіх усядах. Оглядав Норвезкі фйорди, північне море і балтицкий океан. Звидів Андалюзийскі околиці, оглянув Париж, а вкінці прибув до Кракова. Тут обняв провід модерністичного журнала „Życie“ на 17 місяців, а опісля поселив ся у Львові, де й доси пробуває.

Сі, що єго знають особисто, підносили передомною як головні чинники єго успосіблєня та вдачі, сумовитість, тугу.

недовірчивість, песимізм до себе і людскости взагалі. У відносинах з людьми не шукає він приятни, не добирає собі людей. Науки і ради від досвідних людей уважає він за накидуване. Кажуть, що він не є алкоголіком в повному значіню того слова. Причина того, що він все п'яний, лежить в слабій голові; випє трохи і вже запоморочений. Най буде й так. Пшибишевский любить дуже музику, хоча музиків інтерпретує фальшиво. Не признає в музиці міри і такту, пише і кермуєть ся чутєм. Незрівнаним мистцем у музиці для Пшибишевского Шопен, в поезії Словацкий.

Писати начав 1891 р. З початку писав найбільше в німецькій мові. Тепер сї писаня виходять по польски.

Творів Пшибишевского не будемо піддавати подрібній аналізі, бо шкода часу призадумовати ся над езотеричними, чудернацкими, божевільними витворами хоробливої уяви. Піднесемо лише найважнійші, найбільше маркантні риси єго сьвітогляду.

Колиб нас хто спитав ся: Що таке Пшибишевський? Ми відповілиб єму: популяризатор божевільної філософії Фрідріха Ніцше. Правда, він відпе-

куєть ся того, що наслідує Ніцше. Але се прикмета усіх модерністів, показати себе оригінальним, самостійним, а до того незвичайним. З рештою сего домагаєть ся індивідуалістична їх заповідь, що не узнає нічого на сьвітї, крім свого „я“.

Як Ніцше признає в чоловіці два розуми... великий розум, себто тіло з єго інстинктами і, малий розум — духовий чинник, який витворило собі тіло і яким воно кермує,¹⁾ подібно признає Пшибишевский два розуми, дві душі: „нагу індивідуальність — нагу душу“ вповні відорвану, відокремлену від внішного сьвіта. „Нага душа“ — се, так сказатиб, чоловік у чоловіці, що жиє в контактї з внішним сьвітом²⁾. Несьвідоме, тайне жите сего внутрішного чоловіка, себто „нагої індивідуальности“ будить ся з просоня, понайбільше під впливом алькоголів, диких, змислових розбурхань. Але се нічо иньше, лише нельогічне, неправдиве, суперечне натягнене погляду Ніцше про два розуми. Раз кажеть ся, що ся

---

¹⁾ Also sprach Zarathustra — Die Verächter des Leibes.

²⁾ Zur Psychologie des Individuums. II. Ola Hansson. Berlin 1892.

душа не стоїть в ніякому звязку з внішними вражіннями, а опісля знову дізнаємо ся, що сей відірваний, абстрактний чоловік у чоловіці домагаєть ся брудних, поганих товчків, аби міг функціонувати в своїм світі *Jenseits von Gut und Böse*¹⁾.

Послухаймо, якої літературної норми придержуєть ся Пшибишевский? „Для артиста в нашому розуміню усі прояви душі рівномірні... Він незнає ніяких прав, ані моральних, ані суспільних, не знає жадних зглядів, кождий прояв душі для него чистий, святий, глибиною і тайною, коли лише могутний“²⁾. Але сї рівномірні прояви душі обмежують ся головню до половой бабрани, бо в полових струях усе можливе; там кипять злочини, там скаженіє острашна жадоба делірій, що дадуть себе втихомирити лише сим, що нелюдске, тільки знищенем усіх прав, які обовязують людску душу³⁾. І справді, писаня Пшибишевского — се повна анархія духа;

---

1) Fr. Nietzsche.

2) Confiteor, *Życie* I. 1899.

3) *Die Synagoge des Satan. Ihre Entstehung, Einrichtung und jetzige Bedeutung. Ein Versuch* v. St. P. Berlin 1897.

принцип злого, основниця злочину“¹⁾ Героїні Шибишевского вповні підходять до характеристики Ніцше про жіноцтво, що відмовляє жінчині розуму, що рівнає її зі звіриную. Сї героїні — се самиці, яких годї стрінати й між звірятами. Герої знову хорують на еротоманію; се хорі, нервові, здеморалізовані, здеґо-неровані люди, яких остання надія і розрада: алкоголь. Ось що говорить Фальк, герой тритомового роману „Homo sapiens.“ „Я не можу порозуміти, як може чоловік з мозком обійти ся без алкоголю“ (Unterwegs). Всі ті люди надають ся більше під обсервацию психіатрів, на клініку, ніж до літературного оброблення. Так отже полова бабранина, еротоманія, духове й фізичне каліцтво, нервовість, пиятика, туманність, еротеризм, шумна, бомбастична фразеологія — се головні чинники письменської творчости у Шибишевского. Доволі буде переглянути два, три твори, аби пересвідчити ся про правдивість нашої характеристики. Вже тут повна анархія змісту і форми. А дже Ніцше не проголосив даром: Nichts ist wahr, alles ist erlaubt.

Вихідним пунктом єго літературної творчости є ж е н щ и н а — „вічний

в творі „Вігілії“ (Vigilien) сходять ся сі чинники.

Зміст сего твору короткий: жінка спроневірила ся чоловікови. Він виганяє її за се з хати, задержуючи собі сінка, якого мав з нею. Хора уява осиротілого чоловіка починає бабрати ся у зміслових образах. Перед єго очима виринають погані привиди невгамованої зміслової пристрасти. Сі привиди заповнюють усю книжку. Додати треба, що се спроневіренє стало ся підчас гидкої піятики. „Адже ми були такі п'яні, ох такі п'яні!... Піднесла ся на пальцях, вигнула ся та потонула зором у єго душі. Пірвав її на рамена, підкинув на свою грудь, вжер ся устами у її уста ; мені потемніло у очах, я зловив судорожно поруче мого крісла, та кричав, як скажений: сильнійше ще, сильнійше!“ Як добрий, модерний чоловік не хотів бути сьвідком, а може й перепаною в любоощах жінки з иньшими; він виходить „заточуючи ся“ на хвилину з комнати. Коли думав, що вже любоощі насичені, вернув ся знов до комнати і поклав ся спати, а рано розпрацав ся з нею.

Вже зі змісту видко, що тут маємо до діла з самими аномаліями, та хоро-

бливостію, тим то годі тут говорити про правдивість або вірність змальованого. В модерних писаннях і в модерній філософії не можна питати про логіку і психологію. Тут все робить ся незвичайно. Тут „на все дозвіл“. Нема ніякого звязку в подіях, нема ніякої причиновости. Божевільний, п'яний хаос ціхує усі вчинки і мізки виведених осіб. По п'яному люблять ся, по п'яному розлюблюють ся, по п'яному нарікають і проклинають долю і жите. Не знаємо, чому се так робить ся? з якої причини? Правда, що модерністи не зважають на „глупу череду“, чи вона їх розуміє, чи ні, вони пишуть для вибраних, „нагих душ“. Ми з свого боку попросилиб у якої „нагої індивідуальности“, аби пояснила нам бодай одно місце у „Вігіліях“, а таких місць у писаннях Пшибишевського доволі багато. На 12 ст. читаємо¹⁾: „Я тебе, себ то свою спроневірену жінку, породив, я твій батько і син — ти моя дитина і моя мати“. Що се значить? У модерністів мабуть се можливе, що одна і ся сама особа є для другої особи батьком, сином, дитиною, матірю. „Вігілії“ — се ерото-

---

¹⁾ Український переклад, Живі струни I.

манія хорого, нервового, пережитого, спяченого чоловіка. Він бодай хвилиночку бажає чути жіноче „тіло при своїому, бодай віддих теплого її тіла, бодай відблиск білого її тіла, віддих і відблиск при своїй груді“. В єго уяві пересувають ся змислові оргії і змислові привиди. „Мої очи колола безсоромна нагота жінки сфінкса — з иньшого боку всверлював ся у мій мозок поганій рух якоїсь гістеричної танечниці, а з усіх рам повзала до мене якась пристрастна похоть п'яної гетери. Я чув, як мій мозок напливає кровю. Он там Милітта, вавилонська наложниця, що ніколи не заспокоїла своєї пристрасти, і кидала своїх любків у вогонь пекла“ і т. д. „І з усіх моїх картин вилонила ся самиця, воля всього сьвіта, пралано“. Вкінці доходить до модерного висновку, що понад усяким бутєм... „панує самиця!“ Не будемо спорити з автором і з героєм про правдивість єго погляду, а скажемо, що й героїня „Вігілій“ не є нічо иньше, лише брудна самиця, що не може жити без розпустних обіймів.

Пригляньмо ся далі творови „De profundis“, виданому в р. 1895, то побачимо, що й тут те саме, що в попередньому. І тут ще більш зіступеньо-

звана еретоманія з хоробливими, дивовижними привидами, тільки доданий сюди кровосумішний елемент. Брат і сестра хочуть взаємно з собою вдоволити розбурхані зміслові пожадання, але спиняють їх моральні людські погляди на сю справу. Боротьба сумління з прийнятою моралію і домагання хоробливої, дикої пристрасти склали ся на цілу книжку.

Герой по двох літах від шлюбу навідуєть ся без жінки до одного великого міста, де проживала єго мати з донькою, Агай. Тут побачив на столі лист від жінки. В листі дочитав ся, що Агай не любить єго як сестра брата. Проснула ся нага єго душа. „Побачив нараз Агай туй біля себе. Бачив її ненастанно при собі, перед собою. Обнажував її очима, насичував себе, впивав ся її красотою і нараз забажав її пристрастним, диким шалом. Але Агай моя сестра! — крикнув острах у ньому. Тіло єго дрожало, щось душило єго в горлі“. Єго почала сповивати горячка, галюцинації, візії, привиди, беззвязкові й дивовижні. Єму ввижало ся, що притискає „її тіло до себе“, що „у невисказаному острасі кинув ся на неї — тіло її пінило ся, зубами шарпала шкіру на єго шиї, вгризла ся

пальцями в єго груди“. Зійшов ся з Агаї в каварни. Тут пили і вели з собою любовні розговори. Агаї пила „як вишколений п'яниця“. З усіх слів і заяв промовляє в герою горяча, змислова пристрасть. „Люблю кожде твоє слово, люблю твою душу, — люблю твоє солодке, брунатне письо з тими пропастними очима, — люблю шовк, що дотикаєть ся так пестливо твого тіла, — люблю риси твого тіла, чую, як сповивають мене, як твої малі груди вжирають ся горячим жаром у моє тіло“. Коли були самі, „їх руки сплели ся. Щось кинуло їх на себе. Пропали, гинули в сій глухій, німій жадобі крови“. Агаї перенята хоробливим сексуалізмом. „Ти мій найбільший артист, — одначе я віддалаби цілу твою могутню штуку за один кусник твого нагого тіла. Я вила ся з болю з туги за твоїм тілом“. Вона пописуєть ся афоризмами Ніцше. „Невавиджу, горджу розсудком.... Маю безмежну відразу перед здоровим розсудком усіх людей. Боже, який вони острах мають перед терпінєм. Біль для них гірший від морової зарази... вони бажають лише щастя“. Висьміявши «міщавську» мораль „кинула ся на него. — Поцілуй мене тут, тут! —

ї розпинала горячково станик... Цілував, гриз її, блудив розпаленими устами по її грудях. — Ще! Ще! кричала. „Шарпав її сорочку і ссав її груди“. „Ти, ти одинокий, що маєш терпінє і біль в собі!“ „Кинула ся на него, вжерла ся зубами в шкіру єго шиї і роздерла її“. Відтак кидаєть ся в море, а він скаче за нею з вікна. Так кінчить ся сей твір, де нажопичено стільки сексуальної хоробливости і сексуального схибленя, та чудернацких фраз, що читач із здоровими нервами дізнає омерзіня і відрази, кидає книжку і не дочитує до кінця. Таку саму відразу відчуваємо, коли прочитаємо триактову штуку „Dla szczęścia“, де герої використав одну дівчину, відтак сприяв її собі і хоче женити ся „для щастя“ з другою, бо при першій чує себе нещасливим. „Що мені сумління! Хочу щастя! хочу жити!“ Але не судило ся єму зазнати щастя. — Найбільше погані, найбільше бруду, найбільше гнилї, найбільше аномалїї фізичних і духових, найбільше сексуального божевіля і шиятики, та здегенерованя, повну руїну всего того, що людске, нагромаджено в тритомовім романі під сїльним заголовком: Homo Sapiens. I. Über Bord. Roman. II. Unter-

weg. Roman. III. Im Malstrom. Roman..
Ми не розбираємо вго, бо треба би повторити се, що попереду сказано; ми подамо лише коротенький зміст. І тут головна основа: еротоманія, хоробливи й сексуалізм. Головний герой романа Фальк стрічає свого давнього товариша Микиту і вго суджену Ізу. Заходить ся біля Ізи; вона спроневірюється Микиті і кохаєть ся по свому з Фальком. Фальк покидає жінку, покидає Ізу, їде до родинного міста, де зводить дівчину Маріту, що опісля себе вбиває. Не кінець на сих жертвах. Товаришками вго розпусти є ще якась Іванна і Ольга. Невгамована зміслово розпуста і пиятика — се головні елементи сего романа. Згадаємо ще „Dzieci szatana“ і „Taniec śmierci“. „Dzieci szatana“ мають в основі теорії дияболіків і етику Ніцше. Мораль виведених осіб: „не тому хочу нищити, аби відбудувати руїни, але на се, аби нищити. Бо заглада — се моя догма, моя віра, моє обожанє“. (Гордон). „Чи мєсть не найвеличнійше чутє! Проклята суспільна мораль. Сей є Богом, що знає гордити сим, перед чим чутє острах. Хочу злого, так прозваного злого. Всі повинні ми вчити ся мєсти. Мєсть повинна ста-

ти нашим наймогутнійшим інстинктом. Утопісти бажать щастя“ (Вронський). „Я пити мушу і шо ненастанно від якогось часу. Не терплю тверезости... По п'яному все треба робити. (sic!) Тверезий мозок відступити філістрам, крамарям, вольнодумним політикам“ (Остап). Кількох людей з такою етикою під проводом Гордона організують революційний рух. Хочуть спалити ратуш, забрати гроші з каси, спалити фабрику і віллю Кортумів. Наміри їх здійснили ся. Твір сей підходить до цинічних вицьвітів декадентизму „А rebours“ і „Là Bas“¹⁾, де герой пройнятий низьким, брудним еґоїзмом. „Culte de soi—meme“ і „repliement sur soi“ на першій місці²⁾. І тут герой ненавидить людей і сьвіт; самотнім еґо завданем є деморалізоване молодіжи і руйноване все того, перед чим людскість клонить своє чоло. Гордон вповні схожий на сего героя. Він знає лише культ самого себе. Еґо бажанє: „хай все руйнуєть ся — се щастє -- се одно одніське чутє, що все навкруги валить ся і гине“. „Уся етика — чому і на що

---

1) I. Huysmans.

2) T. Gautier і K. Baudelaire.

байдуже: одно, що полишаєть ся, що гарне — се міць, сила, могутність“. Але ся сила і власть мусять стежити до одної мети: руйновати и нищити все на сьвітї, бо инакше не буде незвичайности і оригінальности, лише буденність і пересічність. В єго очах Наполвон, Байрон, Олександр Великий — малі, пересічні люди, бо вони не кермували ся принципом: руйна для руйни, бо не чули „спраги за щастєм ножа“¹⁾. Гордон — поганий чоловік. Єго втіха: руйнувати людий морально і фізично. „Се, що роблю, тому лише роблю, аби нищити житє... моя єдина доґма — нищити житє“. Сим принципом полишив ся вірний. Псував, руйновав молодих людий обох полів. Увігнав їх в болото, виссав з них останні краплини охоти до житя, зігнав їх із сьвіта, а сам полишаєть ся і цинічно сьмієть ся. Більше про сих хорих людий нема що говорити. Головна шема тої повісти взята з Достоевского повісти: „Бєси.“ До сего попричіплювано багато з анархістичних теорий дияболіків; багато взято зі звірської етики Ніцше, а понайбільше із карикатурного твору:

---

1) Nietzsche. Also sprach Zarathustra.

Un homme libre¹⁾ Реченє: „Що се батько? Відай маєш на думці такого пана, що тебе сплотив проти власної і твоєї волі. Адже не просив ти єго за се, що?“ майже дословно виїняте звідси.

Найновіший твір під спільним, фантастичним титулом: »Ганець любови і смерти: I. Золоте руно, драма в трьох актах. II. Гості, драматичний епілог у однім акті,“ нічим не відрізняєть ся від попередних. Підкладом сих творів: полові зносини з домішкою хаотичних понять про вину й кару, про сумління. Кажемо, хаотичні понятя. Воно справді так. Раз чуємо: „в кождім вчинку є внутрішня мораль. Се, що зле, заєдно мстить ся, без огляду на всі розумованя“ а. на иньшому місці: „адже не ма вини, є лише кара, кара.“ Тут повна суперечність і нелогічність. Треба поставити альтернативу: або приймаєть ся детермінізм (заперечуєть ся вольну волю), а тоді нема вини й кари, або противно, а тоді чоловік відповідає за свої вчинки. В штуці помішано доконечність, фаталізм і понятя про вину і кару. Автор не знає сам, чого хоче. В творі виведені самі по-

---

1) Barrés.

дружні спроневірюваня. Жінки, спроневірюють ся чоловікам, а чоловіки жінкам, тим то понятя вини і кари виглядають тут дуже наївно, а може навіть і комічно, значить, нема психольогічного переведеня, а вже про трагізм нема що й згадувати, хиба що за трагізм приймемо хоробливість, нервовість, анормальність сих осіб. Тут все робить ся так: ти звів міні жінку нині, пожди, я тобі зведу завтра, або позавтра. Жінки — се розпустні самиці, більше нічого понад се, а понайбільше брудна, цинічна Ірена, якій трудно знайти подібну між звірятами.

Штука „Гості переповнена туманною містикою і символікою про сумління. І тут визначну роль грає сексуалізм. Ірена з „Золотого Руна“ має товаришку змисловости в жінці Адама Белі.

На сім кінчимо наш огляд. Писаня Шибишевского, ще раз зазначуємо: є популяризацією божевільної філософії Ніцше. Автор все будує на сексуалізмі, в яким, по єго думці, зосередковує ся ціле житє чоловіка. Еротоманія, низький сексуалізм, туманність, панованє шумної форми над убогим змістом, хоробливість, здегенерованє і здеморалізованє, цинізм, наруга, на-

сьмішка, безоглядний скептицизм, безоглядний індивідуалізм — се головні чинники єго літературної творчости. Автор виводить самих калік, самих божевільних, а вважає їх незвичайними — „вольними духами будуччини“¹⁾, надчоловіками. Тут маємо цілий шпиталь і клініку, де психіатри не змоглиб дати собі ради. Лише жалувати треба, що автор марнує свій талант на сексуальні дурниці і иньші божевілья, над якими люди в скорі перейдуть до дневного порядку. Але під кінець і се треба сказати, що Шибишевский є найменше оригінальним, та самостійним поміж визначнішими модерністами. Вже те саме, що популяризує писання Ніцше, стверджує наш погляд; опісля дуже впадає в очи єго залежність від французких декадентів, цонайбільше від дияболіків, як от від сих головно творів „Les blasphèmes“ — „Les diaboliques“ „Vice supreme“; від символістів прийняв стилістичне правило „la recherche de l' épithète rare et précieuse“, значить, виключне домінування форми над змістом. Богато запозичаєть ся від Метер-

---

1) Nietzsche: Jenseits von Gut und Böse.

лїнка, від скандинавських модерністів,
але все таки визначний талан треба йому
признати.

Яворів, 1901.

Осип Фациввич.

ДО БОЮ!

Нам час тепер до бою стати!
пора вже крайна, щоб звязати
до купи руки і так спільно
на ворога натерти сильно.
А в бою сїм не кров проллється,
а праця-труд огнем займеть ся.
Бо не мечем об меч нам бити,
а від погорди боронитись;
нам треба буде і так главу,
прибиту ворога ногами,
своїми власними руками
з наруги вирвать в честь і славу.
А і прапор сьвятої волі,
з могили давної розвятий,
не грудьми станем боронити,
а лиш сьвяті єго останки,
ми духом мемо засланяти,
щоб лютий ворог не поваживсь
на наші сьвятощі плювати.

1901.

О думи мої, крилатії діти,
сповнені сумом й темною тугою,
чому вам тяжко до сонця злетіти,
що сяє ясно промінів дугою?...

Бо серце мое кервою скипіле
від болів, що мої груди все точать, —
а думи злетіти не мають вже сили
і по землі лиш крилами волочать.

* * *

Іди! Понять Ти мене не могла
ніколи — тихою лиш все була;
Як очі мої горіли огнем,
то Ти на мене дивилась з жалем.

Й коли до себе грудь Твою тулив
і палке слово про жизнь говорив,
Ти смирно гладила мов чоло
і тихе „люблю“ шептала в одно.

Іди! Любови тихої шукай,
що втворить Тобі ніжний рай —
я тужно свої рамена простру
і огню любови ждати все буду.

Вже тіни дріжучі нічної темряви
із неба рожеві проміння збирали,
як ми у вікні обнявшись стояли
і мріли... Любов се, чи смерти поява?..

Пахучі облаки з города злітали —
лелії стояли у повнім розцвіті —
ми довго стояли й гляділи, хоч в сьвітї
давно вже сонця промінні потали.

* * *

Ах я ублю
Тебе дівчино дорога —
я погублю
Твою красу — се знаю я.

І як коли
з ненависти не вчиню так,
то вже з любви
на Тобі зложу смерти знак.

. . . . .
Тоді, як пю
з Твоїх усток той чару мід —
в душу Твою
вливаю смерти гірку їдь.

Далеко за містом, самотно у полі,
стоїть там хатчина до землі пририта
бурями страшними, а бодяк на волі
розріс ся довкола. І все мов сповите
в гірко-правдиві літ многих окуви.

А хата чепурно колись споглядала
на цвітучі поля и подвіре чистеньке,
коли то дівчина, що рана питала,
„прийде то щастє до мене чей ниньки“?!
й дріжала бажаннем любови.

І вік вже минув, похилилась хатина,
подвіре спустїло, молодість уплила.
Тепер вже що рана питає дівчина
„прийде чей смерть нинї, на дармо
[я жила!?!
так й тая не чує горячої мови.

З Гайного.

Нераз я бачу в ночі,
як манила мя до себе;
Тоді немов молячи
паду й руки до Тебе
підношу — й бачу тоді,
як вкриваєсь слезою
зіниця Твоя й мені
так сплакнуть над собою
бажавсь, якби на все
утратить мав я Тебе.

З Тетмасра.

З далека спливають до мене
Шопена тони сумні,
й будять жаль нескінчений
в моїй душі.

Бажав-бим в далекі простори
руки свої простягнуть,
й в вечірнього сумраку морі
весь потонуть.

Щось серце у груди зриває,
віддихає з землі,
горіч пекуча стискає
горло мені.

3 Тетмаєра.

Прокляти! забути! — і більше ніколи
в гадках не вернути — досить вже хрестів
і терпіня досить — я жив як в неволи.
Заки в чистий ручай поглянуть з'умів,
в гниле, смердяче упав я багно; —
а нині лиш маю бажання одно,
прокляти! забути! —

3 Тетмаєра.

Чому тепер я не можу з Тобою
усівши в затиші шептати слова,
за ручку взяти і чути душою
зложену головку на моє рамя?!
Чому не можу ділити з Тобою
мій кожний віддих і кожду крушину
і всяку радість і болізню свою, —
а вічно лиш мушу тужити, дівчино?

Ярослав Сіминович.

Душа і тіло.

НАРИС.

Modus, quo adhaerent
spiritus corporibus et ani-
malia fiunt, omnino mirus
est, nec comprehendi po-
test. S. August.

У своїм стремліню до пізнання всього
«ствуючого» знаходить чоловік в собі са-
мім багато до слідження. »Пізнай себе
буде з тебе«, каже наша пословиця. Він
представляє ся собі як малий світ, мікро-
космос, в котрім сходять ся два роди
«ств» цілком ріжних; в ньому злучені два
світи: духовий і материяльний.

А прецінь творять они єдність — од-
ного чоловіка, бо-ж сей чує себе такою
єдністю.

Як получена душа з тілом? Таке пи-
танє ставляли собі філзофи всіх часів —
і ріжно на се відповідали. Послухаймо
коротко хоч-би лише що головнійших.

Коли зачати від Гомера, — то він представляє собі, що душа уходить з тіла через губи, через рану в тілі; уважає отже її за якесь етеричне єство.

Старинний філософ Плято був тої гадки, що душа в неприроднім звязку з тілом, що вона за кару дістала тілесні окови. Він порівнує її з керманичем на кораблі, з їздцем на кони, і тим зазначає, що нема між ними тісного звязку, лише зверхній.

Се є т. зв. односторонній дуалізм, який заступали в нових часах Декарт, Малєбранш, Ляйбніц і др. Після Декарта тіло виконує свою власну механічну чинність, а душа свою духову. (Між вегетативно - сензитивною чинністю тіла, а духовою чинністю душі — нема жадного звязку). Ляйбніц рівнож не допускає впливу душі на тіло, а учив, що єствує гармонія наперед постановлена Богом, так що все чинности тіла відповідає отвітна чинність душі.

Иньший погляд каже, що душа впливає своєю природою на тіло, а тіло на душу (теорія фізичного впливу). Декотрі приймають ще яко посередника впливу етеричну матерію (Фіхте). До погляду фізичного впливу признають ся многі

новочасні фізіолоґи, будучи тої гадки що нерви ділають на душу і викликають в ній вражіня, а душа порушає знова мушкули і нерви¹⁾. Погляд психофізичного паралелізму, котрий є досить в моді учить, що прояви фізичні і психічні відбувають ся побіч себе без взаїмного на себе впливу, — і кождий ряд прояв має за причину і є наслідком лише прояв свого рода (Вундт і др.). Фехнер представляє прояви тілесні і психічні яко внутрішну і внішну сторону кола.

Вкінци погляд Арістотеля, а за ним і Схолястиків, які учать, що душа і тіло є вправді ріжні субстанції, але злучені в одно нове єство, в одну природу с. є. в чоловіка, (обі некомплетні в чоловіці доповняють ся), і тому він є єством немов з одного впливу.²⁾

Арістотель називає душу: *ἐντελέχεια τοῦ σώματος δυναμιῶν φυσικῶν*, — а з ним Схолястики уважають душу за форму тіла. Під формою розуміють вони се, через що якесь єство має властиву собі природу, або що робить річ такою, яка вона єсть. А що чоловік через духа ста-

¹⁾ Gutberlet, Psychologie, 3. A. 1896., стр. 302.

²⁾ Pesch, Seele u. Leib, 1893. стр. 12.

є ся чоловіком — то вона єго форма. — (В сьвітї неорганічним формою є сила хемічна, що лучить атоми, у рослин принцип життя вегетативного, у звірят принцип життя змислового¹).

Односторонний дуалїзм Плятона, Декарта і других, не виясняє тої єдности, яка є в чоловіці. Теория виліву фізичного знова непонятна, бо як може тіло просторонне своєю природою впливати на духа, що просторони не має; такий вплив може бути доперва тоді, коли тіло зістало оживлене душею і сполучене з нею в одну єдність. Погляд психопаралелїзму не виясняє знова, длячого з певними тілесними проявами є сполучені прояви психічні, а з другими нїт; а дальше: не лише психічні прояви викликають себе взаїмно, а тілесні себе, — але і між тілесними а душевними відбуваєсь вплив, як учить досьвід. Порівнанє тих двох чинностей з внішною і внутрішною стороною кола річи не розв'язує, бо як се все остане кривою лінією, так в чоловіці (мозку) були-б все лиш проявою одного рода. — Найбільше відповідає правді той погляд, що сходить ся з пересьвідченєм кожного чоловіка, котрий розріжняючи

¹) Hagemann, Metaphys., 1893. стр. 141.

в собі духову і тілесну чинність, уважає себе все за єдність. Тому роздивім той погляд, котрий учить, що душа і тіло, хоч два есенціонально ріжні с у б с т а н ц и ї, то однак получені з собою в так тісну звязь, що стають одним еством, одною чоловічою натурою, коротко: чоловіком. Чоловік се — втілена душа, — або оживлене тіло¹⁾.

I.

У всім живучім, каже Др. Кроегер,²⁾ треба розріжнити річ двоякого рода: певну силу формуючу, і отвітний материял, що формуєсь. Таким принципом формуючим у чоловіка (або формою) є душа. Форма бере атоми в посіданє, вони остають під єї управою. Душа лучить ся з тілом яко єго форма—творить чоловіка, і се стає вихідною точкою всего чоловічого (людского) діланя³⁾. Тому душа не порушає атомів сюди і туди, тільки вони порушають ся самі, бо належать до чоловіка, що через душу є живий. Душа не порушає тілом немовби візком, — сам візок жиє оживлений ду-

---

¹⁾ Hettinger, Apologie, I. 1899. ст. 376.

²⁾ Christl. Weltanschauung, 1896.

³⁾ Pesch, н. о. м.

шею, бо той, що єго посуває, є сам і візком і візником.

Чоловік чує, що сам порушає свої члени, а не вправляє своє тіло в рух немов щось чужого, відрубного, немов-би яку клявіатуру. Чоловік не є машиною, яку посуває артист-душа, лиш живою істотою, котрої житєм є душа. Душа не виконує якоїсь механічної праці, лише ожививши тіло, дає єму силу самоділання. Тіло не є заслоною, за котрою сидить дух; противно — в кожній жувучій частині тіла є дух і материя в одно получені¹⁾.

Pesch²⁾ так се виводить: Вже життя органічне в чоловіці не є чинністю самої душі, або самого тіла, лиш впливом спільної їх акції, значить удушевленої матерії. Та спільна їх акція має дві сторони: одну прямуючу до ціли та формууючу, котрої причиною є душа,— і другу сторону механічно виконуючу, котрої причина лежить в механічно-хемічних силах тіла (матерії). Тільки-ж будівничий і материял не творять для себе кожде цілости, лиш є се дві половини одного єства т. є. чоловіка. Вони не є (виразивши математично) $1 + 1 = 2$,

¹⁾ Hasert: Antworten der Natur, 1896, ст. 205.

²⁾ Pesch, Leib u. Seele, 1893. ст. 16.

лиш $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$. По причині, що чинність є одноцільна, мусить і причина такою бути, с. є. один чоловік. Так само до пізнавання зміслового (sinnliches Erkenntnissleben), хоча воно психічне, треба фізично-хімічних процесів в зміслах і мозку, немов вступу і асисті.

І тому се також не виходить лише від душі, а тільки з одної людської субстанції, зложеної з душі і тіла. Коли пр. положу руку на стіл, відчуваю певну просторонь, або коли чую біль, розтягаю єго на певне місце; тіло само вражінь відбирати і чути не може; душа же не є спосібна сама просторонно відчувати, бо не має просторони; отже вражіння мусять походити від спільної людської субстанції¹⁾.

Вкінці мисленє (Vernunftleben) хоча виключно походить від душі, то одначе є чинністю цілого чоловіка, бо-ж людське мисленє мусить звернути ся до внішнього сьвіта, — аби звідти брати материял до твореня ідей і понять.

Психіятр Griesinger каже, що зі становища досьвіду треба передовсім приймати єдність душі і тіла.... Психічні

---

¹⁾ Pesch. ст.17.—Gutberlet. Psychologie, стр.313.

прояви життя змислового не відбуваються в субстанції окремій від мозку, лише в самому оживленім мозку. І вище життя духове чоловіка є в природній залежності від зміслів і мозку і тому не може мати місця лише в одній субстанції¹⁾).

Так отже представляє ся чинність чоловіка втіленою чинністю духа (*incarnierte Geistesthätigkeit*).

Для вияснення кілька примірів:

Вражіння зору не дізнаємо в той спосіб, що через світло подразнює ся найперше око, опісля нерв, а вкінці душа. Душа не є в такім відношеню до світла внішнього, як-би який чоловік, що сидить у кімнаті і чує стукіт до дверей, та з того вносить, що хтось є за дверми. Душа разом з тілом дізнає стукоту, котрий дістає ся до дверей змісла, бо вона сама є, що так скажу, в дверех. Ціле тіло—отже і змісл зору—є оживлений душею. Око не є плитою, на котрій відбиває ся образ, але материяльне, но zarazом і оживлене око само видить предмет, хотяй доперва через полученє з мозком то видженє стає свідомим.²⁾

---

¹⁾ Pesch, ст. 30.

²⁾ Hasert, ст. 213.

Ушкодженє тіла не уділяє ся найперше скірі, потім душі, лише відразу удушевленому тілу. Вражіня не відбувають ся отже в загалі в той спосіб, що найперше подразняє ся нерв і сей ділає на душу, лише подразненє відбуває ся відразу в органі оживленім душею і з нею нерозлучно полученім, так що душа і тіло дізнають рівночасно вражіня¹⁾.

Як чоловік проте говорить: я мислю, я хочу, — так само каже: я чую, я порушаю ся, я дихаю ітд., — бо се все виходить з тісної звязи душі і тіла в одну єдність, в одну людську природу.

Так отже не ділає материя на духа, лише тіло на тіло, але що се тіло переняте душею, то і вона дізнає впливу²⁾. Дятого ясно, що організація тіла має вплив на духову чинність. Так пр. різниця чувства мужеского і женського має причину в організації тіла. Певні стани тіла витворюють сні, хоробливі виображіня, утрату памяти. Се в стани мозку, при чім душа злучена в єдність дізнає впливу.

* * *

---

1) Gutberlet, Psychol.. стр. 303.

2) Ibidem.

II.

Ходить тепер о те, як душа є в тілі присутна, себ-то о способі пробування душі.

Яко єство духове не може душа бути в якійсь просторони так присутною, як тіло. Тіло є ціле в певній просторони, а кожда часть єго займає частину тої певної просторони (circumscriptive). Душа же простору не має, а що є поєдинча, неподільна, тож все є ціла, чи в яким цілім просторі, чи в єго части (definitive). »Дух не може виновняти просторони, лише він може бути в просторі по причині своєї чинности.«¹⁾ Схолястики називають се: *per contactum virtutis*. „Душа стоїть поза тілом в метафізичнім змислі; єї не мож взагалі шукати в просторі; тільки вона вказана на вісти, які громадять ся в тім місци тіла.«²⁾ (Шміц Д. відносить се до мозку.) „З противеньства душі і матерії виходить, що вона не є

---

¹⁾ Schneid, Die philos. Lehre von Zeit u. Raum, 1886. ст. 110

²⁾ Schmitz Dumont. Naturphilosophie. стр. 296
„Die Seele steht hinter dem Leibe im metaphysischen Sinne; sie ist überhaupt nicht im Raume zu suchen, sondern nur auf die Nachrichten angewiesen, die in jenem Raume des Leibes gesammelt werden“.

привязана до місця просторони — каже Schanz,—але єстvenне єї полyченє з тїлом має той наслідок, що вона в своїй чинности залежить від тїла, і в однім місци є більше чинна, як в другім“.

Старинні шукали душі в крові¹⁾, новїйші приписували єї місце в мозку. Знаємо однак, що душа є одиноким принципом всего життя в чоловіці, так органічного, змислового, як і чисто духового, і мусить бути всюда присутна там, де ділає. Длятого треба розрізнити: що до субстанції—є душа ціла в цілім тїлі і ціла у всіх єго частях.

Се є власне противенство єства духового і матерії. »Єї не мож ні мірити, ні важити, ні ділити«²⁾. Але що до своїх сил, способностей, то ті привязані до певних органів тїла. І тому порушаючою є душа в продовженім стрижу, видячою в оку, сьвідомою в мозку.

А що між органами вегетативними осередком є серце, а між сензитивними мозок, тому мож сказати, що душа яко вегетативна є в серцю, яко сензитивна в мозку. А що знова інтелективні чинности

---

1) Landois, Physiologie, 5. A. S. 202.

2) Prof. Dr. med. Hyrtl. Materialistische Weltanschauung, 1864. ст. 10.

зависять від сензитивних, тому кажемо, що мисленє відбуваєсь в мозку. Тому коли викроїмо частину мозку, не викроїмо тим душі, лише замикаємо єї одно з тих віконець, через котре вона зістає в полученю зі сьвітом внішнім«¹⁾

* * *

Найблизшою, що так виражусь, точкою сповня, між дущею а тілом є систем нервовий, котрого осередком є мозок.

»Мозок є одним з тих условій, через котрі нематерияльне єство може посередничити зі сьвітом внішнім« каже Нуртл²⁾.

Пізнанє наше починаєсь із вні. Предмети внішні ділають на оживлений систем нервовий, котрий (реагуючи в собі) витворює в мозку отвітний образ (фантазма). Се фантазма лучить ся зі силою абстрактною розуму наслідком природної злуки, яка є в чоловіці з духової і тілесної субстанції, і розум побуджаєсь до того, що виображає те фантазма, репродукує на свій лад с. є. о нїм мислить. Отже функция живого мозку така, що він передає розумови (душі) перший материял с. є. пред-

---

¹⁾ Schmitz Dumont, Naturphilos.

²⁾ Materialist. Weltanphaung.

мет до мислення через внішні змисли, представляючи образ предмету. А що при твореню того образу — фантазмату — відбувається процес хемічний, молекулярний, то і при людськім мисленю, що з ним лучить ся, такий процес має місце.

Фантазма стоїть до розуму в такім відношеню, як (до певної міри) лучі до предмету, що видить око; як вони посередничать між предметом а оком, так фантазма між внішнім предметом а розумом. Мозок є услівем до мислення чоловіка. (Дві річи, що суть зависимі не є ідентичні!) Як сьвітло потрібне, щоби око виділо, так мозок, щоби мислив чоловік. Певно, що в чоловіці без мозку нема мисли.

Але вже Арістотель учив, що коли находимо в чоловіці діланє, яке з матерією немає нічого спільного, і в жаден спосіб з неї не може виходити, то маємо в нїм і субстанцію иньшого рода, себ-то духову¹⁾.

О своїх чинностях психічних, о своїй душі, своїх гадках, воли і чувстві чо-

---

¹⁾ Проф. Цибульський сам каже, що »справи ті (с. в. духове мисленє) не мають жадних спільних ціх зі сьвітом матеріяльним, крім того що необхідним підкладом для них є систем нервовий«. *Fizyologia*, p. 830.

ловік має як найліпшу свідомість, але о тім, що він має мозок, і як сей мозок виглядає, не знав-би, коли-би єму другі не сказали, коли-би не приглянув ся препаратам анатомічним. »Подібно — каже Naville¹⁾—ми не мали-би поняття о свідомості, коли-б ми її не пізнавали внутр себе, і були ограничені на знаню тих одиноко фізіологічних фактів, що є рухами«.

Звісний впрочім в тім згляді висказ Du Bois Reymond-a, єго Ignoramus, Ignorabimus! Між матерією а свідомістю нема мосту, і наслідком єства річи не може бути.

Мозок є услівем, щоби душа взагалі могла щось мислити і щось хотіти; натиск спочиває на тім щось, с. є на змісті мислення, бо мисленє і хотінє само в собі є чинністю властивою самої душі²⁾. Процес фізіологічний в мозку є товчком, що визваляє енергію потенціальну душі.

„Можна обраховувати скорість рухів материяльних, відповідаючих чинностям психічним, але треба собі здати справу з їх можливого результату. Вони дадуть

---

¹⁾ l. c. стр. 183.

²⁾ Rawski. Zasada zachowania energii w psychologii, Przegl. powsz. t. XXXVII. 1893.

висший степенъ докладности теоріи о звязи свѣта фізичного з материяльным але не уймуть в нічим різниці між тими двома первістками“, каже женеvский фізик Naville¹⁾.

Мозок великий, покритий на поверхноcти своій т. зв. сірою корою, є органом висших чинностей психічних. Мозок малий є орудем кермующим, а продовжений стриж орудем волі.

»Мозок складає ся з одного апарату, каже Ranke²⁾, котрий працює механічно: себ-то з продовженого стрижу і з ганглії (узлів) мозкових, — і з другого, що служить висшим функціям психічним: сірої кори, великого мозку та з волокон, що лучать єї з гангліями (узлами) нервними..“ Обі півкулі великого мозку стоять (через перцептивні центра) в найблизшій відношеню до виображінъ.

* * *

Певні части мозку здають ся служити певним означеним способностям души. В сірій корі є поля, котрі видають ся служити означеним функціям порушаня

---

¹⁾ Naville. .O fizyce nowożytnej. (з франц.) 1885. ст. 179.

²⁾ Ranke, Der Mensch. I. 2. 541.

і зміслів¹⁾). Однак ті поля не є відділені немов на карті, лише „ми знаходимо на певних місцях кори багато поодиноких центрів для різних функцій коло себе²⁾). Душа мусить отже всі психічні стани, що привязані до різних частий мозку, зібрати в одноцільній свідомості³⁾).

Взагалі однак до тепер не удалося найвисші психічні спосібности дальше злокалізувати, як лише те, що їх ненарушені виявлення є привязані до фізіологічно-анатомічної ненарушености сірої кори великого мозку. Впрочім „для розважання і мислення неможливо знайти... звязи з фізичними рухами.

Місцем для свідомих вражень є сіра кора, бо ушкодження її позбавляє чоловіка свідомости. Подібно не дізнає

---

¹⁾ Сіра кора представляє площу, на котрій проєктовані всі периферичні частини тіла.

В ній є т. зв. центри психомоторичні с. є. нервно-механічні апарати, стоячі в отриманні нервним з зовнішніми членами тіла, від котрих виходить товчок залежний від волі, і психосензоричні, в котрих відбувається акт свідомого враження (Ranke, I. p. 551). Але против тих центрів і локалізації виступають інші учені (Golz, Brown Legnard etc.).

²⁾ Ranke, p. 550. (2. Aufl.).

³⁾ Gutberlet, I. c. p. 329.

чоловік болю у якійсь частині тіла, коли прорваний провід тої частини (отже нерв) з комітками сірої кори.

Біль пр. ноги відчуваю так довго, доки получена нервом з сірою корою. Тим вияснює пр. той факт, що інвалідо-ви без ноги видаєсь, що відтята вже нога єго болять. Се є однак біль лш в отвітнім нерві, а свідомість вкладає єго там, де звикла с. є. в ногу.

При т. зв. афазії (утраті мови), хорий не може говорити, хоч язик не стратив сили порушання, і він бесіду розуміє. З ушкодженням центра для мови віднято волі і інтелігенції орган, що не може бути порушений, хоч хорий має цілу психічну спосібність такі рухи виконувати.

Кору сіру великого мозку порівнувано до оперової партитури. В її комітках списані всі вражіння «властивими знаками молекулярних змін». Ту партитуру має душа немов перед очима і з неї читає по своїй натурі і побуджаєсь до діланя.

Коли почуємо висказ, що кора мозкова є органом інтелігенції, то се-б розуміти так, що кора доставляє змісту і переходує єго, а душа є тим, що той

зміст перерабляє по своєму, після власних своїх розумових правил¹⁾).

Кору мозкову можна порівнати до певної степені з архівом, що в ній є зложені акта, а душу до архівара, що працює. Декотрі комірки мають зміст відносячий ся до найважніших потреб; душа заглядає до них часто і тому добре їх зміст знає. До інших комірок заглядає душа рідше, — отже зміст їх видає ся бути забутим; однак старі образи можуть відновлятися і знова пересувати ся перед очима духа. Як архів може спалити ся, так і комірки мозку можуть змарніти, і зміст їх стаєсь забутий для душі.

Слушно отже підносить фізіологія важність кори для життя душі. Перевага чоловіка залежить від чинника психічного себ-то душі, і рівно від фізіологічного с. є. мозку; чоловік о много більше має сірої кори як звіря; але було-б блудом казати, що з тим не лучить ся висшість душі, природи чисто духової²⁾).

* * *

Коли чоловік спить, духові чинности суть до minimum знижені; тоді насту-

---

¹⁾ Rawski. Zasada zachow. energii w psych. Przegl. powsz. t. XXXVII. p. 416.

²⁾ Idem за Шульцом. Vergl. Seelenkunde.

нає т. зв. духовий спочинок. Але і в сні виображіння (фантазія) в злучі з пам'яттю представляють різні образи. Вони побуджують духа до чинности, але що мислене затамоване, суд і воля увязнені, то не можна отвітно якомусь виображінню щось виконати і так видаєсь пр. неможливим уйти перед небезпеченьством. У сні отже свідомість зменшує ся, бо бракує відношення до внішнього світа, але не никне зовсім (Schanz).

Один психолог (Höfler) в тої гадки, що властиво ми ніколи так не спимо, аби не снити. Лиш по глибокім снаню не пригадуємо собі потім того, що нам снило ся. »У сні нема зниження свідомости, бо відбувають ся суди, чувства і пожаданя.« Длятого філософ Locke не був без слухности, коли казав, що душа все мислить.

Питанє, чи єствує глибоке снанє без сну, не дасть ся дослідити через аперцепцію, а тим менше через обсервацию, лише через заключенє. Снанє можна-би здефінювати яко стан несвідомий, але не вже яко несвідомий стан психічний. (Höfler Psychol.) Отже треба розрізнити межі чинностию свідомою, а чинностию психічною.

При гіпнозі знова наступає штучне обезсилене комірок сірої кори великого мозку, — наслідком чого чоловік загіпнотизований заховує ся як у сні. Їго воля є отже увязнена, вона не ділає, — і він стає ся орудєм в руках гіпнотизера. —

* * *

Як буря може наробити заколоту в приряді телеграфічним і наслідком того помішати зміст депеші, так може статись і в мозку^{b)}). Як артист не може грати на інструменті, коли той попеутий так душа, коли мозок хорий. Хороба так звана умова має причину свою у хоробливій зміні мозку і систему нервового, котрий представляє (хорому) ложні образи місто дійсности, підчас коли у хорого на умі правила мислення, отже се що становить суть духа, позістає незмінним.

Але треба знова зважити тісне получене души з тілом в єдність єства чоловічого. Тому „у хорих на ум не лиш зіпсутий орган, котрим послугує ся душа; вона сама належить до субстанції, котра є зіпсута; коли хорий мозок то і

---

^{b)} Fall. Unsterblichkeit d. Seele.

душа разом з ним¹⁾). Розум не може добре, ясно судити, коли єму фантазія представляє запоморочені, невірні образи.

Приймім, що у кожного хорого на умі є хорий і мозок, хоча є знаних багато противних случаїв;²⁾ то тому, що від мозку залежить зміслове вражінє і бажанє (appetitus), а від того знова духове мисленє і воля, тому ті послідні терплять наслідком аномальности перших. Коли пр. комірки мѳзкові т. зв. аперцепційні сѳть хоробливо подразнені пр. через наплив крови, тоді вони, роблячи свою звичайну чинність, викликають в душі вражінє образів або тонів, які в дійстности на яві (на вні) не мають місця. Такому чоловікови може видавати ся, що він чує все дзвоненє, або він буде уважати тїнь порошоків, яка падає на єго сїтчатку в оці, за чорні платки або миші (через то, що вони побільшені), і тоді він зовсім льогїчно ділає, коли

---

¹⁾ Pesch. Seele u. Leib, p. 30.

²⁾ Порівн.: Pawlikowski, *Mózg i dusza*, 1874., У декотрих хорих на ум показав ся опісля мозок зовсім здоровий, у иньших цілком здорових людей мав великі неправильности, пр. кулю, зсохненє, ствердженє певної части etc. Часто хорі на ум відзискують в годині смерти сьвідомість нормальну і після Dr. Fere мислять о головних подїях свого житя.

відганяє миші, або кличе о поміч¹⁾). Цілий ряд неясних, неповних аперцепцій в тім самім напрямі, спонукує духа до тількиж фальшивих судів, котрі вкінці унеможливають спосібність до вічного суду в тім напрямі, підчас коли в кождім иньшій напрямі свідомість є нормально чинною. Тому лучаєсь часом, що ідея »фіхе« через ненадійне противне вражінє стає улічена.

Подібно омліне (Ohnmacht) є часовим уступленем духових, а навіть сензитивних (змислових) спосібностей душі, але вони самі остають незмінні і починають знова свою чинність, коли органічна перешкода усунена. Коли один чинник чоловіка порушений, то се має вплив на ціле людське єство: »Духовість, мисленє і свідомість не є цілою сутію душі, лиш одною з її спосібностей... Коли проте у сні, або в омліню, зникає свідомість, то не зникає душа. Вона тоді придержує свою чинність яко плястичний принцип (с є. в відживлюваню і рості тіла), — підчас коли проча чинність змислового вражіня і мисленя не відбу-

---

¹⁾ Hasert, l. cit

ває ся...¹⁾ З того, що якась сила після обставин не ділає, не виходить, що єї нема.

Після всього сказаного представляєсь злука єства духового і тілесного в чоловіці так тісною, що з них виходить одна єдність, одна природа. Може видаватись се темним, що душа і тіло становлять одну субстанцію. Але вона ділає на тіло, тіло на душу, а таємничого контакту ми на дармо стараєм ся пізнати²⁾, бо відносини різних рухів матерії до вражіння їм відповідних, становлять квестію не до розв'язання, як всі квестії остаточні³⁾. Однак з відношення душі і тіла виходить єдність людська; се переконанє має кождий чоловік, він чує ся єдиницею і жиє яко така. І ми понимаємо себе яко єдність, а се мисленє, котрим понимаємо, не можем знова понимати, в чімсь безпосереднім не можемо посередничити⁴⁾.

Фрибург, в Швайцарії, 24. VI. 1901.

¹⁾ Hettinger, Apologie, I. 354: „Помішанє душі зі свідомостию, з'ідентифікованє єї з одною з єї спосібностей а спосібностей з єї чинностию — є головним блюдом матеріалізму“.

²⁾ Schanz.

³⁾ Naville.

⁴⁾ Feuchtersleben. Zur Diätetik der Seele, p. 11.

Гриць Плакида.

ЩИРА ЛЮБОВ.

Вовк завив дебрами,
Кінь заржав степами,
Чорний ворон краче,
Соловейко плаче.

Плаче проквіляє,
Козака пращає :
Гей козаче-брате,
Будеш умирати.

Соловію, знаю...
Умирати маю:
То козацка доля,
Згинуть серед поля.

Втихнув соловейко,
Глянув козачейко:
Ясне сонце сходить,
Мрака в яр уходить.

Мрака в яр уходить,
Війско степом бродить...
Глянув подивив ся,
Та і зажурился

О Пречиста Мати,
Гірко пропадати!...
Ще я другів маю,
Най їх попрощаю...

Склонив головою,
Тай на муравойку:
І канули сльози,
Від смертної грози.

І зійшли-сь камрати,
Козака пращати:
Стали три-рядами,
У очах з сльозами.

Гей, не плачте, други,
Други-козарлюги!..
Не тужіть за мною,
Тай за сиротою...

Батька я не знаю,
Неньки я не маю.
Маю голубойку,
Милу дівчинойку.

Вийде мила з хати,
Буде вас питати :
Ой годить ся знати,
Правди не казати.

Буде бо ридати,
Конику ругати,
А мене, камрати,
З гробу визивати.

Скажете, гей други,
Други-козарлюги,
Що я в тихім раю,
Райский цвѣт збираю.

Райский цвѣт збираю.
Вінчик уплітаю,
З вірної любови,
З дружної розмови.

Т У Г А.

Гей вийду я, вийду до гаю,
Там цвіту дрібного взбираю:
Взбираю я жовтої рути,
Ні, годі тя, мила, забути.
В гаю соловейко сьпіває,
Мені лиш сердейко вриває.

* * *

Гей вийду я, вийду на поле,
Зітхну лиш, о доле-недоле!..
Зітхну я і гірко заплачу,
Коли-ж тя, миленька, побачу?..
Мабуть, мій соколе, ніколи,
Розпукне ся серце в недоли.

* * *

Гей вийду я, вийду до броду,
Вдивляю ся в тихую воду:
Чей горе сплине за водою,
Ні, серце не дасть супокою..
Бє серце мов молот у груди,..
Дівчина моєю не буде.

* * *

Римцук.

Руска колегія в Римі і її питомці.

Всякий сторонний Римлянин зверне мимохить увагу на невеличкий гурток колегійців, в суконних, синих одягах, в помаранчевими поясами і не один спитає цікаво: „quale collegio“? І почує будь „ruteno“, будь „russo“ — відповідно тому, кого запитав ся. Часом і одно і друге нараз довідає ся. Здвигне раменами тай пійшов в свояси. Дізнав ся...

Як давніше з Відня, так з Риму — писав мені недавно один галицький сьвященик — приходять до рідного краю люди сьвідомі, непоколюбимі патриоти, що глядять в жите на взір астронома, який з обсерваторії та ще й при помочи телескопу є в силі бачити більше сьвіта, як «раб божий, що знає про него хиба о стілько, кільки єго між границями власної загороди».

Воно-б так виходило. На жаль... Зачну від початку.

Ще від р. 1643. бачимо в Римі, при площі „Madonna dei Monti“, оселю наших оо. Василян, даровану їм кард. Барберіні. Се історичне*) місце зродило теперішню колегію, а поки що — мали Русини приют на 6 місць в грецькій колегії, спільно з иньшими народами східного обряду: Греками, Мельхитами, Румунами та Болгарами.

Як жило ся Русинам в тій колегії яко Русинам, не му багато говорити. Знаю бодай, що коли до Риму приїшов о. прал. Василь Левицкий, в характері прокуратора, та став відноситись до питомців по свому, себ-то так, як щирий Русин до Русинів, — то вони відвертались від него довго з негодованем. Руска душа податлива та скоро замулює єї чужий елемент — се вже мачохи-історії вина. Тай впрочім як зважимо ще, що грецький обряд був в тій колегії прямо нестерпимий, що висше настоятельство строго

---

*) Тут стояла в старину поганьска съвятиня, та підчас копаня фундаментів під колегію найдено тут статую, яка тепер в Ватиканьскім музею. Надто находить ся тут чудотворна ікона „жировецької Мадонни“.

наказувало латинські практики духовні, як возьмемо на увагу і се, що в перших початках можна було тут правити славянську Службу Божу лише при замкнених дверех і пр. -- будемо могли поняти, чому наші хованці грецької колегії ледви назвою вказували на свою національну приналежність. А треба знати, що у нас обряд злучений майже нерозривним звеном з національним «Вірую». Коли виносили наші питомці яку користь, то хиба замиловане до праці. Чому? Були стирани з иньшими елементами та розпалювалися пристрасним ревнованєм та охотою — визначатись.

З приходом о. Левицкого починає ся між нашими питомцями нове житє. Згодом-перегодом витворюють Русини окрему національну групу, яка набирає відмінного від прочої — скажу — інтернаціональної републіки грецькї колегії — характеру і доходить навіть до того, що 30. жовтня 1895 р. виступають наші питомці, старанєм того-ж о. Левицкого, з академією для звеличення злуки рускої Церкви з Римом, яка не то що знакомить Рим з незвісним єму доси народом, кидає на єго Парнас яєну струю сяєга і відкриває перед вибагливим Італійцем

незнане жерело здорової, могутчої української думи, та здобуває собі його публичне признанє, — але є zarazом доказом, що перед нами вже не гурток не-свідомої молодежи, з духовими катарактами, але — що се юна фалянга, яку вже перемущтровано, яка хоче ступати своїм шляхом, а не тинятись під чужими плотами. Для потвердження свого висказу наведу деякі точки з програми згаданої академії.

Її зачинає Верді'ого симфонія з опери „Nabucco“; за тим іде руске вступне слово; далі руска поезия; проф. Moriconi : Oremus pro Pontefice nostro Leone“; латинська поезия: »Поворот Русинів до вівчарні Петра за понтифікату Клементія VIII«; Moriconi: »Молитва до Богородиці« (відсьпівав мужеский сопран); польска поезия; Moriconi: кантата скомпонована спеціяльно на празник 3. столітя Унії (слова італійські о. Цезара де Анджеліс); Лисенко: »Сьпів Яреми«; руска поезия і пр.

Як возьме ся на увагу, що при виконаню програми підпомагали наших питомців ледви що не найліпші сили музикальні і сьпівацкі з Риму, що свій питомий материял був цілком сирий, —

можна собі уявити, якої праці і жертв потрібно було зі сторони ініціаторів празника. Кому за се дякувати, лишнім буде говорити.

Переглядаючи приватні записки одного з товаришів, пересвідчаюсь, що такі академії не були чимсь дуже не частим; навпаки їх найде ся більше, а заходя і стараня про як найкраще їх виконанє переконують нас, о скілько о них ініціаторам ходило і, о скілько питомці посідали привязаня до своєї Музи і рідного слова.

В р. 1897 розділяє ся грецка колєгія на 3 части: одні лишають ся на місци, другі находять поміщенє в Пропагандї, а Русини, з двома Болгаринами, переходять 11. жовтня того-ж року до власної хати.

Звідки она взялась?

Коли в р. 1868. наші оо. Василяни втратили свою римску позицію, дісталась церква і всі забудованя в опіку Пропаганди. В р. 1890. тратять Русини і другу віденьску „Alma mater“, на яку ще Марія Тереса визначила була величезну суму, що самих відсотків несе, як зачуваю, около 40.000 фр.

Треба було з фундацією щось починати. Признати годить ся, що тодішні наші єпископи метнули ся щиро до діла і справа прийшла на дневний порядок. Були вправді заходи деяких сфер, щоби не допустити до окремої колегії для Русинів, та вкінци правда побідила. Сьвятий Отець опер ся сему змаганю і так прийшло до будови рускої колегії— в самім Римі, причім перестроєно також давну церкву після вимогів нашого обряду. Цісар Франц-Йосиф дає на будову сто тисяч франків, Папа жертвує двацять п'ять тисяч, а Пропаганда, титулом мнимого звороту доходів, які мала з колишньої оселі оо. Василян від 1869. року, дає п'ятьдесять п'ять тисяч франків. Папска постанова „*Paternam benevolentiam*“ з дня 18. грудня 1897 р. затверджує колегію, а 19. грудень витає папску новохрестницю великим празником, на який приїхало кількох заступників нашого клиру з Преосвященим еп. Чеховичем на чолі.

Із записок згаданого товариша дізнаю ся, що празник був сьвітлий.

Поминувши величаві церковні обходи, поминувши багату програму академії, поминувши великий збір достойних

гостий, мусимо тїшитись, що за нас дбає: так гїрархїя церковна, як і зверхність сьвітська так, як дбаєть ся про дитину, що справді гїдна печаливих заходів. Щира заява привязаня Сьв. Отця до нашого народу, устами кард. Vannuttell'ого, як також запевненє будучої печаливости благого опїкуна всїх австрійських народів, заявлені тутешним австрійским амбасадором граф. Reverter-ою, — ось цвїтки, які могли справді украсити рекреаційну салю, набиту гїстьми. Зі сторони нашого клиру вніс Преосьв. Чехович то-аст в честь Папи і Монарха, о прал. Волошинський випив здоровлє оо. Єзуїтів, а о. прал. Левицкий звернув ся зі словом до заступника кардинала Ледуховского, а зглядно Папи і кард. Vannuttell'ого, та передав єму насьпілі з Галичини письма і телеґрами — подяки від рускої нації. Граф-амбасадор, одушевлений щирою празничною атмосферою, жертвує колеґії цїнний білярд. І оба основателі не кинули колеґії самій собі. Папа прийняв її під свій покров і назвав своєю „pontificio“ *) та

---

*) Шкода лише, що колеґію вийнято з під власти наших єпископів, а віддано під безпосередну управу Пропаґанди, котра, хоть має щирі наміри, та не розумів інтересів нашого клиру

підчуєть нею як рідною дитиною; а австрійське правительство призначило на річне удержанє кожного питомця около 1200 фр. *)).

В сей спосіб станула в самім центрі християнства та колишньої культури наша колегія, а церква прибралась в нові шати. Жертва, як для нас, справді цінна!

А чим руский нарід відплатив ся своїм добродіям? Жмутом телеграм і письм з сердечною подякою та сльозами вдячности — більше нічим! Чи ми бодай використали та використовуємо як слід нашу полуденну сьвятиню науки?

Коли в р. 1900 виринула в «Руслані» перша вістка про неспокої в колегії, накинув ся слідуючий дописуватель («бувший Римлянин», чи як єго звати) на автора дописи «Під фєральним числом» тай заявив, що львівські питомці уступають пе-

---

та ролі, яку єму приходить ся відограти в народнім житю.

*) Число питомців обмежено на 16, значить ся, річне удержанє колегійців стоїть коло 20.000 фр. Трохи губить ся та сума в 40.000! Чи не подумати-б кому о тім, куда так мандрує ще 20.000 фр!?. Три чи чотири стипендії дані иньшим кандидатам руським на університет в Інсбруку — хиба не вичерпує ві.

ред римскими. Distinguo: що до знання наук теологічних — може, яко будучі характерні душпастирі руского люду — рішучо перечу!

У вступі колегіяльних правил читаємо: »Ціль безпосередня (колегії) дати молодцям всхідного обряду, рускої народности, в самім центрі християнства основне теологічне образование; дальша — заховати і розповсюджувати католицьку віру*) і пр. А в §. 25. згаданих правил читаємо: »хотяй питомці покінчили вже висшу гімназію і науку рідної мови та літератури, однак поручає ся всім не занедбувати зовсім тої науки, особливо в місяцях ферій«.

---

*) Трохи неясно, бо в нас не треба її розповсюджувати; се вже не край Готентотів, але трохи культурна і католицька країна, що не потребує місіонарів. Але така ціль всіх колегій під покровом Пропаганди, яка має мету більше місіонарську. Впрочім треба знати про загальне знане географії, космографії, етнології, історії і пр. тутешніх сьвящеників. (От прим. найбільший історик церковний Пропаганди питав раз Русинів, чи в них живуть Турки..). Не дивниця, що відповідно до їх про нас понятя старають ся за наше підготовлене до будучого звання.

Мимохіть насуваєсь питане, чи слід Русинам черпати знане з Пропаганди, чи з інших аудиторій?

О скілько питомці сповняють свій обов'язок?

Поперід всього треба нам познако-
митись здебільшого з установами і уря-
дженням колегії. Кождий питомець має
власну невеличку »камеру«, з відповід-
ним уладженням. Вона цілим єго сьвітом,
справдїшним храмом спокою і праці. Від-
відати товариша в єго хатї, вільно хиба
з конечности. Се й не зла постанова Час
розложений так: рано 2 год. в школї, по
обідї так само; науки дома денно 2¹/₂—3
год.; спочинку по обідї година, по вечерї
рівно-ж; відкиньмо ще около 2 год. при-
мусового проходу — то весь лишній час
їде на духовні вправи і церковні обходи,
що забирають питомцєви денно около
2 год. — а в сьвято подвійно. Ферїї тре-
вають 4 місяці: 2 місяці в Римі, 2 поза
Римом. Прочї постанови подібні до по-
станов у львівській семинарії, з тою хи-
ба зміною, що в Римі більше заострена
клявзура; за те внутрішне уладженє,
з огляду на вигоди та по части і на усло-
вини до науки, користнійше. Впрочім всьо
складаєть ся так, що питомець може, як
хоче, винести з Риму як найбільше мо-
рального майна. Чи так є? Заглянемо в бі-
бліотеку.

Велика, гарно удержана комната, в якій містять ся довкруги величезні шафи. Аж просять ся, щоби їх заповнити книжками! Кілька з них справді чванить ся своїм майном. Ось в одній ціла Патрольоґія, правдива перлина бібліотеки, цінна спадщина по пок. архиеп. Йосифі Сембратовичеви. Побіч друга шафа дорогої спадщини, а за тим іде третя, четверта, пята — з книжковим хмизем. Лиш де-не-де найдесь щось пригожого, проче перебірки уличної антикварні. Та будь-що-будь теолоґія заступлена гарними представителями. Теплий кожух — не на нас шитий! За твердий горіх для Русина, у котрого що йно клюють ся зуби! Але заглянемо до світської літератури. Є щось, а властиво нічо. Є трохи жебранини від Преосв. Чеховича, п. О. Барвіньского, жертви о. прал. Левицкого, дари »Ставроп. Інститута«, »Товариства ім. Шевченка«, »Просвіти«, Дра І. Шараневича — і багато обіцянок, яких навіть в протягу кількох літ не можна було сповнити.. Як хто зробив правдиву жертву, то хиба книгарня Губриновича! Годить ся також подякувати »Книгарні Польській«. Се жертви в самих початках — від тоді нікому і до голови не прийде про се подумати

Давнійше був ще якийсь колегіяльний фонд на ту ціль, нині нема нічого: ні фонду ніякого, ні жертви. Як-би так не змилювався від часу до часу о. Левицький, то—ет! А чейже на одного чоловіка за важко: а чейже годило-б ся декому другому подумати про яку-таку духову поживу для будучих учителів люду!

Але запитаєш, товаришу: »І що, ради Господа, маєте у вашій бібліотеці!« Єй Богу, не скажу! Гадаєте, хто другий знає? Ні! Є може кількатор томів, може й тисячка, може більше набере ся, але кілька і що є, ніхто не скаже. Сфінкс тай годі. Коли я приїхав до Риму, попросив у бібліотекаря спису книжок. Нема. Як нема? Нема тай кінець. Чому? Не хотять платити за зладженє... Ось куди! Бібліотекар пійшов на ласкавий хліб; новий приняв на себе обовязок зладити спис і по-сортувати книжки. Зачались вступні приготування. Сей має у себе 40 книжок, той 30 і пр. і пр. Сей патриот держить Шевченка та »Історию літератури« вже третій рік; той знова сподобав собі Костомарова „Монографії“. Чому? чи любуєсь тим так дуже? Е ні—тільки після єго мізкованя годило-б ся тим авторам

найти місце на індексі... На жаль, тут не має сили „невинний“ маввий указ*).

Згадав я, що і по 40 книжок держить ся по хатах. Чому? Бо в хаті гарна шафка на ту ціль, а книжки красно переплетені. Читати... Цур єму! Хибаж не краще мріти про славну „общую літературу“? Прямо один другому не дозволяє читати. Пригадую собі, кілько я не напросив ся одного товариша, щоби прочитав Чайченкові оповідання. Ні, тай ні! Бо ну-ж хто побачить...

Але ось коротеньке справозданє з книжкового руху в минулім році. Читачів було всього 13 (трьох питомців відав не знало, що в їх хаті є бібліотека). Визичено всіх творів 187 в 254 томах. Найбільше з того припадає на белетристику (104 творів, у 120 томах) і 14 річників періодичних видань; проче з обсягу історії і теології**).

*) Хоч і єго уживалось. Сім чи вісім років тому, на донос одного із щирійших непрошених опікунів, настоятельство наперед ховало, а потім спалило „Кобзаря“. Отже і наш сердешний Тарас діждав ся костра — аж в Римі... За старанєм своїх таки домородних поліцейів! бо Італіянци в тім виновати годі. По прагскім виданю появило ся львівске. Се попало знова в руки непрошеного опікуна...

***) З часописий є в колєгії „Дѣло“ (плачене доперва від сїчня с. р. з колєгіяльного фонду —

Ще раз повтаряю „визичено“, бо чи хоч одну четверту часть прочитано — не треба казати.

Нині, славити Госнода, є дещо свіжого з нашої літератури (дар о. Левицького) — так гадаєте, прочитає хто щонебудь? запитає бодай з цікавості, що се? Не хоче і дивитись, як єму покажуть; формальний стрейк та крик: революція готуєть ся!

Яке їхало, таке здибало. Ростуть народні проводирі, як карлючкова дрова. Як би так сторонний чоловік приглянув ся нашому життю, то хиба не повірив би, що се діти одної матери; не дав би віри, що се покінчені гімназисти; а третє, що се будучі сьвященники.

Спитає хто: Навіщо-ж дбати про непотрібів? Я й сам не скажу. Але ось що відповів би: Не кидайте безрогам бісерів;

доси о. Левицьким), „Руслан“ (теж дар згаданого жертводавця), „Посланникъ“, дар о. Джулиньского, „Vaterland“ (пренумерований Преосьв. Чеховичом), „Przegląd“ (теж старанєм о. Левицького), „Przegląd powszechny“, „Misye katolickie“, „La Voce“, „La vera Roma“ і „Civitta cattolica“ (всі три остатні з фонду колегіяльного). Часописі, особливо рускі, мають читачів, як догадуватись з ріжних заміток і поправок. У нас хоч на фільольогах не збуває лиш шкода, що всі ділетанти...

не шліть до сьвятині поган; не пускайте до Риму суспільних фрагментів! Відтак не нарікаймо, що ось за нас і пес не журисть ся! Кого маємо в Римі?... І рілю справити і насінє треба краще засіяти!

Як я вибирав ся в Рим, потїшав ся тою гадкою, що бодай чужина з'єднала заточників і повязала узами щирости. Так що ж? Я вже по двох днях довідав ся, що нам не треба своєї школи (в Галличині); я дізнав ся, що в нашім краю за велика свобода та, що нам здав би ся кнут; я вчув, що Русинів ніяких не має; я довідав ся, що правдивий рай у „батюшки“; я наслухав ся рожевих мрій про гарні коні і повозки; я плакав разом з тими, що зітхали і молили Бога скоршого гетьманованя над „хлопом“; я пізнав, що ходити частійше до суперіорів є досить корисно; я побачив, що наші „козаки“ справді „завзятці“, як розходить ся о трохи холодної кави і пр. і пр. Всього навчив ся, лиш любви та щирости ні на макове зерно не набрав ся.

В бібліотеці є зошит призначений до нотованя важніщих подій в колегії. Є записаних кілька сторін і з того довідаю ся, що в 1898 р. закуплено кілька

книжок і, що 11. цвітня 1899 р. переняв управу бібліотеки новий господар. З єго записок дізнаємо ся се, що і з попередних, а далі про заведене руских молитов, а вкінци начитав ся про партийні забуреня. Слїдуючий рік, 1900. приніс дві новини. Остентаційне служенє і сьпіванє утренї якомусь екс-попови, що мав перейти на Унію, Н. Толстому, при чім прийшло до непорозуміння між самими ентузіястами та любителями „исторических начал“, так, що сей товариш, який перед кількома місяцями накидав ся на „радикалів“, не то, що наплював в очи своїм однодумцям, але ще й відкликав прилюдно свої калюмнії. Дійсно поступив чесно. Друга новина: неспокої по поводу неволення до складання присяги. І стало тихо; не стало що списувати — всьо поплило своїм руслом, аж душа радуєть ся.. Забуреня по поводу присяги покінчили ся остаточною капітуляцією питомців дня 9. грудня, 1900 р. вечером. Партийні сварні пійшли теж „на ліси на гори“, бо нема з ким сварити ся. І сумно стало. Ходимо поуз себе, як ті, що знають, що між ними чума, яка має всіх пролигнути. Аж серце стискаєсь: чи кукли, чи мертвяки, чи хорі..

Пригадуєсь мені колишній висказ мого товариша „в нашій колгії півтретя питомця“. Констатую, що як раз се є число наших колгійців. Ба ще один з нещасливого числа аж налякав ся, коли я йому згадав, що не зле було-б устроювати від часу до часу товарискі сходи, на ввір сходи „Громади“, або львівських, семинарицьких. Хрань Боже!

Пробіг! — скажете — так що властиво там робите? Може штуку управляєте? Ні! Може чужих мов вчите ся? Ні! Впрочім в тім напрямі образуємось о стілько, скілько нам потрібно по італійськи назвати хатню обстанову та всьо, що до обіду потрібне!... Може наукам посьвячуєте сили? Ні! Може старину студіюєте? Ні! А що, ради Бога, робите? І сам не знаю. Начислив би цілі сотні всіляких дїтвацьких подвигів, але шкода часу; впрочім „de minimis non curat praetor“. Одно скажу: крадемо громадський гріш і обманюємо суспільність та своїх добродіїв. Бо з висше сказаного може всякий пересьвідчитись, чи і о скілько відповідаємо задачі, яку на нас вложили жертводавці, а іменно: чи дбаємо про самообразование та службу католицкій Церкві. Що більше, ми нарушавмо при-

сягу, бо в роті тоїж, уступ четвертий, каже ся: „Обіцюю і присягаю, що на приказ висше згаданої конгреґації для розширення віри верну безпроводочно до свого краю, щоби тут жертвувати свою працю і сили на вічну услугу Божу і спасенє душ“ і пр. Хочє ся мені дуже сумнівати, що так буде.

Пощо властиво тратимо дорогий час аж на чужині — ніяк не можу поняти. Кождий, кому лежить на серці народня просьвіта, домагав би ся бодай від таких питомців з Риму яких моральних здобутків. Таи взяти під розвагу, чим би колеґія повинна бути, а чим є, заключити треба, що вона цілковито минає ся зі своєю цілю. Вона повинна бути нашим найвисшим заведенєм теолоґічним, яке би достарчало самого найкращого духовного елєменту. Навпаки звідси виходять — і т. д. Що тут робимо? До чого готовим ся? Тратимо час на куріозах. Ось прим. минулого року спровадили собі поклонники „общерусскихъ началъ“ граматяку Іванова, чи чию там. Раз був празник! Аж обнимались сердеги на вид бісерів. Вчили ся, вчили—тай вивчили фальшиве „что“ і „ізвеніте“

і розійшли ся, як ті будівничі вежі вавилонської.

Cato mirari se aiebat, quod non rideret haruspex, haruspicem cum vidisset. Наші не втерпіли: таки засьміяв ся один з другого.

Цікаві ми собою тай годі. Ось возьмім Греків. Збиранина з Сирії, Єгипту, Палестини — відки хочеш. Ледви що почув коли грецьку мову. Та запитай єго, хто він! Русин лиш при „оказії“ зовсім симпатична людина, а в буддень не поминай, як звали.

Я й написав був в „Руслані“ з р. 1900 ч. 253., що після того, що бачив, можна надіятись, що небавком також наша колегія звеличить Тараса. Однак се писалось після сьвята; тепер бачу, що се поки-що утопійне бажанє.

Гаразд! а що робите ви Русини — спитаєш товаришу. (Кажу „Русини“, бо тамті самі себе іменують „Russi“; не хочу їх кривдити частинною назвою). Та правду сказавши, тут нема Русинів. Є щось (от як прим. мул), щось ні се, ні те. Похорувались на чужину, якої не розуміють, та роби, що хоч. Україна для них за тісна; своя література за пуста. Купить який антик латинський, чи ні-

мецький і тратить час. Своя література для них — як би не вступала. Ось ледви сего року замандрувала до нас перша руска книжка, яко приватна власність. Доси була зайвою. В бібліотеці її і так за багато! І „Просвіта“ і „Насальській“ і „Качковській“ — Г'осподи милосерний!..

Але пощо властиво писати про таку мізерію? питає не один. Я-б і не брався до того, бо по правді не варта звертати уваги на таке ріще із рідного сьмітника, як не звертає ся уваги на козачка при дверях сальону; однако соромно перед чужими за буцім то „нашу“ нікчемність. Не пускайте калік у сьвіт! — ось що хочу сказати. Хочу, щоби мій голос був осторогою: *saveant consules!* Хочу, щоби суспільність догадала ся, що не слід занедбувати сеї справдішної перлини між нашими просьвітними інституціями та, що не яло ся годувати кого-небудь громадским добром. В нас єго небагато!

Відомо, що кольонії успішнійше розвивають ся, як матерні краї. Чому би і нам не мати якого-такого хісна з сеї полуденної винниці? Лиш справити її, як годить ся і засадити відповідною лозою!

Пригадую собі, кілька то було крику, як я вибирав ся в Рим: ратуйте, людина пропадає! Перед якою нуждою ратувати, ніхто не вмів сказати. Я вдарю в иньшу крису дзвона: Як маєте п'яцу людину, з якою-такою вродженою інтелігенцією, шліть її в Рим; допоможіть їй розвинути ся! Людям давайте до Риму — не суспільне хмизе! Невже-ж наш сьвященик мусить бути погордженим „попом“, а не душпастирем та розсадником культури? „Не робіть козла огородником!“ — каже італійська пословиця.

Тим поки-що кінчу, відказуючи ся від заміру своїми замітками когось обидити. Ні — пишу се, що написала би кожда совісна людина, яка розуміє і знає, що винна суспільности який-такий довг. Дай Боже, аби мій голос найшов відгомін в рідній стороні!

Рим, 19. мая, 1901.

Константин Курилло.

В задумі.

До поезії!

Поезіє — мати моя! В тобі нахожу мій супокій; в тобі найшов я весну перших днів моїх, з уст твоїх випив золотий напій, що фіялків маєвих запах має, — но позабув на се, що на дні чаші остала отруя.

Поезіє — дитя моє єдине! Сьмієш ся з мене, на устах твоїх усьміх, а задума на чолі твоїм.

З тобою звязав ся я на все, тобі, єдина моя, зложив в дарі душу мою, а ти..... ти..... приводиш мені перед очі спомини горя і болю, туги і плачу....

Хотяй мені і душу і серце кровавиш, тепер ти моя.... моя єдина!.....

Творець.

Ні! се не то, що гуділи пеани по улицах Риму: Tu es dux, pontifex, maximus artifex o Nero!; ні! се не та пісня, що її співали невольники на аренах: Ave Caesar! morituri te salutant!...; се не ті творці, царі і королі що пів світа здобули; се не ті, що сотворили велики діла, а світ схилив ся перед ними; ні! се не то!

В ночі літній, коли сотні зьвізд блистіли на небі, а спокійний місяць блідо осьвітив моє село рідне, тоді пізнав я — хто Творець...

В чудній симфонії пів-сонної природи почув я величаву пісню Єго, яка заводіла мною. Я зрозумів її зміст!

Він сотворив мене, він дав мені життя, щоби пізнати діла Єго.

Пощо пізнавати?

Гляну оком, а все показує цілу мудрість Творця, — уши приклоню, а все співав: Він Творець!.. Він Творець!..

Хиба сліпі не бачуть, а глухі не чують.

Поет.

Коли буря шаліє і хуртовини стелять
ся і лискавиці раз-враз палають, — коли
нарід між собою братню борбу веде,
а громи нещастя ударяють, тоді ніч не-
сонна і горюваня настали для поета,
тоді... встає він, ударяє по струнах тор-
бана, щоб слези братів отерти і біль їх
змести, щоб душу їх зрадіти і серце зве-
селити....., а брати сеї єго пісни слухати
не хочуть — — — — —
— — — — — і конають
відтручені звуки в струнах торбана і не
озвуть ся більше для тих, що їх не слу-
хали і не розуміли.....

Псалом жалю.

Вилий їм душу свою і серце їм віддай —
то засьміють ся і душу тобі розідруть,
та серце отрутою наповнять і ти плакати
будеш та пити горе рано і в вечер. —
Ніхто до тебе не прийде, щоб біль твій
утихомирить і серцю твому милостиню
доброго слова подати.

Брати твої і сестри твої казати будуть:
ти дивний, — правда!.... поет....

До батька звернеш ся, то й він скаже
тобі: не розумію тебе, іди....

А мати твоя старенька приголубить
тебе, та притисне до старої груди і пла-
кати буде враз з тобою і пожалує тебе...
но і она скаже: що стало ся з моїм си-
ном?!.....

І знов підеш в сьвіт, а жаль ще біль-
ший і серце твоє огорне...

Мої бажання.

Хотів-би я умерти в місяцю рож і цвітів, щоби на домовину мою розстелили ся фіялки і рожі та притулили ся до моєї замної голови, щоби цілювали мене, бо я їх дуже — дуже любив.

Хотів-би я умерти під нашою липою, що тїнь широку кидає по зеленій траві і оповідає старинні події і пісню стару сьпіває, яку сьпівали старі люди...

Хотів би я умерти та перенести ся в той зачарований край, де весна цвітуча, де любов сьвята і щира, де моя молодість!....

Се люблю!...

О! вінці гір, луги мої, хрести!...
Посеред тихої молитви вітру, що несе
ся легко по розколисаних лугах, по по-
гідній воді; посеред шуварів, в які вди-
вили ся з тугою очі нунуфарів; в сонній
задумі роси в цвітєвих чашах, коли она
розперлить ся в сотні заклятих барв, —
сповиває душу мою мелянхолія. І хоть
болить мене серце... я се люблю!...

То знов коли встають до бою титани:
вихор і громи, — коли темніє то знов
біліє по розгуканому небу, тоді... тоді...
молитва щира пливе з моїх уст, а серце
моє огортає страх... І се я люблю!...

До сестри!

Коби ти знала, як мені тужно за вами.....
Часом коли вечер западає та крила свої
розхилиє, то бачу вас всіх, — бачу ті
гори, що мому серцю сум виспівали,
ліси, що колисали мною, мов до сну..
Часом знов як сяду, а вітер тихонький
приносить мені запах ялиць і смерек, —
я думаю: они несуть мені вісти від вас....
а передомною стає молодість моя, а гадка
чорна неначе ворон чорний краче:

Чом ти мене, моя мати
на світ породила,
чом ти мене, моя рідна,
недолев сповила?..

Місто сьміху в мене сльози
і чорна розпука,
місто жити разом з вами —
ділить нас розлука....

Сестро! сестро! Коби ти знала, як мені
тужно, безкрайно тужно за вами.....

Озеро.

Весною сидів я в тишині і думав думку.
Передімною розлило ся озеро глибоке,
зелене озеро, а в озері сонця лучі купали
ся, а на озері невинно грали филі і тихо
сунули ся до берега, мов тихі та спокійні
гадки в душі чоловіка.

А там дальше на озері, там де човен
не заблудив, там розцвило ся кілька во-
дних лелій — чистих, непорочних...

І думаю собі... чи се озеро не в серцем
чоловіка?!

Часом на дні серця, там десь глибоко,
спочивають ідеальні думки, що немов
ті лелії непорочні і чисті сплять ще на
озері і може в сні загинуть, а не збу-
дять ся...

Жидівка.

Люблю вас, бо ви дуже добрі для мене.
говорили мені сумні сині очі туркусові
і потапали в мені.

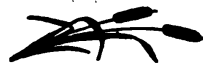
Ви виїжджаєте знов на науку, сказала,
чому я учити ся не можу...

Хотіла-би я учити ся много... много.

Дякую вам за все, сказала она на
прощанє, що ви зробили для бідної Естери,
дякую вам і за се, що душа бідної Естери
збудила ся зі сну правітців...

Она була — струнка жидівка, мов то-
поля наша при дорозі.

Пішов я в сьвіт і поніс з собою ту
чистоту любви в її очий, ту непорочність
її душі, той сум похилої берези, ту кра-
су невинного серця, що рвало ся до іде-
алу, — поніс з собою, щоб в два літа
опісля зложити пісню на її зимній мо-
гилі...

В осени.

Ворони посідали в .округ на деревах і радили осінню раду. —

Листя жовте, спадаючи на землю, шепоче в тайні „memento“. —

Блукає ся вітер по огородах, що далеко розтягли ся. —

Дощ плаче на шибях і бє каплями що раз сильнійше. —

А в сьвітлиці старий часівник порушає ся повільно, — а при вікні сидить дівча-краса, мов царівна.

Личко у неї — як рожа на весні, а волосє — як лен в сонцю золочений, а очі — як тужні незабудьки.

І літають тужні, шафірові незабудьки часто до вікна, а коралеві уста пісоньку виводять:

там на горі сніг біленький,
де-сь поїхав, мій миленький?
де поїхав — не вертає, —
серце з жалю завмирає...

На подвірю заржав коник вороненький, дівча-краса виглянуло крізь вікно і чудні рожі спалило на личку, а уста прошептали: се він!...

Туга.

Глядав я тебе в білих облаках, пливучих по голубім небі, чув я тебе у весняному воздуху, що плив понад мою головою, шукав я тебе що вечер в шумячих галузях цвітучої липи... ти була моїм ангелом!

Тужив за тобою, як мудрець тужить за правдою, рвав ся до тебе, як артист рве ся до ідеалу, стояв і думав, а сльоза родила ся мені в очах, сльоза дитиняча, щира та чиста ...

Боїш ся?!

В очах твоїх синїх, глибоких як море,
ясніють зьвізди. Вони приймають мою ду-
шу, розганяють тьму і журбу.

На устах коралевих пісня любови благо-
родної.

Така пісня успокоює мене, мов малу
дитину пісонька матери. Но чому хова-
вш ся?...

Пісня твоя тихне, перед тобою вічний
пир мого страданя...

Ходи... ходи зі мною!...

Боїш ся, бо вітер дерева сильно ко-
лише, а дзвони гудять, мов до плачу,
мов до похорону...

Не хочеш?— іди!...

Сам остану ся в задумі і пестити буду
свій плач та горе...

Скажіть ви їй.

Скажіть ви їй, що піду там під хрест
на могилу, там де трівожно вітер повіває,
і тужити буду і молити-сь буду, та хо-
диту буду що-день на ту могилу...

Скажіть ви їй, зіроньки ясні посеред
темної ночі, що мов серце все вірне для
неї...

Скажіть ви їй про пісню мою, яку сьпі-
ваючи — виплакало мов серце...

Скажіть ви їй про все, про біль мій
і горе і тугу мою безмежну.....

Прости!

Прости мені дівчино! Все те зробив я з розпуки....

Днесь — я бездомний путник. Блукаю ся і кличу: гори — прикрийте мене, ліси — приголубіть мене!...

Ніхто не чує, — тільки відгомін плачу мого і страданя розходить ся і знов повертає, неначе хотів би сказати: нема нікого для тебе на світі...

Но ти є, дівчино! Очі твої купаєш в поранній росі, а на уста твої збираєш коралі!...

Вітер сказав мені, що ти учула слова плачу мого...

Но чому не простиш мені?

Чому не почую пісні з уст твоїх, чому не скажеш: прощаю тобі!.....

Смерть.

Перейшла в задумі через втомлені лани,
через луки вслухані в пісню тазмну, че-
рез поля, де колишуться золочені збіжа, —
перейшла смерть... і перелетіла до села,
що крилося між вербами....

А на кінці села стоїть мала хата,
а в хатині конаюча мати та дрібонькі
діти...

Перелетіла смерть неначе вітер ти-
хонький...

І знов тихо — спокійно....

Тільки сонце золотом кидає на землю,
немов дорогу золотить до гробу, — тільки
ворони чорним рядном курган вкрили, —
тільки в ліса несуться звуки, мов дзво-
ни на похорон дзвонять.....

Щастє.

Знаєш щастє ?

В яних золотих промінях в округ чола
твого, о сонце; в тихім вечері сільскім,
коли біло-серебряна мрака пливе повіль-
но з лісів на лани і луги; у вчаснім ранці,
коли сумні, плачучі берези сльози оти-
рають... тоді... тоді... кажуть, перебігає
щастє...

Кажуть дальше люди: щастє зацвите,
але скорше ще гине; щастє, — се цвіт
на багнах... зірвати єго, — він конає...

Олександр Сушко.

Єзуїти в заведеню Унії на Руси
в доберестейській добі.

Унія — а інтриги єзуїтські, — се ще й тепер у нас синоніми; говорити-ж про Унію, а не згадати за релігійний фанатизм Єзуїтів, навіть в доберестейській добі, — се справді у нас щось незвичайного, — щось такого, з чим ніяк не можуть погодити ся наші домашні політики.

А вже-ж в історичній літературі приходить ся нам стрінутися доволі часто зовсім відмінні погляди. Ба навіть російські учені від давна перестали вже вважати Єзуїтів головними винувниками Унії, перестали вже бачити в Унії політичну штучку Єзуїтів та польського ряду¹⁾, що сьою дорогою, себ-то дорогою релігійної злуки, неначе-б стремів до спольонізованя Русинів. Ось що говорить один із новітших російських істори-

---

¹⁾ Тому то по моїй думці за острый випав осуд єпископа Ліковського, коли він у своїй студії про берестейську Унію пише, що польські та російські історики „jednym chodem“ нар.кають на релігійний фанатизм Єзуїтів та Жигмонта III. (Likowski, Unia brzeska. Poznań, 1896, стр. 1).

ків, Орест Левицкий, в своїй знаменитій студії, поміщеній в „Архив-і Юго-Зап. Россія“ ч. I., т. VI. (ст. 9): „Приписувати факт Унії виключно інтригам єзуїтским — було би справді дуже наївно; так само годі відкликувати ся до систематичних переслідувань польского ряду, не виказавши вперед істнованя таких систематичних переслідувань“... — Та у нас усе навпаки. Одно хиба можна сказати на наше оправданє, — то, що сказав Брікнер до Поляків: *Russica sunt — non leguntur...*

Вік XVI. се епока ледви чи не найсумнійша не лиш в історії рускої, але також і в історії римско-католицької Церкви, — в Польщі же в особенности.

Саме тоді повіяло по Європі новим духом і громом грянули серед тодішньої культурної суспільности нові ідеї. Відгомін тих ідей доходить і до Польщі, і тут мовнею приймають ся західно-європейські новаторства. Се був страшний удар для польско-католицької Церкви... В короткім часі 32 різних сект залило Польщу і Литву. Річ посполиту названо „*asylum haereticorum*“...

Положене було так грізне, — що як каже Орест Левицкий—многі стали побоювати ся о дальше вегетоване польско-католицької Церкви¹⁾.

„*Illis temporibus res catholicorum fere deplorata erat*“, — читаємо де іноді, — „*cum in amplissimo senatu vix unus atque*

---

¹⁾ Ор. Левицкий, Архивъ Ю. З. Россіи, ч. I, т. VI., стр. 7.

alter, praeter episcopos, qui se insanis molitionibus opponerent, reperiabantur“...¹⁾)

Або: „Haeresim ipsam jam inter aliquos ex vestris (episcopis) Poloniae irrepere, ac caeteros omnes ita perturbare coepisse, ut nulla spes apud nos, praeter quam in Deo ipso atque in hac sancta sede relicta esse videatur“...²⁾)

Отсі вискази справді дуже сумно ілюструють тодішні відносини польської Церкви та не потребують жадних коментарів. А все-ж таки я навів ось тут дуже мало, та дуже блідих висказів, що характеризують тодішні сумні відносини католицької Церкви в Польщі.

Та тим часом — у тім майже безвихіднім положеню — являється в Польщі муж великих даровань та широкого сьвітогляду, що поставив метою свого життя — вратувати католицьку Церкву в Польщі від неминучої заглади. Мужем тим був кардинал Гозий, — і єго то увагу звернув на себе орден Єзуїтів. що вже тоді з'єднав собі голосну славу в борбі з ворогами католицької Церкви. Своім сьвітлим умом умів кардинал збагнути та предвидіти сі услуги, які би Єзуїти могли

---

¹⁾ Cichocki. Colloquia Osiecensia.

²⁾ Rainaldus, anno 1555, 1556.

висьвідчити в борбі з єресями, що неначе потопа далеко та широко залили мало-що не усю Польщу. І справді заходами кардинала Гозія заціплено на польській землі орден Єзуїтів.

На Литві появили ся Єзуїти по раз перший 1569 р., коли то спровадив їх до Вильна єпископ Валеріян Проташевич Сушковский. Невдовзі розбрели ся вони по всій польській та рускій землі... І хоч Єзуїти в перших зачатках своєї діяльності найважнійшою та майже виключною своєю задачею вважали борбу з західно-європейськими новаторствами, — то все таки недовзі звертають вони свою увагу й на відносини рускої Церкви і, почавши від половини сімдесятих років, розвивають на Русі горячкову апостольську роботу. І так як перед тим борбі з протестанством, так тепер борбі з схізмою посвячують Єзуїти усі свої сили та побожують її живим словом та письмом, побожують в школі та в церкві.

Одначе хоч — як дуже прислужили ся Єзуїти справі Унії, хоч своєю безвпивною працею вони з всякою певністю прискорили факт Унії¹⁾, все таки твердити,

---

¹⁾ Гл. Оп. Левицкий, оп. cit. на многих місцях, а також Skrzypecki, Provinciae Poloniae So-

що виключно Єзуїти були причиною Унії, що вони то своєю підпільною роботою, своїми „інтригами“ викликали се, як каже в згаданім ділі Орест Левицкий, „сумне явище“, — так твердити — було би справді великою історичною несправедливістю.

Бож дійсно — коли ми лишень нізь- мемо під розвагу, що Єзуїти звертають бачнійшу увагу на відносини руско-православної Церкви дперва від сімдесятих років, тоді ми сейчас пересвідчимо ся, що безперечно — годі собі навіть уявити, щоби так важний та так великий історичний факт, яким є Унія, міг стати ся протягом так короткого часу, бо двацятъох літ, та ще до того заходами горстки не дуже люблених монахів... Так великі історичні перевороти як Унія не діють ся так легко¹⁾. Причини Унії суть далеко глущі. Є вони такого рода, що коли-б не вони, тоді не могли-б ані Єзуїти, ані жадна иньша людска сила зродити Унії.

Та хоч причини Унії в історичній літературі, передовсім же в новійшій російській, польській, а також і в нашій

---

cietatis Jesu ortus et progressus, рукопись бібліотеки ім. Оссолінських, ч. 628., стр. 401.

1) Ор. Левицкий, *op. cit.*, стр. 16.

з'аналізовано до найменших дрібниць, хоч говорити про них значить переливати з пустаго в порожнє, то все таки ми мусимо конечно їм приглянути ся, щоби тим яснійше уявити собі ту роль, яку серед даних обставин судило ся Єзуїтам відограти в добі, що попередила берестейску Унію.

З початком XVI. в. в польській річи посполитій нікому ані в сні не снило ся, щоби могла колись скоїти ся та подія, яка стала ся при кінци XVI. в. в Берестю. Бо будь-що-будь — поступок першого кардинала рускої Церкви на ферарско-фльорентийскім соборі (1439 р.), — прошумів на Руси майже незамітно¹⁾... Єдиною памятою, яку лишив після себе Ізидор було хиба се, що акт²⁾ Унії записано в церковних книгах... Тільки й всего... Правда — із наслідників Ізидора можна ще двох, трох³⁾ київських митрополитів назвати прихильниками Унії, но що вони не так дуже прислужили ся римському Престолови се стверджують слова папи Оле-

---

¹⁾ Порівнай: Likowski, op. cit. стр. 29.

²⁾ На акт сей покликували ся опісля (після Унії Берестейскої) уніятські владики, пр. Потій (P. Fiedorowicz) в „Obrona św. Synoda florenckiego“, Wilno 1603.

³⁾ Ними були: Григорій II (1458 — 1472), Мисаїл Друцький (1474 — 1477), та Іосиф II. Солтан (1498—1517). Порівнай: Likowski: Unia brzeska, стр. 23—27, та Pelesch: Gesch. der Union, I. стр. 474. 476. 479 і 493.

ксандра VI., що в одній грамоті¹⁾ говорить о Йосифі Солтані та взагалі о тодішних Русинах, що се схизматики та відступники від римського престолу²⁾...

Так отже минув XV. вік без найменших конкретних здобутків Унії... Ба що більше — на переломі двох віків, та сейчас на початку XVI., ми констатуємо вельми інтересну появу: цілковитий майже занепад римско-католицької пропаганди, а навіть зневірє в можливість з'єдинення всхідно-руської Церкви з римським Престолом. Нам вистарчить згадати ось такого Сакрана, що у своїм творі, виданім 1500 р.,

---

1) Theiner: Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae historiam illustrantia, Romae, 1861, т. II. стр. 280.

2) Все-ж таки не годить ся минути мовчанкою одної дуже важної події сімдесятих років XV. віка, що будь-що-будь сьвідчить доволі замітно о зносінах руских владик з римським Престолом в XV. в. Я маю на думці звісне посольство митрополита Мисаїла до Папи Сикста III. в 1476 р. Та хотїя митрополит Макарїй вважає отсе посольство видумкою, а грамоту, яку Мисаїл вислав до папи, фальсифікатом, — то однак єго докази не витримують критики.

Гляди: »Посольство Мисаїла до Сикста III«, в рускій і польській мові (відпечатано в Архиві юго-зап. Росїи, часть I. Т. VII. стр. 193—231).— Видруковав єго в р. 1605, митр. Іпатїй Потїй.— Митр. Макарїй »Исторія русской Церкви«, т. IX., стр. 43—53. Писали також: Малишевский та Голубєв...

заявляє прямо, що „ex omni gente christianum gerente titulum, precisa tamen ab vnione ecclesie, in deffensione sui erroris scismatici, nulla pertinatior inuenitur gente Rutena...“¹⁾

На се зложили ся різні причини. Крім інших — найважнішою причиною був, як уже згадано, упадок самої католицької Церкви; если ми отже через більшу половину XVI в. не стрічаємо ся в польській річи посполитій ніде з гадкою Унії, — се нас зовсім не чудує. Таж Польщу названо „asylum haereticorum“, а ще в р. 1575. писав венецький посол Гієронім Ліппомано, у своїому справозданю²⁾, що „ціла Польща заражена еретичними блудами“. Тому то зовсім природно, що в таким часі не думано зовсім в Польщі о Унії, не думано тому, бо й так було за багато роботи з своїми боляками, себ-то з акатолицькими сектантами.

А тим часом в 1590 р. рускі владки приготовляють ся до Унії...

---

¹⁾ Joannis Sacrani Elucidarius errorum ritus Ruthenici, anno Domini 1500, scriptus, карта III.

²⁾ Rykaczewski, Relacye Nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce, т. I. стр. 258. (Berlin, 1864).

Як се погодити, що за причина сьому?!

Ясна річ, — нам годі глядіти за посторонними „впливами“, шукати всяких зовнішних причин — в роді єзуїтських інтриг. Головних та перших причин нам треба глядіти в самім нутрі рускої Церкви, в її здегенерованім організмі.

Один із молодших наших учених, д. Студинський зібрав доволі точно тоті причини, задля яких повстала Унія, у своїй знаменитій праці про „Пересторогу“¹⁾. Они є: 1) тяжкий розстрій в Церкві православної і деморалізація висшого духовенства; 2) розвій протестантизму, що, наносячи рани католицизмови, підкопав також православіє; 3) брак опіки від грецьких патріархів і деморалізуюча робота всяких грецьких проїдисьвітів²⁾. — Коли-ж до тих трох найважніших причин додамо ще й залежність єпископів від світських осіб, в особенності від братств, та страшну темноту усіх верств тодішної суспільности, а се з причини браку шкіл, що могли-б виховувати добрих слуг Цер-

---

¹⁾ К. Студинський: Пересторога, Львів 1895 стр. 69.

²⁾ Порівнай також: Оп. Левицький, оп. cit. стр. 10

кви та провідників народа, — тоді й мати мемо доволі вірний образ стану тодішньої руско-православної Церкви.

Перші дві причини називає п. автор природним історичним розвитком Унії. Воно й так справді було. (Вже митрополит Макарій вказує на протестантство, як на важну причину Унії...) Так само підкопало руско-православну Церкву й те, що годі було сподівати ся помочи із Царгороду, де — як каже Пітціпіос-Бей (Pitzipios-Beu) — на патріаршім престолі засідали ненаситні вовки, що неначе ті вампіри висисали кров із підчищеної їм пастви¹⁾. Крім того під кінець XVI. в. заходили на Русь безнастанно всілякі грецькі пройдисьвіти, що називаючи себе митрополитами, архієпископами та єпископами туманили народ, та допускали ся всіляких надужитъ... А тим часом народ животів серед найбільшої темноти, туманів, бо як каже князь К. Острожский „устали учителя, устали проповѣдачі слова Божого, устали науки, устали казанья...“²⁾, тому то зовсім природно, що „наступило за тымъ отступленье отъ вѣры и закону...“³⁾.

¹⁾ Die orientalische Kirche. Wien, 1857. стр. 267.

²⁾ Акты Зап. Россіи, т. IV. стр. 63. нр. 45. (СПБ. 1851).

³⁾ Ibidem.

А вже-ж найважнішою причиною Унії вважають тяжкий розстрій в самій православній Церкві та деморалізацію вишого духовенства. Із російських учених звернув на се увагу ще давнійше митрополит Макарий, та однак він кладе сю причину на другім пляні; єї увзгляднив належно доперва Орест Левицкий у згадуваній вже знаменитій своїй студії. Із наших істориків — Гарасевич не звертає на се найменшої уваги: у него головними виновниками Унії — Поссевіно та Єзуїти...¹⁾ Він ще ніяк не міг отрясти ся від вузких, безкритичних поглядів Миколи Бантиш Каменьского²⁾. Доперва новійші учені, як Пелеш, Шараневич та иньші станули на почві історичної правди та справедливости.

Та яка-ж тота правда сумна...

„Невимовно прикро приходить ся мені говорити про сю добу“, писав єпископ Ліковський, забираючись начертати стан рускої Церкви в добі перед берестейскою Унією, — „бо не легко в якій небудь епоці соборної Церкви (?) стрінути ся

---

¹⁾ Harasiewicz, Annales Ecclesiae Ruthenicae, Leopoli, 1862, стр. 111, 112.

²⁾ Н. Бантышъ Каменскій, Исторія объ Уніи, Москва, 1805. стр. 31, 32, 33.

з владництвом так низько морально стоячим, як отсе на Русі в тій добі!...“¹⁾. Се є незвичайно строгий осуд,— та на жаль є в нім багато правди.

І справді — купно і продажі єпископських стільців та архимандритств, узурпованє світськими особами висших церковних достоїнств, неморальне житє більшої часті тотих владик і архимандритів, безлична погоня за наживою, крайнє ігнорованє і ломанє церковних канонів та обрядів, — се все було на дневнім порядку... „Первѣ же вѣси твоя святиня, яко вѣ насъ мящїи ся быти святители, сущїи жѣ поистиннѣ сквернители, иночествовати обѣщавше ся и соженами невозбранно живуще; пѣцїи же многобрачни святительствующе, прочїи съ блудницами чада родиша...“²⁾. Сего-ж не пише ніхто иньший, а самі львівскі православні горожани жалять ся перед царгородским патріярхом Єремїєю на своїх владик... Та се ще не кінець! У сім далеко

---

¹⁾ Likowski, op. cit. стр. 35.

²⁾ Акты Зап. Россїи, т. IV. нр 33. стр. 42, а також: Milkowicz: Monumenta Confraternitatis, Stauroripigianaе, т. I стр. 376, 377. (Leopoli, 1895); при тім годить замїтити, що обї згаданї редакції негодять ся під зглядом правописи.

не одинокім пам'ятнику, що доховав ся до наших часів, — у сїм клясичнім свідочстві страшної недолї рускої Церкви та єї синів в XVI. віці, — в цїла скаля невимовної гнили та деморалізації, що обхопила усї верстви тодішної рускої суспільности, почавши від владики, а скінчивши на темнім мужику.. „Аще сицевы святители суще, священникомъ таковымъ мнит ся пребыти. — Егда же обличаше ихъ на соборѣ явѣ предъ всѣми митрополитѣ, дабы священницы престали священства. священници же отвѣдаша: да престануть первѣе святителѣ своего святительства, послушаютъ своего закона, также и ми ихъ послушаемъ...“¹⁾ От що! Тому то й справедливо замічають львівські горожани: „міру жъ горе отъ соблазвъ!“...²⁾

І що-ж на се загал? Чи він може уже так зникчємнїв, що навіть не додавав тої пронасти моральної гнилі, до якої доборола ся руска Церков, зникчємнїв

---

¹⁾ Ibidem

²⁾ Ibidem. Рівнож гляди: Акты Зап. Россіи т. IV. стр. 63., ч. 45, стр. 88. ч. 64, а найначе стр. 39., ч. 29. — Також Milkowicz, op. cit. т. I., стр. 121., 125., 132. [Временникъ Ставр. Института за р. 1871, стр. 152., подав А. Петрушевич, і т. д.]

так, що уже байдужно глядів на усе, що дієся на власнім сьмітнису? Ні...! Руский народ не спав,— мимо свого тяжкого занепаду — він бачив свою недолю та оглядав ся за способом, як би то розковати сесі тяжкі пута тьми...

І яку-ж дорогу вибрали Русини, що би видістати ся із тої тьми? — Одвіт на се питанє готовий: „Мнози же совѣтъ утвердиша предати ся Римскому єдиноначалія архіерейству...“¹⁾ Правда — багато причинив ся до сего знаменитий твір виленьского Єзуїти, Скарги, „O jedności“, твір написаний незвичайно талановито, розумно та в дусі не ворожим для православія²⁾. Причинив ся багато, бо люди сквапно його читали, та вкінци дійшло до того, що „разсудиша, яко можетъ Христова вѣра подъ Римскою властію правовѣрне исповѣдати ся“³⁾. Правда— й сего ніхто не перечить, що книжка та робила між православними невимовне-вражінє, нею одушевляв ся князь Острожский, а як бачимо навіть багато із мі-

---

1) Ibidem.

2) Студинський, *op. cit.* стр. 65.

3) Акты Зап. Россіи, т. IV.. нр. 33.

щан та людей простих єго залюбки читало, та дало ся пїрвати вимовним словам Скарги. Правда! Та однак нам не треба забувати, що ся грозьба, якою львівські братчики грозили царгородському патріярхови, — се був крок крайної розпуки, що на єї березі поставила їх невисказана моральна руїна рускої православної Церкви. Ту виходу жадного не було, а золотоустому польському речникови можемо лишень приписати роль посередника, що усував всілякі упередження православних до римско-католицької Церкви, вказував на єї блеск, та отвирав Русинам очі, що, мовляв, Унія не є жадною новиною, а лишень поворотом до старого, до того, що було „na osmym zborze, przed stem y kilka dziesiat lat...¹⁾).

Так отже бачимо, що коли саме на передодню берестейської Унії кн. Константин Острожский жалуєть ся в листі до Потія, що „люде наше религии се згоршили“²⁾, а що більше: „многіе насмѣваючи ся зъ нее и опускаючи, до rozmaityхъ сектъ

---

1) Русская ист. библ. т. VII. стр. 227.

2) Акты Зап. Россіи, т. IV. стр. 63., вр. 45.

утекають“¹⁾, то нема найменшого сумніву, — що се було найприроднійшою консеквенцією невідрадного положеня руско-православної Церкви.

---

¹⁾ Ibidem. Порівняй також »Пересторогу«, тамже нр. 149. Автор пише, що не тільки „стану шляхецького, але и простого люде стану у иновѣрство и отщепенство приходили отъ духовныхъ соблазнены будучи“.

Коли-ж однак ми говоримо, що першою та найважнішою причиною Унії була гниль в самім нутрі здеморалізованої рускої Церкви, та що серед інших обставин жадна людська сила не була-б зродила Унії, — тим ми зовсім не виключаємо співучасті Єзуїтів в з'єдиненню руско-православної Церкви з римским Престолом. Навпаки—ми твердимо, що Єзуїти незвичайно багато потрудили ся та причинили ся до так бистрого прогłosшення Унії на берестейскім соборі, заняли ся справою Унії справді щиро та горячо, та — як каже історик — прискорили кінець великої драми. Ми з натиском підносимо, що єзуїтська рука ярко замітна у всіх фазах розвою ідеї Унії в доберестейскій добі, замітна так само як і рука польського правительства. В тім і лежить— по нашій думці -- різниця в поглядах наших, а д. Ор. Левицкого, що — як звістно --- признає Єзуїтам та польському правительству, ледви замітну роль в заведенню Унії на Руси.

Нічо иньшого, а як раз сі безвідрадни відвосини рускої Церкви звернули на себе бистрий взір енергічних патрів, й вони сейчас зрозуміли, що се як раз пора до їх діяльности, хвиля якої занедбувати годі. І видить ся мені, що годі помилитись, коли скаже ся, що Єзуїти в саму відповідну хвилю виступили на Русі і Литві з уніятскими гадками, що вони лишень вихіснували догідну пору.

Сьміло — з оружєм випробованим в борбі з всякими сектантами — станули Єзуїти до борби з рускою Церквою, що мимо свого тяжкого занепаду—все таки слідила пильно та з очевидною горячкою за сучасними новими течіями - гадками, готова в даній хвили на все, щоби лишень вибристи з безвихідного положеня. І ось полегка — полегка, в початку словом — на проповідях, а описля й письмом, виринає гадка Унії.

Головними заборолами уніятської пропаганди були єзуїтські монастирі - колегії¹⁾, що в короткім часі розсіяли ся

---

¹⁾ Lituanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium pars I. autore Stan. Rostowski S. J. Vilnae, 1768, на многих місцях (120, 121).

по всій Русі та Литві, розсіяли ся немов тоті гриби по дощи.

А вже-ж найживішу діяльність розвинули отсі колегії: виленьска, ярославска, та львівска. Отсе були ті великі павуки, щоснували ніжні нитки, вкриваючи ними руску землю далеко, та широко. Се були могучі твердині, що давали опісля жите иньшим колегіям, як в Полоцку, Несвіжу та Любліні, давали їм провід та примір в борбі з православєм.

Першим гніздом отвертої пропаганди Унії та головним осередком єзуїтської праці на Литві було Вильно. Правда — почавши від 1569 р. перестало вже Вильно бути столицею великих литовских князів, то все таки воно позістало й надалше центром усеї Литви. Тут громадив ся сам цвіт литовско-русского дворянства, тут резидували також найвисші литовські достойники та дуки, як Радивиличі та Хоткевичі.

В половині XVI. в. числило Вильно около 60.000 мешканців, з чого Русинів була половина. Річ очевидна — були вони віри всхідно православної. Другу половину мійского населеня творили Поляки, Литовці, Німці, Жиди та Татари¹⁾.

¹⁾ Józef Bieliński: Uniwersytet wileński, Kraków, 1900. т. I, ст. 23–25., а також Załęski: Jezuitici w Polsce, Lwów, 1900. т. I. стр. 175. і дальше.

Елемент руский був в Вильні доволі розбуджений, а як відомо — пізнійше (в XVII віку) Вильно стає одним із найзавзятійших заборол ірадїдної віри. Осередком виленських Русинів була церков Богородиці та сьвятотроїцький монастир оо. Василян. Крім того було ще в Вильні 10 деревляних церков, та друкарня Бабича, що друкувала рускі друки, почавши від 1522 р. ¹⁾.

Єзуїтів спровадив до Вильна єпископ Валеріян Проташевич Сушковский р. 1569. Та хотяй після д. Харламповича ²⁾ головним мотивом отсїх запросин була — не так віра, як наука та просьвіта, все таки по моїй думці єпископ не міг не бачити, що вони були там справді потрібні ще й тому, що вже почавши від сорокових років XVI в. в Вильні та околици ширили ся з незвичайною скоростию гсімякі протестантскі секти.

Люди прямо зачумлювали ся доктринами Кальвіна, Лютра, Гуса та Цвінглього, а положенє стало ще тим грізнійше з того часу, коли виленським воєводою та

---

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Харламповичъ Западно-русскія православныя школы XVI. и начала XVII. вѣка. Казань, 1898, стр. 42, 43.

великим литовским канцлером став Радивил Чорний, стрієчний брат ославленої королевої Варвари, людина незвичайно впливова, а притім наскрізь пересякла засадами Гуса, Кальвіна та Цвінглього. Він то спровадив у свої безмірні посілости безліч усяких протестантських „міністрів“ та огорнув їх як найбільшою опікою¹⁾.

Так отже очікувала Єзуїтів в Вильні праця велика. А вже-ж проворні патри, мимо усяких трудностей та наруг²⁾, в дуже короткім часі піднесли високо католицькій стяг, воюючи словом на проповідниці та на диспутах.

Та однак посеред тих справді трудних борб з протестантизмом звернули виленьскі Єзуїти свою увагу і на Русинів, чи там, як каже великий єзуїтський речник, на старі грецькі блуди „za któremi Ruskie się narody udały“³⁾. Гасло до бою дав золотоустий Скарга. Річ природна, — таж половина виленьского населеня були православні Русини, а се чейже не могло не впасти в око чолові-

¹⁾ Порівнай: Rykaczewski op. cit. т. I., стр. 69.

²⁾ Rostowski op., cit стр. 54., і Wielewicki S. J., *Historici Diarii domus professae cracoviensis Soc. Jesu...* Kraków, т. III. стр. 84.

³⁾ Памятники полемической литературы въ западной Руси, Петербургъ, 1882., т. II., стр. 227.

кови такого талану, та так широкого світогляду, яким був Скарга. Впрочім о тім говорить сам Скарга.

Се було в першій половині сімдесятих років. Саме тоді увивав ся Скарга по Литві, заглядаючи часто-густо до Вильна. В часі тотих апостольских прогульок Скарга безустанно мав нагоду стикати ся з руско-православним населенем, та мимо волі приходило ся ему не раз запобігати словом „tak nowym błędem heretyckim, jako i starym greckim, za któremi Ruskie się narody udały“¹⁾. Жадно слухали Русини слів проворного патра, що говорив їм о колишній єдності всхідної та західної Церкви, доказував, що причиною незгоди є темнота та упрямість православних, говорив, що Русини не раз тоту згоду віднавляли, як ось „у ostatnie na osmym Zborze przed stem y kilkadziesiąt lat“²⁾. „O czym gdym ia kazania niektóre tu w Wilnie z powinności y posłuszeństwa S. czynił, a wiele zakonu greckiego ludzi temu się przysłuchiwało, zdało się niektórym abych to był

---

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Ibidem: O Jedności Kościoła Bożego pod iednym Pasterzem. Передмова, стр. 227. (Примірник бібліотеки ім. Оссолінських, ч. 15.587).

dał na piśmie“¹⁾. Ось і маємо генезу знаменитого твору Скарги „O Jedności Kościoła Bożego pod iednym Pasterzem — Y o Greckim od tey Jedności odstąpieniu“²⁾.

Ми знаємо, яке вражінє робила ся книжка між православними, коли львівським братчикам приходить ся на ню жалити аж перед царгородским патріархом³⁾. Лучало ся, що богатші Русини викуплювали єї та палили⁴⁾, так що в 12 літ опісля (1589), удало ся Скарзі найти в виленьских книгарів ледви один примірник, тай то не повний⁵⁾.

А тим часом йшов рік за роком... Нічим не зражений Скарга продовжав розпочате діло дальше, та Русини — мовчали, а мовчали тому, бо прямо не було кому гідно відповісти ученому патрови.

---

1) Ibidem.

2) Вильно, 1577. Передруковано в II. ч. „Памятник-ів Полем. Литерат.“, Петербургъ, 1882. Забираючи ся писати згадане діло Скарга позичив собі в виленьского Епископа Валеріяна Проташевича руских книжок, що були написані в дусі ворожим римській Церкві. Нема найменшого сумніву, що сї книжки написали рускі протестанти.

3) Акты Зап. Россіи, т. IV. стр. 42. нр. 83.

4) Коялович: Литовская Церк. Унія, т. I. стр. 47.

5) Памятники Полем. Литер., ч. II., стр. 529.

Так несподівано заскочив Скарга православних Русинів... А тим часом успіхи Скаргової праці вже тоді були великі. Богато рускої шляхти, як каже проф. Сумцов, осліпленої блиском католицької Церкви та польської культури—переходить на католицизм, польщить ся...

Так працював Скарга та інші виленські патри, яких число зросло в 1597 р. до 60 душ¹). Згодом-перегодом вплив їх зростав чим раз більше, а найпаче з того часу, коли король Стефан Баторий перемінив виленську єзуїтську школу на академію (т. є. в 1582 р.).

І в тім ми бачимо руку єпископа Вал. Проташевича, що хотів зробити виленське єзуїтське гніздо непобідною твердинею, центром місіонарської праці та католицької агітації між усякими протестантськими сектантами та православними²). Академія мала звабити як найбільше число молодіжи із цілої Литви.

І дійсно сповнили ся мрії єпископа Проташевича, бо коли за єго життя виленська академія числила около 600 сту-

---

¹) Гляди рукопись бібліотеки ім. Оссолинських, нр. 96., стр. 21. *Primus catalogus Collegii Vilmensis in Julio (15) 97 anni factus.*

²) Гл. Theiner: *Annales ecclesiastici*, III. (нр. 57. стр. 66, 67).

дентів, так в 1586. р. число се зросло до 700, а в останніх літах 90-тих років дійшло до поважної суми 800 студентів¹⁾. Тут годить ся також замітити, що доступ до виленської академії мала молодіж без різниці народности та віроісповіданя. Беручи се під розвагу ми скоро спостережемо, яку визначну задачу судило ся відограти виленській академії в культурнім життю західно-рускої землі, та який вплив робили єзуїтські патри на жадну науки руску молодіж, що радо горнулась до них на науку. А манила їх там так жажда сьвітла-науки, як також голосна слава єзуїтських педагогів. Крім того вабили до себе Єзуїти молодіж ще й всілякими штучками, в роді величавих та блискучих процесій, драматичних вистав та диспут²⁾. Тому то ми зовсім не чудуємо ся, коли у одного із пізнійших західно-руських полемістів читаємо іронічну замітку, що католицька Церков з'єднала собі Русинів нічим иньшим, як органами, і т. п.

---

¹⁾ Theiner, *Ibidem* i Rostowski, *op. cit.* стр. 307.

²⁾ Rostowski, *op. cit.* стр. 157, 158, 219.

Поруч першого ректора виленької академії, Петра Скарги, виринає ще один могутний єзуїтський лицар Унії, на якого до тепер звернено доволі мало уваги в творах наших та чужосторонніх дослідників Унії. Є ним Венедикт Гербест, головний проводир та душа єзуїтського кружка в Ярославі. Була се личність добре знана в цілій польській річи-посполитій. Уся учена Польща добре тямилася славний єго учений спір з Гурским, яким вони — як каже Старовольский — „universam fere Poloniam compleverant“¹⁾.

В. Гербест образував ся в краківській академії, звідкиля удав ся в 20-тім році життя до Львова, де обійняв місце ректора при тамошній катедральній школі. Будучи у Львові три роки (1550—53) — вже тоді мав Гербест хорошу нагоду приглянути ся релігійним відносинам на Русі. А годить ся замітити, що Гербест доволі живо інтересував ся рускими спра-

---

¹⁾ Starowolski, De claris oratoribus Sarmatiae. Varsoviae, 1758. стр. 31.

вами, та з початку відносив ся до них навіть вельми симпатично. Очевидна річ, що се видасть ся трохи чудним—передо-всім тим, що з Гербестових творів знають лишень „Wiary Rzymskiego kościoła Wywody“, де Гербест з неімовірною злобою та заїлостію накинув ся мокрим рядом на Русинів.

А вже-ж се ніяк не дасть ся заперечити, що у всіх Гербестових творах, що появили ся до вісімдесятих років, а в яких є згадка за Русинів, у всіх чути сердечність та щиру прихильність до Русинів. Се, думаю, можна вияснити тим, що Гербест уродив ся на Руси, та все уважав себе „gente Ruthenus“¹⁾.

В горожанській та літературній діяльності Гербеста я добачаю дві різко відрубні епоки. Перша, що сягає до року 1571, се час інтензивної праці сильно амбітної людини, що власними силами невтомно стремить до все нових почестий, до слави.

---

¹⁾ Порівнай єго: „Chrześcianańska porządna odpowiedź“ (Краків. 1567); „Wypisanie drogi“ (тамже); „Benedicti Herbesti Neapolitani Cracoviensis scholae apud S. Mariae templum institutio, Cracoviae, 1559“; „Nauka prawego Chrześcianina, Kraków, 1566“.

З того часу звертає нашу увагу маленьке Гербестове дільце п. з. „Wypisanie drogi“¹⁾. Є се короткий опис поїздки Гербеста по Русі в першій половині шістьдесятих років. Саме тоді був Гербест в цвітї життя²⁾; та мимо того завдяки свому визначному таланови та письменському хисту, був вже людина доволї знана, а навіть славна. І ось затужив він за своїми родинними сторонами, за перемишльскою землею. Дорога провадила на Ченстохову, Краків, Бжозово, Перемишль, Нове-місто, Самбір, Львів, Калїш, а звідтиля до Познаня. По дорозі вступав Гербест до руских попів, говорив з ними, випитував ся то о сім, то о тім, та так — згодом вилонює ся в єго мізку гадка Унії, гадка згоди рускої Церкви з Римским престолом.

Був се в польскім письменстві XVI. віка перший голос, перший щирий та безпристрасний зазив до згоди, який звучно за-

---

¹⁾ Воно нанисане в р. 1566 та ввійшло в склад більшого твору Гербеста п. з. „Chrześcijańska porządna odpowiedź na tę konfessiją, która pod tytułem Braciey Zakonu Christusowego niedawno iest wydana“. Краків 1567. (книжка ся є в бібліотеці ім. Оссолінських під ч. 5.708).

²⁾ В. Гербест уродив ся 1531. р. в Новім-місті коло Перемишля.

лунав після крайно непривітних слів освященіємського каноніка, Івана Сакрана¹⁾.

А віє в тій маленькій брошурці така сердечність, що справді не хочеть ся вірити, щоби той сам Гербест міг опісля написати то, що читаємо на кінци єго „Wiągu Kościoła Rzymskiego Wywody“.

Та тимчасом в житю Гербеста наступає переворот. Знеохочений пустою „ученою“ сварнею з професором краківської академії, Гурским, опісля невдячною богословскою полемікою з кальвіном Яковом Нємоевским, вступає Гербест в 1571. р. до чим раз більше зростаючого в Польщі ордену Єзуїтів. Саме тоді мав Гербест сорок літ.

Орден — вплинув на Гербеста дуже некорисно. Передовсім ми констатуємо сю дуже замітну появу, що Гербест закинув тепер вже майже зовсім перо. І так

---

1) В літературі та історії не звернено на сю незвичайно інтересну брошурку майже жадної уваги. Одначе вже з тих кількох слів, які я висше сказав, можна осудити, як велику вагу має ся книжочка для того, хто стежить перші проблески Унії на рускій землі. Та о тім я поговорю в короткім часі обширнійше в моїй спеціальній студії про Венедикта Гербеста та єго добу, в якій буду старати ся висвітлити мої висновки, чи там гіпотези, цілим засобом научного баястю.

коли в першій добі Гербестової праці на літературній ниві можемо начислити до трийцять єго писань, так після 1571. р. ми знаємо ледви два, евентуально три.

Однак ся зміна в житю Гербеста була лишень переміною тактики, якої він до тепер придержував ся, працюючи в користь своєї суспільности.

Вступивши до ордену — посвятив Гербест усі свої сили службі Божій. Він відцурав ся зовсім себе та личних користий, відцурав ся слави письменника, — та рішив посвятити ціле своє житє навертаню Русинів на лоно католицької Церкви. Оттаке то поставив Гербест метою свого теперішного житя.

І ось вже в дуже короткім часі нагодило ся єму розпочати нове житє так, як єму наказувала совість, темперована єзуїтскими обітами.

Саме тоді жила в Ярославі богата та вродлива панї, Софія з Одровонжів, вдова по каштеляні Івані Тарновскім. Слава про єї мудрість, доброту та красу лунала широко по всій Польщі. Відомо, що красавиця ся очарувала навіть самого польского короля Жигмонта Августа, завідомого бабія, що думав з нею одружи-

ти ся сейчас по смерті своєї подруги Катерини (1571 р.)¹).

Отся то богата вдова, панї на Ярославі, задумала вибудувати у своїм місті єзуїтску колегію. Гадку сю піддав вї Петро Скарга, саме тоді коли в р. 1568. вибирав ся до Риму, щоби там надягнути єзуїтску рясу. Софія сейчас удала ся о пораду до єзуїтского генерала Францішка Боргія, а вже в 1571. р. записала та надала Єзуїтам село Павлусево (Павлове село) зі всіма ставами, млинами, ріками, etc. ²).

В 1574 р. ми бачимо вже Гербеста в Ярославі і він став вскорі душею Ярославської єзуїтської кольонїї.

Ярослав — се старинне руске місто. Пануючим елементом були тут споконвіку Русини, очевидно — віри православної. Каже Сярчинський в знаній своїй монографії про Ярослав, що православіє так було там вкоренило ся, що довго-довго гляділи байдужно ярославські міщани на змаганя та зусиля римского

---

¹) Порівнай: Niesiecki, VII. 40., а також: Заленский, op. cit., т. I., стр. 212.

²) Wielewicki: Diarii, fasciculus III. стр. 75.; Skrzypecki, рукопись, op. cit. стр. 135.; Заленский, op. cit. стр. 212, 213; Сярчинський, op. cit. стр. 69.

Престола — навести їх на лоно католицької Церкви ¹⁾. „На Червоній Русі найдовше тримали ся схизми церков львівська та ярославська“, каже дальше Сярчинський ²⁾, а перші сліди Унії в Ярославі бачить доперва в грамоті з 1688. р., якою королева Марія Казимира, тодішня владителька половини Ярослава, надає на просьбу ярославського братства площу під будову рускої уніятської церкви ³⁾.

В XVI. в. числив Ярослав около 10.000 мешканців. Русини мали кілька дерев'яних церков, а навіть школу, а коли повіримо Сярчинському, то вчив в тій школі дяк ⁴⁾.

Як отже бачимо—русский елемент був в Ярославі не тільки горою, але давав також певні ознаки життя, а то тим більше, коли візьмемо на увагу ще й се, що в Ярославі було також братство, засноване на взір тодішніх церковних братств, розсіяних по всій Русі.

Русинам жило ся тоді в Ярославі не зле. Жидів не знайшов би навіть на лїк, бо енергічна панї на Ярославю прогнала

---

¹⁾ Siarczyński, op. cit., стр. 14.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ Ibidem.

їх за місто, зіволовши їм мати в місті лишень один дім¹⁾). Так отже могли ярославські міщани займатися спокійно торгівлею, яка процвітала там навіть в XV. в., а се тому, що Ярослав лежав на значнім та доволі оживленім торговельнім шляху, що звав ся тоді „руским“²⁾).

Та хотяй ми мусимо ось тут признати з повною щиростию, що Софія вдова Тарновска дбала про своє місто та не мало печалила ся про добро та безпеченьство своїх підданих міщан, так в другої сторони мусимо замітити, що ся богата пані не конечно там шанувала релігійні почування ярославських Русинів.

Маю на думці одну грамоту Софії з р. 1571., якою вона звіщає ярославским кметям, що хоче укріпити місто, щоби вони та дооколичні вї піддані мали безпечний захист — на случай „*u choway Boże! czasu nieprzyciela głównego*“³⁾; бо годить ся знати, що татарска дич не раз дала ся добре в тямку ярославским жителям... Ось і велить Софія, щоби „*poddani tak nasi, iako też sług naszych,*

1) Siarczyński, op. cit., стр. 41; після Заленського два.

2) Ibidem, стр. 48.

3) Siarczyński. op. cit., стр. 40.

we wszystkiej włości iarosławowskiej będący którzykolwiek do roboty dobytek i do wożenia maia, to iest: kmiecie, młynarze, kaczmarze, popi ruscy, komórnicy, zagrodnicy, będą powinni na potrzebę rpltey mieyskiej do oprawy parkanu, każdy z osobna furę iedną drzewa na każdy rok położyć, a drugą do cegielni dla palenia cegły“. ¹⁾

Так отже бачимо, що пані на Ярославі зачислила руских попів між коршмарів, комірників, загородників та иньшу голоту, та виразно велить, щоби „popi ruscy“ робили панщину так само, як всякі иньші піддані.

Я однак застерігаю ся, будьто би я закидав Софії Тарновській нетолеранцію, релігійну нетерпимість, хотяй щось подібного можна припустити — найбільше-ж тому що саме в ту пору коли написана згадана грамота, — була Софія під сильним впливом Єзуїтів.

Та я думаю навпаки. Думаю, що се нехтованє та беззглядне поступованє богатої вдови зглядом руско-православних попів було в тих часах чимсь зовсім звичайним, думаю, жо воно не звернуло на

,) Ibidem.

себе найменшої уваги — навіть самих Русинів.

А мотивую я свою гадку висказами самих-же західно-руських діятелів кінця XVI. в. та початку XVII. в.

Вже автор »Перестороги« жалить ся, що „православіє Греческоє озимнѣло и у възгору пришло и во занедбаніє“¹⁾; а вже-ж найбільше виправдує мій висказ Потій у своїм полемічнім творі з р. 1599. (1600) п. з. „*Ἀντιρρησις*“. „Ропі niebożęta za proste chłopy u gorzeу powracano“, пише Потій, „między garbarze у szewce a снаć poślednieу wszystkich na uniwersalech kładziono, od osób swoich у od obeścia cerkiewnego na nich pobory stawiono“²⁾. І ми читаючи сї сумні стрічки сучасної людини — мимоволї уявляємо собі монотонні слова старої грамоти вдови Софії з Одровонжів Тарновскої: „...kmięcie, młynarze, kaczmarze, ropi ruscy, kormornicy, zagrodnicy“ і т. д.

І ми не подивуємо ся пани на Ярославі, не будемо вї підозривати о релігійний шовінізм, коли перечитаємо ще отсі слова уніятского апостола:

1) Акты Зап. Россіи, т. IV.. ч. 149.

2) *Ἀντιρρησις*, стр. 76, 77; Студиньский, op. cit. стр. 22, 23.

„Nusz iakie uszanowanie popów Ruskich od Panów ich własnych a снаć więcej, którzy się Rusią bydź czuwają, isz w niektórych w podwodę ieździć, z pługiem na robotę do panów swoich chodzić muszą“¹⁾.

Воно й справді інакше бути не могло коли — як каже Захарія Копистенський — тодішні „пресвитерове..... сметья било людское.... отколь ся до него самыи только голодныи и неукове такъ натиснули, же южь розознати не было, гдѣ былъ частшій пресвитеръ — въ корчмѣ, чили въ церкви?“...²⁾

Так отже бачимо, що ярославські православні попи зовсім не рїзнили ся від иньших руских попів, а навпаки — були типовими примірниками руско-православного духовенства XVI. в., що туманіло в страшній недоли соціяльній, економічній та інтелектуальній.

Що оттакіх борців православної Церкви перші ярославські Єзуїти не потребовали бояти ся — се чейже ясна річ.

Що до заснованя в Ярославі єзуїтської колегії та приходу перших єзуїтских

1) Ibidem.

2) Русская историческая библиотека, СПб. т. IV., 1878., стр. 1057.

патрів можемо стрінути доволі багато-ошибок. Ба навіть знаменитий знаток західно-руської культури, д. Харлампович, не з'умів встеречи ся перед ними.

Що гадку заснованя єзуїтської колеґії в Ярославі піддав вдові Софії Скарґа ще в р. 1568, — нема найменшого сумніву¹⁾. Та вже-ж годі розуміти Велєвіцкого „*triennium...*“²⁾ в той спосіб, що мовляв вже 1571. р. заложено в Ярославі колеґію, яку в слідуючім році „формально“ відкрив Петро Скарґа...³⁾

В році 1571. надала лишень Софія Єзуїтам оселю »Павлове село« та подарувала догідну площу під костел і єзуїтську школу, хотяй патрів в місті — як не було, так не було. Здаєть ся втримивала їх морова зараза, що саме з початком сімдесятих років бісила ся майже в цілій річи-посполитій. А тим часом Софія сунула ся та безуставно переписувала ся з єзуїтскою старшиною, та раз-у-раз просила о Єзуїтів. В кінци в грудни 1574 р. завітали до Ярослава так нетерпеливо очікувані гості⁴⁾.

1) Wielewicki, Diarii, fasciculus III. стр. 75.

2) Ibidem... „*Nec eius opera defuit, nam post triennium haec fundatio fuit accepta...*“

3) Харлампович, *op. cit.* стр. 61., а також Siarczyński, *op. cit.* стр. 69.

4) Skrzypecki, *рукопись*, стр. 174..., і Заленский, *op. cit.* т. I. стр. 213.

Саме тоді відбувалося в Ярославі незвичайно гучне та виставне весілля хорошої вдови з Сандомірським воєводою, Іваном Штернберґ Косткою¹⁾.

Воєвода був чоловік вже піддоптаній, тому то і не диво, що радо сповняв усі забаганки своєї хорошої дружини. А що Софія протегувала Єзуїтів, тому то і в свєводі знайшли вони ласкавого покровителя та добродія.

Про перше десятиліття ярославської колєгії д. Харлампович не знає нічого сказати. — »Дальнѣйшихъ свѣдѣній объ ярославской колєгії и школѣ мы не имѣемъ до 1584. года.«²⁾ — пише він отверто.

Однак час сей по моїй думці є так важний для характеристики діяльності ярославських Єзуїтів, що минути єго мовчанкою — се велика кривда для висвітлення єзуїтської праці в полуденно-західній Русі в вісімдесятих роках, та взагалі кривда для висвітлення тодішних культурних течій.

Що я не милуюся, пересвідчимося сей час, коли лишень візьмемо під розвагу, що від часу, як в Ярославі осілися Єзуїти та

---

1) Ibidem.

2) Харлампович, op. cit., стр. 64.

отворили там свої школи, з тої пори став Ярослав незвичайно важним культурним центром усеї полуденно-західної Руси. Тут громадила ся молодіж з усіх закутків рускої землі, єзуїтські школи стали справжнім Атенеум Руси. Ми бачимо Ярослав могутчою твердиною католицької Церкви, а єзуїтських патрів єї невтомними труженниками. Отсе був кріпкий етап польської культури та католицької пропаганди на рускій землі. Отсе було гніздо, з якого рік-річно десятки спосібних місіонарів розходило ся по всій Червоній Руси, заганяючи ся аж геть у землю волинську, подільську та молдавську.

Я нарочно підношу з натиском отсю апостольську роботу ярославських патрів, та нарочно приписую їх місіонарській праці дуже велику вагу; по моїй бо думці, ярославська єзуїтська колонія відіграла в сімдесятих, головнож в вісімдесятих роках XVI. в., так визначну роль в історії заведеня Унії на рускій землі, що не знаючи сеї повної ревности та пожертвованя праці ярославських патрів — годі навіть говорити о тім, чому то так нечайно, а навіть несподівано, стали рускі владики промишляти над Унією.

Єзуїтський історик прямо не має слів

похвали для ярославских лицарів католицької Церкви за їх незвичайну ревність та пожертвовање, за їх неоцінені услуги, які вони висьвідчили Унії¹⁾. А вже-ж найдіяльнійшими католицькими апостолами на рускій землі вважає він отсих трьох мужів: Венедикта і Станіслава Гербестів та Григорія Фріція²⁾.

Григорій Фріцій (Georgius Fricius) був першим ректором Ярославської колегії (1574—1579)³⁾. Та хочай читаємо, що се була людина дуже слабого здоров'я, но за се був то щирый робітник в Христовій винниці, правдивий лицар католицької Церкви.

Побіч братів Гербестів вславив ся він найбільше в поміж усеї ярославської єзуїтської дружини свого ревною апостольською роботою. Проповідував головню в самій ярославщині та львівській землі⁴⁾, звичайно в товаристві Станіслава Гербеста. Умер. 23. січня, 1579 р. „phtysi consumptus“...⁵⁾

1) Skrzypecki, op. cit. (рукопись), стр. 401.

2) Ibidem: стр. 188, 169, 200, 201, 223, 228, 230, 258, 279, 291, 299, 333, 352, 401...

3) Skrzypecki, op. cit., стр. 223... „Georgius Fricius, Rector Collegii Jaroslaviensis ad S. Joannem, primus eo in loco“.

4) Ibidem, стр. 188, 195.

5) Ibidem, стр. 223.

Ще за життя Григорія Фріція був проректором ярославської колегії Станіслав Гербест. Коли отже в р. 1579. умер Фріцій, тоді опорожнене місце ректора обійняв Станіслав Гербест¹⁾.

Про сего Станіслава Гербеста можна би багато говорити. Я обмежу ся лиш на деякі виясненя, справлю лиш деякі ошибки.

І так читаємо у Старовольського²⁾, що Венедикт Гербест мав двох братів: Івана і Станіслава; з них перший Іван — умер львівським каноніком та проповідником тамошньої катедри, а Станіслав „in patria uxorius vixit anno 1550“. Годить ся замітити, що під „patria“ розуміє Старовольський Нове-місто коло Перемишля³⁾.

Так само говорить і Сярчинський, з тою однак різницею, що після його думки умер Станіслав не в Новім-місті,

---

¹⁾ Ibidem, стр., 228. 232.

²⁾ Starovolski (Simeonis), Tractatus tres, 1) Polonia. 2) Sarmatiae bellatares. 3) Scriptorum Polonicorum *Ехаторта*, seu centum illustrium Poloniae scriptorum elogium et vitae. Editio nova, Vra-tislaviae, 1734; tractatus III. стр. 67, 68, 69.

³⁾ „... patria Neapolitanus, quod municipium vulgo Nova civitas dicitur.....“ Starovolski, op. cit.

а в Самборі: „Stanisław żonaty — wiódł i skończył życie w Samborze 1550“¹⁾).

Звідки та з яких анналів черпали оба сі учені тоті „дані“ із житєписи Станіслава Гербеста — я не знаю; що однак сі „дані“ є зовсім а зовсім мильні — о тім нема найменшого сумніву.

Бо й якже міг Станіслав жити та вмерти в Новім-містї, чи там Самборі, коли він від р. 1574. жив і працював в Ярославі, та тамки й умер. А о тім ми маємо як найпевнійші вісти²⁾).

Подібно як першому ректорови ярославскої колегії зовсім не стояло на перешкодї в місионарській праці єго високе та дуже відвічальне становиско, так само й єго наслідник ревно та з великим успіхом працював на славу і пожиток католицької Церкви, апостолуючи на руській землі³⁾). Пару лїт перед сконом стратив мову, а тоді головним єго занятєм був заряд дому. Умер в Ярославі.

---

¹⁾ Fr. Siarczyński: *Obraz wieku panowania Zygmunta III. króla Polskiego i szwedzkiego, zawierający opis osób żyjących pod jego panowaniem*. Lwów 1828 т. I. стр. 175.

²⁾ Skrzynecki, *op. cit.*, 188, 189, 201, 223, 232, 402; — дальше рукопись бібл. ім. Оссолинських, ч 629., карта 33.

³⁾ Skrzynecki, *op. cit.*, стр. 188, 189, 402.

14. мая, 1594. р., оплакуваний всіма: і богатыми і бідними¹⁾.

А вже-ж із усього ярославского єзуїтского кружка визначив ся найбільше Венедикт Гербест. Він був душею та красою ярославської колеґії, а своєю повагою та славою знаменитого ученого причинив ся дуже багато до двигнення ярославских шкіл²⁾.

Се безперечно вельми інтересний обяв, а заразом доказ великої поваги Гербеста, если возьмемо під развагу, що Венедикт не лиш не був ніколи ректором ярославских єзуїтских шкіл, а навіть ніколи в них не учив — мимо визначного письменського та педагоґічного талану. Причини же того, чому Гербест не виступив в Ярославі з учительованєм, в ріжні; безперечно найважнійші є: огірченє та знеохота, яка камінем налягла єго душу ще від часу звісної полеміки з професором краківської академії Гурским та ариянином Яковом Немовским, — а вкінци

---

¹⁾ Ibidem, стр. 402; Гляди також рукопись, бібліотеки ім. Осолінських ч. 629., карта 33. (на другій стороні)

²⁾ Звісна річ, що єзуїтські школи в Ярославі мали так добру славу, що навіть сусідна академія в Замостю, основана около 1594(5) р. не могла ослабити та завстидати своєї посестри.

орден Єзуїтів. Бо ніде правди діти, — від тої пори, як Венедикт Гербест надяг чернечу рясу, — розиращав ся він на завсїди з літературною діяльністю та школою.

І в чім лежить отся замітна роля Венедикта, чим визначив ся він з поміж усеї єзуїтської громади в Ярославі?

Отвіт на се містить ся в отсих двох словах: Венедикт Гербест був „Апостолом Руси“...

Так звали єго сучасні...¹⁾

І в тім нема й тіни пересади. Навпаки в тій прізві є так багато правди, що мене лишень чудує, що до тепер на се не звернено в научній літературі майже жадної уваги.

Каже д. Харлампович, що до розвитку ярославських єзуїтських шкіл причинило ся найбільше се, що на їх чолі поставлено Венедикта Гербеста, „опитного педагога, и человекѣка близко знакомаго зъ мѣстными условіями...“²⁾ Та

---

¹⁾ Wielewicki, op. cit., т. I. стор. 179. „Passim a variis, iam vir potens verbo et opere, iam apostolus Russiae Podoliae Pocutiae vocabatur...“ Рукопись бібліотеки ім. Осолінських ч. 628 стор. 279, 431. — Chodynieski: Dyksjonarz uczonech Polaków. Lwów, 1833, т. I., стор. 196.

²⁾ Харлампович, op. cit. стор. 64. — П. автор говорить навіть, що Гербест був „галицькій шля-

поважаному авторови і не снило ся, як дуже він ось тут минув ся з правдою. Він і не думав, що підніс з натиском як раз се, чого зовсім не було, зазначив, будь-то-би Гербест стояв на чолі ярославских шкіл. Тим самим стратив пов. учений з очий те, чим Венедикт Гербест як раз так дуже важний в історії культури полуденно-західної Руси. Бо лишив він після себе нестертий слід не тому, будь-то-би він „стояв на чолі“ ярославских шкіл, а тому, що своєю невтомною місіонарскою працею він прямо підготував почву до того великого історичного акту, який склав ся на берестейскім соборі, причинив ся дуже багато до прискорення розвязки того суспільно-церковного ферменту.

Коли ми бачнійше приглянемо ся діяльності Венедикта Гербеста в другій добі єго громадянського життя, значить після 1571. р., нам видасть ся досить чудним, що єго вважають членом ярославскої єзуїтскої громади. По моїй думці належало би єго назвати радше гостем, — і то гостем дуже рідким.

хтиць..“ Ну о тім чейже не мемо спорити, а назовемо сю нещасливу ошибку хиба маленьким lapsus calami...

Бо справді дуже коротко гостили в себе ярославські мурі Венедикта, хочай він її зачисляєть ся від р. 1574¹⁾ до кружка ярославских Єзуїтів. Увесь той час провів він на місиях²⁾, не дбаючи ні о своє здоровє, ні о безконечні трудности, а може навіть небезпеченьства, які безустанно грозили одушевленому патрови серед незнаних темних людей. Своїми ногами сходяв він усю Червону Русь, Поділе, Волинь, кидаючи скрізь зерна правди, скрізь проповідуючи Слово Боже.... А тим самим він пропагував гадку Унії, гадку поєднання двох Церков.

Отсе була муравлина праця, що в переведеню чудує нас своєю систематичністю, консеквенцією, та невиможною витривалістю.

---

¹⁾ Коли Венедикт Гербест являєть ся по раз перший в Ярославі — годї нам сказати з усякою певністю, бо не удало ся нам віднайти першого жерела до історії ярославської колегії (*historia Collegii jaroslaviensis*), з якої багато черпав єзуїтський хронограф Скішинецький. Про ню питав я нарочно кс. Заленського, який радив мені удати ся до Ягайлонської бібліотеки в Кракові. На жаль бажаної рукописи я там не найшов. Нема однак найменшого сумніву, що Венедикт Гербест, та єго брат Станіслав працюють вже в р. 1576. навіть поза ярославськими мурами (Skrzynecki, *op. cit.* стр. 188. 189.).

²⁾ Wielewicki, *op. cit.*, т. I. стр. 178. — Skrzynecki, *op. cit.*, стр. 429, 430.

Щоби мати докладний образ громадянської праці Венедикта в тім періоді (1574(6)—1598), — се значить стежити всі фази розвою ідеї Унії в доберестейській добі, а в особенності стежити ті темні шляхи, якими плила на рускій землі єзуїтско-уніятска пропаганда.

От таким то був Венедикт Гербест, той великий єзуїтський подвижник Унії, що на полуденно-західних окраїнах Руси-України підготовив почву до великого культурного діла. Тож і не диво, що доволі незвісний нашим історикам єзуїтський хронограф, Сквишнецкий, так дуже єго величає...¹⁾. Знала Гербеста уся Червона Русь, Поділе та Волинь, гляділа на плоди єго невтомної, дваїцятьдволітної місіонерської праці²⁾.... Від села до села, від місточка до місточка вештаєть ся³⁾ безустанно з кількома товаришами чернець, що пропові-

¹⁾ Skrzynecki, рукопись, op. cit. стр. 401, 429.

²⁾ Wielewicki, op. cit., т. I. стр. 178. „Totum fere in Societate tempus consumpsit in perpetuis missionibus maxime in Russia, Podolia, Pcutia cum admirabili animarum fructu et plurimorum haereticorum schismaticorumque conversione.“

Fr. Siarczyński, op. cit., т. I. стр. 172. — Chodyniecki, op. cit., т. I. стр. 196. — Załęski, op. cit., стр. 552. і т. д.

³⁾ Ibidem.

дуючи скрізь в католицькій душі¹⁾, будить подив — там своїм строгим аскетичним життям, християнським пожертвоуванєм, та милостинею²⁾, — там своєю глибокою ученостию³⁾.

Бо він не тільки засіває та ширить гадку Унії серед незрячих мас руско-православного населення, а подібно як геніяльний Скарга⁴⁾ — строго наказує

---

¹⁾ Гербест був знаменитий бесідник, а — як каже Скшинецкий — „conciones ad vulgi captum accommodabat“ ... рукопись, op. cit., стр. 430.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Передовсім славився Гербест своєю великою ерудицією на т. зв. диспутах з усякими єретиками, на яких звичайно „cum maxima satisfactione adversarios confutavit“.. Wielewicki, op. cit. т. I., стр. 179 — Рукопись бібліотеки ім. Оссолинських. ч. 96., стр. 49. etc.

⁴⁾ Я маю на думці Скарги: „Wprominanie do ewanuyelikow, y do wszystkich spolem niekatolikow...“ W Krakowie, 1592. стр. 35, 36. (бібл. ім. Оссол. ч. 17.728.) Там золотоустий Скарга громовим голосом ганьбить ледаще латинське духовенство вважаючи його головним винником релігійного безголов'я в Польщі. Ось його слова:

„Obudzaią sye naszymy księża ze snu twardego y niepilności około owiec Bożych O by syę do końca otrzeźwili, a w obyczaiach reformować mogli y w powinney służbie koscielney zakwitneli, — dokonilibysmy was (т. є. єретиків) rychło yzwoiowali na głowę. Księży naszej ospałość, złe przykłady, próżnowanie, roskoszy, łakomstwo — herezye wasze tuczają. Barziew ich zły żywot heretyki mnoży, nizli Ministrowskie kazania: cztery plebanie ieden trzyma, a czterech

та учить¹⁾ латинське духовенство, за-
гріває до праці, вказуючи єму дорогу,
якою сам ступав, та так звертає єго
увагу на се післанництво, яке латинське
духовенство мало сповнити між право-
славними.

Він заглядає також до шляхотских
загород, де загнуздив ся вже дух за-
хідної реформації, наvertsає їх на лоно
католицької Церкви, а імя Гербеста наби-
рає нечуваного розголосу²⁾. Найпаче всла-
вив ся Бенедикт тим, що своєю вимовою
переконав отаких завідомих єретиків-
вельмож, як: воєводу подільського і вели-
кого гетьмана коронного, Миколу Мелец-
кого, єго дружину Єлисавету³⁾, воєводу

---

dusz w nich Bogu nie pożyszczcie i dochody bierze, a
w Plebaniey nie postoi: dziesięciny dogląda, a nauki
nie pilnuie: w Polsce mieszka, a Litewskie
kościóły z pieniędzy łupi!“ Тому то Скарга за-
взиває латинських єпископів: „...powstańcie na
woynę przeciw heretykom.. gotuycie woysko..
Vbierzcie swoje katedralskie i kollegiackie
Prałaty i Plebany w zbroie czystości, trzeźwości
w nabożeństwo, w naukę..., doyrzycie plebanów,
wizytuycie trzodę, wznówcie karność..., funduycie
seminaria..., studenty chowaycie..“ і т. д.

¹⁾ Wielewicki, op. cit., стр. 178. — Skrzynecki,
op. cit. стр. 401...

²⁾ Wielewicki, op. cit., т. I. стр. 75, 76, 178. —
Skrzynecki, op. cit. стр. 200, 201. — Załęski, op.
cit., т. I. стр. 754—756

³⁾ Ibidem. Так само Niesiecki, Korona Polska.
том III., стр. 254, 825, Ростовский та Ді-

Сїнявського¹⁾, та погодив двох рідних братів-ворогів Тенчинських²⁾.

Однак на тім не кінець.

Вірний власним словам, які висказав ще перед двома десятками літ (1566)³⁾, розумів Гербест добре, що справі Унії багато можуть пособити латинські єпископи. Вони мали в Польщі значіне та повагу, а на се гляділи зависно та лакомо рускі владики, що — звісна річ — не могли вдоволяти ся своїми привілками,

---

душицкий („Piotr Skarga i wiek jego“ том I, 280, 181). — Як звісно Елисавета Мельца була рідною донькою ки. Радивиля Чорного, загорілого Кальвіна. Се незвичайно інтересна жінка, „femina acutissimi ingenii“, що — як каже езуїтський історик — перейшла навіть „ad ipsam iudaicam perfidiam“.

1) Skrzynecki, рукопись, стр. 201.

2) Ibidem, стр. 258.

3) Я маю на думці згадуване вже дільце Венедикта Гербеста п. з. „Wypisanie drogi“, де читаємо оттакі слова: „O gdyby naszy Pasterzy pilno przed się tę rzecz wzięli: azaby P. Bóg z a ich pilnym staraniem raczył Ruś naszą z nami ziednoczyć...“ (Гляди: В. Гербест: Chrześcijańska porządna odpowiedź ... Cracoviae, 1567.). Я звертаю увагу на такі самі майже оклики в творі Скарги „O jedności“, оклики, що свідчать ясно о впливі, який безперечно мав Гербест на Скаргу. (Памятники полемич. литературы въ зап. Руси, кн. II. СПб., 1882. стр. 499, 500.). Таж Гербест випередив Скаргу о цілих 11 літ.... Се дуже інтересний факт, який я висвітлю більше в моїй спеціальній студії про В. Гербеста.

а до того стояли в невивідній залежності від химерних, часто захланних царгородських патріархів¹⁾.

Тому то в р. 1588, в тій так важній хвили в історії Унії, бачимо Венедикта Гербеста при боці луцького єпископа Бернарда Маціовського (пізнійшого кардинала), що в товаристві ученого Єзуїти обїздить свою єпархію. Плоди архієрейської поїздки та проповідничої праці Гербеста були так великі, що аж чудують майже сучасною єзуїтського історика²⁾. — Крім того перебуваючи в домі Маціовського мав Гербест прехорошу нагоду стрічати ся та диспутовати з передовими Русинами, як Адамом (Іпатієм) Потієм³⁾, що був тоді ще берестейским

¹⁾ Студпньский, Пересторога, стр 70.

²⁾ Wielewiski, op cit. стр 178.

³⁾ Рік 1588. се незвичайно важна хвиля в історії Унії. В нїм обговорює луцький кружок Унію зовсім поважно, так як обговорюєть ся вже залагоджене діло. Що *spiritus movens* сего кружка був ніхто иньший, а Венедикт Гербест, на се єпископ Ліковський, та кс. Заленський не кладуть найменшої ваги, а такі поважні російські учені, як Орест Левицький, та Жукович, прямо нічого не знають... Література: *Антіфони*, 41—46. — Theiner, *Monumenta* (op. cit.), т. III. стр. 359. — *Litterae annuae Societatis Jesu, Romae 1590.*, за рік 1588. — Акты Зап. Россіи, т. IV., стр. 1, ч. 56. — Орест Левицький: *Іпатій Потій* кїєвск. унѣатскій митрополить. СПб. 1885., стр

каштеляном, — а дуже правдоподібно, що й з луцьким єпископом, Кирилом Терлецьким¹⁾). Проворний Єзуїт використав хвилю як найкрасше, а зерно ним кинене не лиш прозябло, але видало в короткім часі нечувані плоди...

Коли-ж однак похвали, а навіть почеси за ті справді неоцінені услуги около поєднання руско-православної Церкви з римским Престолом — стрінули коло иньшого, коли вони сплили на голову Бернарда Маціовського²⁾, се нас зовсім нечудує. Се стало ся лишень тому, що Гербест був Єзуїт, та носив чернечу рясу, — тому, що сьвіт Гербеста прямо не

13, 14. — Likowski. op. cit. стр. 103, 105. — Załęski, op. cit. т. I., стр. 553, 554. — Жуковичъ, Сеймовая борьба православнаго, западнорусскаго дворянства съ церковной Уніей (до 1609 г.), СПб. 1901. стр. 49, 50. — Харлампович, op. cit., стр. 74. і т. д.

¹⁾ Ibidem.

²⁾ Theiner, op. cit. т. III стр. 256., ч. 188. Лист Папи Климентія VIII., з дня 7. лютого, 1596. р.: „Quanta portio ad Farternitatem tuam pertinet hujus gaudii, quo nunc a Domino fruimur, de Ruthenorum Episcoporum ad Romanam Catholicam Ecclesiam conversione, plane scimus, et pietatem tuam saepe nobis perspectam hoc etiam nomine valde in Domino commendamus, reddet tibi copiosam mercedem iustus iudex in die retributionis, qui tantopere optasti et pro tua virili laborasti, ut divulsa membra suo capiti iterum unirentur.“

знав¹⁾. Та однак се ніяк не дасть ся заперечити, що Венедикт Гербест був предтечею берестейскої Унії, та що єму, а не Маціовському належала-б ся папска подяка, — дарма — що на се не звернули уваги ні Ліковський²⁾, ні Заленський³⁾, ні Орест Левицкий⁴⁾, ні Жукович⁵⁾, ні Харлампович⁶⁾.

Тому то мило приходить ся мені кинути яснійше сьвітло на діяльність сего головного представителя ярославської, єзуїтської колегії і великого подвижника Унії, та бодай по трох сотнях літ з накладом віддати се, що кому належить ся. Мило мені добрим словом згадати того незвичайно інтересного та симпатичного чоловіка, що працював для ідеї з нечуваним пожертвованєм... Він був перший, (а не Скарга), що кинув гадку Унії (р. 1566), а zarazом й тим що ввів єї в житє, здійснив свою мрію...

¹⁾ Порівнай: *Litterae annuae Societatis Jesu, Romae, 1590., s. a. 1588.*

²⁾ Likowski, *op. cit.*, стр. 103, 105

³⁾ Załęski, *op. cit.*, стр. 553, 554.

⁴⁾ Орест Левицкий, *op. cit.*, стр. 13, 14.

⁵⁾ Жукович, *op. cit.*, стр. 49, 50.

⁶⁾ Харлампович, *op. cit.*, стр. 74.

В історичнім, а радше хронологічним розвою єзуїтських колегій — замічаємо одну інтресну появу. Ми спостерігаємо, що найстарші колегії, значить колегії заложені сейчас після приходу Єзуїтів в польско-руські землі, вважали своєю одинокою майже метою — борбу з всякими протестантськими сектантами, що захитали в підвалинах католицьку Церков, а о православних вони й не думали... Навпаки — колегії пізнійшої доби, передовсім ті, які-б я назвав колоніями-експозитурами ярославської колегії¹⁾, ті всі першою і головною своєю місією вважають борбу з схизмою²⁾.

---

¹⁾ В останних двох десятиліттях XVI. в. та з початком XVII. — в полуденно-західних краях Руси-України повстав дуже багато єзуїтських колегій, як в Замостю (1581 р.), Полоцку (1581 р.), Люблині (1581 р.), Несвіжі (1584 р.), Луцку, Каменці подільській, Перемишли, Острозі (XVII в.) і т. д.

²⁾ Так приміром Стефан Баторий лиш в тій цілі спровадив Єзуїтів до Полоцка, о чім можемо переконатись із листу короля до Петра Скарги. Там король говорить отверто що не годить ся виленьским Єзуїтам завидувати іспаньским то-

Між тими послідними належить ся львівській колегії визначне місце¹⁾.

Львів — столиця тої країни, яку Старовольський прізвав²⁾ „nobilissima haec provincia, lacte et melle abundans,“ мав при кінци XVI. в. доволі пестрий вигляд... Жили там всіляки народности, як: Русини, Жиди, Поляки, Німці, Вірмени Татари... Що між ними приходило нераз до поважних непорозумінь, — о тім годі сумнівати ся³⁾.

А вже-ж читаємо в львівських річниках, що до кінця XV. в. жили Русини, Поляки та Вірмене доволі згідно⁴⁾.

Передовсім Поляки-латинники та Ру-

варишам їх місіонарскої праці в далеких краях.. І они мають для кого працювати, значить ся для Русинів-Полочан. (Rostowski, op. cit. 90, 91).

¹⁾ Про львівську єзуїтську колегію написав хорошу студию кс. Ст. Заленский, п. з. OO. Jezuici we Lwowie, Lwów, 1880. (відбитка з „Przegląd-y lwowskiego, 1871, т. XVIII.) Підставою сеї монографії служила рукопись цісарскої бібліотеку в Відни п. ч. 11988. in fol., п. з „Historia collegii Leopoliensis Societatis Jesu manu propria Matthiae Wielewicz pro tunc (1664) rectoris diligentissime collecta etc. descripta ad annum 1665, quo anno obdormivit in Domino“. — Гляди також: Finkel i Starzyński: Historia Uniwersytetu lwowskiego, Lwów, 1894, стр. 11—19.

²⁾ Starowolski, op. cit. стр. 22.

³⁾ Гляди: D. Zubrzycki: Kronika miasta Lwowa, Lwów 1844, на многих місцях.

⁴⁾ Ibidem, стр. 142.

сини православні довгі віки жили з собою в примірній згоді та любові¹⁾.

На жаль з початком XVI. в. відносини змінилися до непізнання. Від хвилі, коли на польським королівським стільці засів Олександр²⁾, Русинів стали вважати прямо за невірних³⁾, ставляти на рівні з Жидами... Їх усувають з усіх впливових урядів в місті, вважають за негідних свідчити в суді⁴⁾... Ба навіть новокреована львівська єпископія була сілію в очах католицького духовенства⁵⁾. Тому коли я оттак приглядаюся польско-руським взаєминам XVI. в. у Львові, — тоді мимо волі насуваєть ся мені на гадку одно справді клясичне місце із синодальних статутів перемискої єпархії (1554),

¹⁾ Ibidem, стр. 142.

²⁾ Ibidem, стр. 144.

³⁾ Ibidem, стр. 141. Така сама доля судила ся й Вірменам, бо вони сердеги були також схизматики. Ілюстрацією нехай послужить отсей „маленький“ епізод із життя-буття львівських Вірмен: Жив собі у Львові Р. Б. 1518. Вірменин Івашко-вдовець... А мав він служанку Софію-католичку. Та стали люди говорити, що вони се-б-то Івашко і Софія, не так живуть, як би ся годило... Довідала ся о тім славетна Рада, ну — і сердегу Івашка та безталанну Софію спалили на костирі... Коротка справа: „...Armenus commiscere ausus est cum Christiana“! (Гляди: Zubrzycki, op. cit. стр. 140, 141, 142).

⁴⁾ Zubrzycki, cit. op. стр. 144

⁵⁾ Ibidem, op. cit. стр. 173.

місце, що велить нам поважно задумати ся... Там сказано: „Statuimus, quod nullus Christianus (!) audeat Ruthenis et Judaeis seruire, neque Sinagogas eorum uisitare“.....¹⁾ Оттак гляділа тоді польська суспільність на Русинів, та так жило ся львівським Русинам з Поляками²⁾).

Одначе з львівським міщаньством не була легка справа. Елемент руский був у Львові надто свідомий, щоби улячи... Начала ся борба, хоч прозябає вона далеко скорше, ледви чи не в перших десятках ХVІ. в.³⁾, а веде ся головно о громадянські і віроісповідні вольности та привілеї.

Як звісно — тямуще львівське руско-українське міщаньство ґрупувало ся около братства при церкві Успенія пресв. Діви Марії, котрого заснованє відносять аж до ХІІІ. в.⁴⁾ З братством лучила ся тісно брат-

---

¹⁾ Statuta Synodalia Dioecesis Premisliensis, Cracoviae, 1554. Гляди: рукопись бібліотеки Ім Оссолінських, ч. 935., стр. 245, 246, 247.

²⁾ Однак як се погодити з висновками д. Ор. Левицкого, у котрого польско-руські віроісповідні взаємини доберестейської доби є прямо прехороші... (Архивъ Ю. З. Россіи, ч. I. т. V., Кієвъ 1883, стр. 74, 75).

³⁾ Zubrzycki, op. cit. стр. 144, 194.

⁴⁾ Finkel i Starzyński: Historia Uniwersytetu lwowskiego. Lwów, 1894. стр. 12.

ска школа, основана 1556., а від 1586. р., т. в. від побуту у Львові антіохійського патріарха Йоакима, призвана грецкою¹). Отсі то дві інституції були нетільки культурним осередком львівських Русинів, але також могучим заборолом в соціальній, національній та віроісповідній борбі Галицької Руси-України з народністю польською, з її культурою та Церквою²).

Коли-ж отже в вісімдесятих роках XVI. в. завітали до Львова оо. Єзуїти, — ждала на них не праця, а борба, — завзята борба...

Перші патри появляють ся у Львові в р. 1584., заходами львівського архієпископа, Дмитра Соліковського³). Ще чимало перед тим мав він нагоду пізнати їх (го-

---

¹) Ibidem, стр. 12. У Харламповича тих дат нестрічаємо. (Гл. Харлампович, op. cit. стр. 280. і 287, 288, 289).

²) Чудовий нарис подає нам д. Харлампович в цитованій студії, стр. 287 -311.

³) Załęski, OO. Jezuici we Lwowie, стр. 1, 2, 77. — Рукопись бібл. ім. Осоліньских, ч. 786, стр. 15. — Encyklopedya Orgelbranda, т. XXIII., стр. 813, також т. XVII, стр. 480. — Leopoliensis Informatio super dubio, utrum constet de Jure quaesito Universitatis Cracoviensis, ad Scholam Metropolitanam Leopoliensem uti et tanquam Coloniam suam Academicam; nunquam in controversiam vocato (бібліот. ім. Осоліньских, ч. 6517).

ловно в Вильні), та скоро тільки став львівським архієпископом (1583) — став прохати єзуїтського протоігумена, Павла Кампана, щоби той прислав йому в підмогу кількох Єзуїтів.

Протоігумен вволив волю архієпископа і так вже в 1584. р. бачимо у Львові першого Єзуїту, славнозвісного перекладача біблії, Якова Вуєка¹⁾. Однак Вуєк не загостив довго в столиці Галицької Русі-України. Дуже скоро, бо в 1585. р. мусів він удати ся до Семигороду, де король Стефан Баторій бажав також захищити Товариство Ісуса²⁾.

І ось ще того самого року (1585) являється у Львові на місце Вуєка той, що був душею цілого місіонарського руху на Русі, апостол Русинів, Венедикт Гербест. Разом з ним прибув Каспар Нагай, що передовсім в дев'яностох роках вславив ся своєю ревною місіонарською працею на Русі³⁾.

---

¹⁾ Рукопись бібліотеки ім. Оссолінських, ч. 786. стр. 15.

²⁾ Ibidem, також Załęski, OO. Jezuiti we Lwowie, стр. 2.

³⁾ Ibidem; Пише кс. Заленский в цитованій студії, що В. Гербест стало мешкає у Львові від 1584. р. (ор. сіт. стр. 58). Та однак ми можемо сказати з всякою певністю, що В. Гербест прибув до Львова доперва в 1585. р. 16. II. (?). —

Оба замешкали в архієпископській палаті, а Службу Божу правили в архикатедральній каплиці, званій „жебрацка“¹⁾.

Та не в щасливу годину з'явили ся Єзуїти у Львові... Коли в р. 1585. архієпископ виїхав до Риму в посольстві від короля до папи Сикста V., — тоді студенти львівської митрополичої школи, не вдоволяючи ся памфлетами та нечемними прізвами, обкидали патрів камінем саме тоді, коли вони виходили з костела²⁾.

Заздалегідь кинули Єзуїти негостинне місто та повандрували гень на Поділе, Волинь та Полісся...

Від 1586—1590 заглядують Єзуїти до Львова дуже рідко³⁾ і аж в 1590. р. спро-

---

В 1584. р. Венедикт проповідував ще в Динові, де „...totus erat in Dei cultu curando Ruthenisque a schismate convertendis..“ Гляди: Рукописи бібліотеки ім. Осолінських: ч. 628. стр. 299., і ч. 786. стр. 15.

¹⁾ Załęski, op. cit. стр. 2. — Finkel i Stargzyński, op. cit. стр. 14. — Тепер зве ся та каплиця „Pana Jezusa Miłosiernego“. — Зубрицький зве єї „kaplica buczackich“. (Гляди: Zubrzycki, op. cit. стр. 212, 221).

²⁾ Ibidem.

³⁾ Ще в початком 1586. р завітав до Львова Венедикт Гербест, ну — і мабуть єму тепер пощастило, коли єзуїтський хронограф нотує оттаке під 1586. р.: „At Leopoli longe major seges in horreum Christi collecta. Quippe in ipsa Civitate plusquam triginta partim ex haeresi, partim ex

ваджують ся вже на сталий побут, отви-
рають „резиденцію“¹⁾).

А тим часом серед тихих, сонних,
руських осель снують ся чорні мари; го-
лосять »нову« науку...

Се були віщуни нової доби, предтечі
Унії, — се єзуїтські патри будили рускі
громади, приготовляли царство католицької
Церкви...

---

schismate retracti..“ Рукопись бібл. ім. Осол. ч.
628., стр. 333. — Тоді то мабуть і написав Гербест
свої славні „Wiary Rzymskiego kościoła Wy-
wody“.

¹⁾ Załęski, OO. Jezuici we Lwowie, стр. 3. —
Siarczyński, op. cit. т. I. стр. 264. — Зіморович,
Зубрицький та Фінкель кажуть, що в р. 1591.
— Zubrzycki, op. cit. стр. 221. — Finkel i Sta-
rzyński, op. cit. стр. 14.

Годить ся зазначити, що з початку мали Єзуїти у Львові лишень резиденцію, а колегію удало ся їм отворити доперва в 1608. р.¹⁾. Се дуже замітний обяв, що сьвідчить о великій животности та діяльности львівських патрів. Бо хотяй вони немали такого значія та впливу, яким могла почванити ся кожда колегія, все таки — мимо великих трудностей, мимо яскравої негостинности міщан та безустанних спорів, — розвинули вони у Львові і околиці нечувану місіонарську працю... Цілі села, а навіть й міста, переходили на католицьку

---

¹⁾ Між колегією а резиденцією є велика різниця. »Колегія« є се обитель, де Єзуїти — крім занять сьвященничих займають ся ще вихованєм молодіжи, чи то в академії, чи конвікті, чи в школі. На чолі колегії стоїть ректор, іменованій генералом ордену. — Обитель, що в ній мешкає кількох Єзуїтів-сьвященників, зове ся „резиденція“. Вони лишень сьвященодійствують. На чолі резиденції стоїть „суперіор“ іменованій протоігуменом (провінциялом). — Гляди: Załęski, op. cit. стр. 3. — Харлампович, op. cit. стр. 73. — Finkel, op. cit. стр. 14.

віру, а багато цопів прокляли схизму, та правили Службу Божу в католицьких костелах...¹⁾

Єзуїтський історик пише, що число навернених львівськими патрами на католицьку віру сягає мільонів, не числячи вже цілих мас, які навернули ся на місіях на Червоній Русі, Поділю, Волини, а навіть Україні...²⁾.

Та нас займає найбільше діяльність львівських Єзуїтів в доберестейській добі. Ходить нам о се, чи справді львівські Єзуїти своїми подвигами пособили Унії—в часі будь-що-будь дуже короткім (1584—1590—1596)?

Знаменитий знаток польско-руських церковних взаємин, автор доволі совісної монографії про берестейську Унію, єпископ Ліковський, пише ось так про події, що розвивали ся в останніх літах перед берестейскою Унію: »Серед приготовань до Унії... никне нам з очий особа Потія на перших три роки (1590, 1591, 1592). За се рука Маціовского заміт-на все аж до кінця. Чого одначе зовсім не бачимо в тих при-

---

¹⁾ Харлампович, *op. cit.* стр. 73.

²⁾ Załęski, *op. cit.* стр. 76, 77.

готованях, а чогоби-ся повинно найбільше сподівати, то участі Єзуїтів¹⁾.

Оттак ише епископ, та нам насувають ся на думку зовсім иньші гадки.. Я не стану говорити о тім, як треба-би розуміти «руку» Маціовського, а згадаю лишень за ті неімовірні, повні пожертвованя місії ярославских та львівских Єзуїтів, згадаю тих невтомних «апостолів» католицтва... І не хочеть ся нам дати віри, щоби ті, що усі свої сили, ціле своє життя посвятили праці над з'єдиненєм рускої Церкви з римским Престолом, ті, що були у все втаємничені, знали докладно цілу ситуацію, — щоби вони в рішучій хвили заложили безчинно руки, не помагали руским владикам доконати великого діла...

І воно справді так небуло... Навпаки — як ми вже на початку зазначили — рука Єзуїтів важко лежить на усіх приготованях до Унії, замітна скрізь аж до самого кінця — дарма, що сего дехто не бачить, а може не хоче бачити... Я не перечу, що ті шляхи, якими йшла єзуїтско-католицька пропаганда на Руси в добере-

---

¹⁾ Likowski, op. cit. стр 106.

стейській добі, є доволі темні.. Богато слідів тої ревної, однак тихої праці пропало для історії без сліду...¹⁾

Правда... Та вже-ж се, що ми до тепер знаємо, кидає ярке світло на діяльність Єзуїтів в тій добі, а в данім разі в першій половині дев'яностох років.

І як раз в сій будь-що-будь рішучій хвили, саме на передодню берестейської Унії судило ся молодій львівській єзуїтській резиденції відіграти найдіяльнійшу, найживійшу ролю.

Вперед одначе згадаємо за те, як жило ся Єзуїтам в самім місті. Я вже замітив, що Єзуїти в неконьче щасливу хвилю загостили до Л.вова. Крім архієпископа Соліковського²⁾ та одного крилошанина³⁾ не — мали они в місті більше приятелів. Всі гляділи на нелюбих прибулудів недовірчиво⁴⁾, та раді би були їх як найскорше позбути ся.

---

¹⁾ Ілюстрацією може служити ось хоч-би й діяльність так великого подвижника Унії, яким був Венедикт Гербест...

²⁾ Leopold. Informatio super dubio... (op. cit.), карта 4., також Fr. Rzepnicki S. J., vitae Praesulum Poloniae, т. I., lib. 4., cap. 4., стор. 225.

³⁾ Івана Гербеста, брата Венедикта.

⁴⁾ Також з львівськими жидами не могли Єзуїти погодити ся.. Причини сеї незгоди: Wieliewicz, op. cit. (рукопись), стор. 25. — Załęski, OO. Jezuiti we Lwowie, стор. 32..

І так латинське духовенство (капітула) та мійска митрополича школа бояла ся смирних патрів тому, що виділа в них поважних суперників¹⁾... За православних же знаємо, що вони ще в 1585. р. — слушно чи не слушно — жалували ся перед київським митрополитом Онисифором Дівочкою на свої кривди і злидні, голосячи, що—мовляв—нам тепер церкви на єзуїтські костели забирають²⁾... Подібну жалобу внесли в кілька літ опісля (1592) львівські братчики до александрійського патріарха Мелетія³⁾.

Очевидна річ, що такі та тим подібні жалоби свідчать ярко, як любі були львівському православному міщаньству ті ненависні „иже злочестіе поборници Єзуїте⁴⁾), которые много Рускихъ церквей поосѣдали, а нынѣ живутъ въ градѣ нашемъ, не имуще церкви, присножъ причины назирающе, да возмогутъ отъ насъ похитити“⁵⁾.

---

¹⁾ Ibidem; також: Finkel i Starzyński, op. cit. стр. 15.

²⁾ Milkowicz, op. cit., т. I., стор. 104., ч. 75.

³⁾ Ibidem. стр. 344, 376, 377. — Акты Зап. Россіи, т. IV. ч. 33.

⁴⁾ Milkowicz, op. cit. стр. 344.

⁵⁾ Ibidem, стр. 376, 377.

Наслідком того любого пожиття було, що Єзуїти на пару літ кинули столицю Галицької Руси (1585—1590) та стали вештати ся по всіх закутках полуденно-західної Руси, єднати Унії як найбільше прихильників.

А хотяй в 1590(1). році осіли Єзуїти у Львові вже на сталий побут, то все таки Унії не прислужили ся вони безустанними сварнями з містом та приспорюванем будучій колегії та академії майна, — а своїми місіями на Волини, Поділю, та в галицькій землі — саме в останніх літах, що попередили берестейску Унію...

Головними подвижниками Унії стають тепер Каспар Нагай, родом Татарин¹⁾, Литвин Лявіньський та Мартин Лятерна²⁾. Се були великі борці католицької Церкви, що витримали в борбі до кінця.

Бо коли гадка Унії — завдяки невтомній праці ярославських та львівських Єзуїтів — вже так приняла ся на рускій землі, що вона неначе-б — так скажу — висіла в повітря, — тоді розходило ся

---

¹⁾ „Ex intima Tartaria, dicta Nahaiensi puer a militibus Polonis raptus et translatus in Russiam in eaque educatus.“ — Гляди: Рукопись бібл. ім. Осолінських ч. 96., стр. 159.

²⁾ Załęski, op. cit. стр. 4, 5.

лишень о то, щоби скликати синод, на яким остаточно рішила-б ся судьбарускої Церкви. Се була безперечно дуже поважна хвиля, ну — і очевидна річ — Єзуїти єї не занедбали; навпаки — вони не пожалували ні труду, ні заходів — в Римі у папи Климентія VIII., а на Руси у православних владик та вельмож¹⁾.

А коли вкінци назначено синод до Берестя, тоді львівські патри²⁾ розбрели ся по всіх усядах, йшли від села до села, скрізь голосили радісну вістку та взивали руско-православних попів збирати ся в Берестю на велику раду...

Тут міг би ще хто спитати, чому то ми тепер не бачимо того, що як раз повинен бути в тій хвили на переді, чому не замічаємо Венедикта Гербеста...

Відповім так: коли би ми заглянули до єзуїтських і не єзуїтських істориків, хронографів та учених різних часів та різних народностей, то ми дізнали-б ся, що Венедикт Гербест тому не брав участі в остаточно-

---

¹⁾ На се звернув більшу увагу один Скшинецкий: „laboratum est a Patribus summa cum consentione tum apud summum Pontificem, Clementem VIII., tum apud Ruthenos Antistetes Proceresque...“ Рукопись, op. cit., стр. 401.

²⁾ Ними були оо. Лятерна і Нагай. Скшинецквій, *ibidem*.

них приготованях до Унії, бо він умер ще в 1593. р. Та ніде правди діти — всі вони — почавши від найдавніших, як Рібаденеїра, Поссевіно, Старовольський, Велєвіцький..., а скінчивши на найновіших як: Бентковський, Сярчинський, Мацеовський, Бровн, а навіть кс. Заленський, всі вони роблять велику ошибку: В. Гербест не лиш що діждав ся здійсненя своїх мрій, але й умер геть аж в 1598. р.! Так отже причиною Гербестової мовчанки та безчинности не була смерть, а знесилє та може й недуга¹⁾, безталанна заслуга монаха-лицаря....

Оттак причастний орден Єзуїтів в тім великім руско-польскім історичнім ферменті, що зове ся заведенєм Унії на Руси.

Мені-ж лишаєть ся хиба навести на конець отсі характеристичні слова єзуїтского історика:

„Inanes adversantium minae et arma ceciderunt... Compositum sancitumque

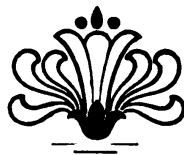
---

¹⁾ Skrzypecki, рукопись, стр. 402, 429. —
Рукопись бібліотеки ім. Оссоляньских ч. 96.

communi consensu negotium unionis:
laudata societatis in eo promo-
vendo sedulitas.....¹⁾

---

¹⁾ Skrzynecki, рукопись, op. cit. стр. 401.

Богато води уплило в українських ріках з тої пори, як рускі владики, Іпатій Потій та Кирило Терлецький, складали в імени рускої Церкви поклін папі Климентію VIII., — а нині ми все ще залюбки вертаємо думкою до тої інтересної доби, в якій розпочала ся на добре та завзята борба двох націй, двох культур...

Триста літ з накладом минуло з тої пори, як на берестейскім соборі проголошено формально злуку рускої Церкви з римским Престолом, — а ми задумавшись—питаємо: хто виграв, хто побідив?

І мимо волі насувають ся нам на гадку одушевлені слова руско-православного полемісти перших десятиліть XVII в., Захарії Копистеньського: „омінають за ласкою Божею, нашу російську церковь лѣта грубой простоты, свѣтити ей почала свѣтлость умѣтности и правди...“

Важкі слова.... Вони говорять, що поразка католицької Церкви та її лицарів не була ...такою, — якою повинна бути...

А проте — кілька то праці, кілька забігів, кілька жертв положено на престіл Унії, зрошений... мученичою кровю.

А на фоні тої горячої праці рисується в великанських зарисах діяльність ордену Льйолі, що в короткім часі дійшов до нечуваного розросту та сили.

Осередками єзуїтської праці були школи-колегії, ті справдішні полемічні інститути, що — в часах реформації — більше подобали ся, як сонні центра гуманізму, огнища спокійних муз...

Зпомежи подвижників Унії виринає понад усіх двох лицарів: Петро Скарга та Венедикт Гербест.

Остатній — був тим, що перший зпоміж польської суспільности XVI. в. підніс гадку Унії як раз тоді, коли о тім в польській річи-посполитій нікому і в сні не снило ся (1566)... Він воскресив її та здійсненю своєї мрії він посвятив ціле своє життя.

І коли у Петра Скарги величаємо його вимову, його вітхнені писаня, якими він могутно виливав на тодішню руско-українську громаду, так навпаки у Гербеста — подивляємо його неімовірну 22-літню місіонарську працю, його розумну тактику: живим словом ширити уніятські гадки

між найширшими мужицкими масами.
А притім всім замічаємо в переведеню
улюбленої мрії, таку желізню консеквен-
цію, що живо нагадує нам модерних де-
магогів нашого столітя, які частими ві-
чами скликуваними по всіх закутках краю
ворушать широкі маси, пропагують свої
гадки...

Триста літ з накладом... Не одна важна подія, що кинула-б нераз зовсім инше сьвітло на ту добу, — загинула для історії безповоротно... А вже-ж на підставі дотеперішних даних ми можемо доволі ясно бачити ту роль, яку Єзуїти відіграли в історії заведеня Унії на Руси. Вони вливали в ню жите, роздували тліючу іскру, та лишень їх горячі заходи дають нам вдоволяюче виясненє, чому то так майже несподівано рускі владики переймали ся уніятськими гадками... Ми можемо в всякою певностию сказати, що вплив Єзуїтів червоною лентою тягнеть ся непереривно через усі фази розвою Унії, що їх рука дасть ся замітити скрізь — навіть там, де ми ві тепер не відчуваємо...

На тім кінчу мої гадки.

Та ще на кінець згадаю дуже характеричний висказ д. Гожицького, того визначного дослідника з пожіж усіх сучасних польских істориків-социольогів. Він

писав: в кождім процесі — каже французский криміналіст шукати... жєнщини: „cherchez la femme!“ Вона нам все вяснить... Подібно в кождій, хоч-би й найдрібнійшій, політичній акції польскої річи посполитої все глядіти треба — інтересу Риму... Тут конечний ключ „cherches l'église“...

І в тім є багато правди...

У Львові, в Грудни, 1901. р.

Олександр Маліцький.

3 „Молитов преждеосвященных“.

МОЛИТВА (РАННА).

Дзвінок підніс мня з тяжких мук ложа,
К Тобі звертаюсь сотний раз, Боже!
Розлялись в світлі вже мари ночі;
Зі сліз втераю кроваві очи
Й до Тебе, кріпкий, я ся звертаю,
До Тебе мольби я посилаю,
Сї мольби крови, — всесилен Боже.

Дивись, я кинув всі земні треби
Й на крилах злинув гень в саме небо
До Тебе, сьвятий, і упадаю
Перед Тобою й нишком складаю
Сї чисті сльози перед Престолом
Твоім й з цілим небесним хором
Я Тя благаю, — всесилен Боже.

Очий до Тебе не сьмію знести,
А руки мої вимоклі в мести
Я в поросї мерзкім валяю
Й слїзми моїми їх змиваю. —

Тож нахили ся, вислухай мову,
Подай лиш послух одному слову,
Що шлю до Тебе, — всесилен Боже.

Я Тя за себе — Отче — не молю,
Лиш за них бідних... Пішли їм долю,
Пішли їм долю — Тебе благаю,
Бо лиш на Тебе я полагаю —
Пішли їм, пішли..., бо на вид муки
Вже прости — Боже — ті самі руки,
Що тепер... ні... ні..! — всесилен Боже.

Твоя десниця могутча — Боже!
Хто-ж перед нею скрити ся може?
Лиш подиви ся на лицемірів
Мерзенних тих, та на вампірів
Клятих й жорстоких катів зграю —
О то єдине Тя лиш благаю,
О тоє молю, — всесилен Боже.

Або послухай грішника ради:
Хай вже від Твого грому не впаде
Ні один навіть рук Твоїх твір, —
Ти свою силу мені повір,
А сам на своїм Троні сиди
Й на них диви ся й за мнов гляди
На сю роботу, — всесилен Боже.

Сідлай-же — Музо — коня, сідлай!
На нім крилатім полечу в рай,
Полечу в рай, наберу сили

І звідтам гляну на гниль могили —
Й блискавка блисне і перун трісне,
Хмара над нею палких стріл свисне,
Стріл смертоносних, -- як Твої, Боже!

Зик в серци, сльози кровавлять ложе...
К Тобі звертаюсь сотний раз, Боже!
Вже день настав, а я, як в ночі,
Зі сліз втераю кроваві очи —
До Тебе, кріпкий, я ся звертаю,
До Тебе мольби я посилаю,
Сі мольби крови, — всесилен Боже.

